



การสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์
อย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์

A Survey of Rice Landraces Diversity for Conservation and Sustainable
Utilization of Rice in Buriram Province

กิ่งแก้ว ปะติตั้งโช
และคณะ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
พ.ศ. 2558



การสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์
อย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์

A Survey of Rice Landraces Diversity for Conservation and Sustainable
Utilization of Rice in Buriram Province

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิงแก้ว ปะติตั้งโช
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมหมาย ปะติตั้งโช
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ครุปรกรณ์ ละเอียดอ่อน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์นงลักษณ์ ทองศรี

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

พ.ศ. 2558

หัวข้อวิจัย การสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์
และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์

ผู้ดำเนินการวิจัย กิ่งแก้ว ปะติตั้งโช และคณะ

หน่วยงาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ปีวิจัยสมบูรณ์ 2558

เลขที่สัญญารับทุน 38/2558

บทคัดย่อ

ข้าวพันธุ์พื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์มีความหลากหลายทางพันธุกรรมข้าว ควรค่าแก่การอนุรักษ์ สำหรับปรับปรุงให้เป็นข้าวพันธุ์ดีต่อไป การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาข้อมูล ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมือง (2) สำรวจพันธุ์ข้าวพื้นเมือง (3) เพื่อศึกษาลักษณะสัณฐานวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมือง (4) เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีการสำรวจ ศึกษาจากการทดลองปลูกในแปลงนา และทำการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า (1) ในอดีตเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีการทำนาที่มีลักษณะ เฉพาะตัว มีความเชื่อ ความเคารพและศรัทธาในเทพีแห่งข้าว เช่น มีพิธีแรกไถนา แรกหว่าน แรกเกี่ยว การทำขวัญข้าวทอง การลงแขกดำนาเกี่ยวข้าว การรับขวัญข้าวเข้าลาน การรับข้าวเข้ายุ้ง การนำข้าว ออกจากยุ้ง เป็นต้น ซึ่งพิธีดังกล่าวมีผู้จัดทำน้อยลง บางครอบครัวเลิกจัดทำเนื่องจากผู้ทำนารุ่นใหม่ๆ ไม่มีเวลา หรือไม่ให้ความสำคัญในพิธีกรรมต่างๆ (2) พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ที่พบ 60 ชื่อ พันธุ์ เป็น ข้าวเหนียว 15 ชนิด ได้แก่ กำ บักหม่วย ป้องแฉ้ว ปิดตานก สีมฝัว เล้าแตก สันป่าตอง หอมนางนวล เหนียวดำ เหนียวดำเจ้าพระยา เป็นต้น ข้าวเจ้า 45 ชนิด ได้แก่ กษัตริย์ ขาวพระเทพ เจ้าขาว เจ้าลอย เจาะจ๊าบต้นขาว ชูกรวง ดอกเหมย ดองเดี้ยว ตะโก ตาเจริญ ตายา ต่าเปร็อน ได้หวัน นางคง นางร้อย เนียงกวง ฟาลัน มหาชัย รุจจำเป็ยะ ไรซ์เบอร์รี่ ละออง ยายเล็ม เป็นต้น (3) ลักษณะสัณฐานวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมือง พบว่า มีความหลากหลายของลักษณะต่างๆ ได้แก่ การมี ขนบนแผ่นใบ สีของแผ่นใบ สีของกาบใบ มุมของยอดแผ่นใบ สีของลิ้นใบ รูปร่างของลิ้นใบ ความยาว เยื่อกันน้ำฝน สีของหูใบ สีของข้อต่อใบกับกาบใบ สีของปล้อง และทรงกอ (4) เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูก ไร่บริเวณในครัวเรือน ใช้ในการเลี้ยงสัตว์ กินเพื่อสุขภาพ ด้านความเชื่อเรื่องคล้ำ ขายเพิ่มรายได้ทาง เศรษฐกิจของครัวเรือน และแปรรูป

คำสำคัญ: พันธุ์ข้าวพื้นเมือง การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

Research Title	A survey of a variety of rice landraces for preservation and sustainable utilization of rice in Buriram province
Researcher	Kingkaew Patitungkho and Author
Organization	Humanity and Social science, Buriram Rajabhat University
Academic Year	2015
No.	38/2015

Abstract

Rice landraces in Buriram province are very diverse in terms of rice genetic diversity which is worth conserving for developing to be the recommended rice varieties in the future. The objectives of this research were: (1) to examine information, beliefs, traditions, cultures, economy, society, and local wisdom of the rice landraces farmers, (2) to survey the rice landraces, (3) to investigate the morphology of the rice landraces, and (4) to identify the rice landraces utilization and conservation according to the Philosophy of Sufficiency Economy of Buriram province via surveying and studying from an experiment planting the rice landraces in the rice plot, and interviewing. The results showed that (1) in the past the farmers have had the unique ways of life, cultures, and traditions in rice farming. They have had the beliefs, respect, and faith in the rice goddess as seen many rituals such as the first ploughing ritual, the first sowing ritual, the first harvesting ritual, the ritual for calling the soul of the rice goddess, gathering for rice seedling transplantation, the ritual for receiving the soul of rice goddess to rice threshing yard, the ritual for receiving rice to the rice barn, and taking out rice from the barn, etc. Nowadays, the aforementioned rituals have been conducted less than before. Some families stopped doing the rituals because the new generation of the rice farmers do not have time or do not place the importance on these rituals. (2) There are 60 rice varieties of rice landraces found in Buriram province which consisted of 15 types of sticky rice, namely Kum, Bugmuai, Pong-aew, Pidtanok, Luemphua, Laoteak, San pah tawng, Homnangnuan, Niewdum, Niewdum Chaophraya, etc. 45 types of regular rice, namely Kasat, Khaophrathep, Chaokhao, Chaoloi, Johjaptonkhao, Sukruang, Dokmei, Dongdieo, Tako, Tacharoen, Taya, Tumpruen, Taiwan, Nangkhong, Nang-roi, Niengkuang, Phalun, Mahachai, Rootjumpia, Riceberry, La-ong, Yailem, etc. (3) In terms of morphology of

the rice landraces, it was found that the characteristics of the rice landraces are diverse such as blade pubescence, blade color, basal leaf sheath color, flag leaf angle, ligule color, ligule shape, ligule length, auricle color, color of node and leaf sheath , internode color, and panicle. (4) Most farmers plant rice landraces for many reasons such as for household consumption, for feeding animals, for healthy eating diet, in terms of taboos, for selling to generate household income, and for processing.

Keywords: Rice Landraces, Rice Landraces Conservation, Buriram Province

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพประกอบ	ซ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
คำถามการวิจัย	2
ขอบเขตของการวิจัย	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
กรอบแนวคิดของการวิจัย	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
บริบทจังหวัดบุรีรัมย์	6
แนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	36
ข้าว ข้าวพันธุ์พื้นเมือง และการอนุรักษ์พันธุ์พื้นเมือง	40
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)	43
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	45
3 วิธีดำเนินการวิจัย	50
เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบคำถามการวิจัย	
ข้อที่ 1	50
เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบคำถามการวิจัย	
ข้อที่ 2	50
เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบคำถามการวิจัย	
ข้อที่ 3	51

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

เครื่องมือการวิจัยการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบคำถามการวิจัย ข้อที่ 4	57
4 ผลการวิจัย	58
ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1 ข้อมูล ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพันธุ์ขาวพื้นเมืองใน จังหวัดบุรีรัมย์ มีอะไรบ้าง และเป็นอย่างไร	58
ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์ มีกี่ชนิด มีชื่ออะไรบ้าง	62
ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 3 ลักษณะสัณฐานวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของ จังหวัดบุรีรัมย์ในแต่ละชื่อเป็นอย่างไร	72
ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 4 ประโยชน์และการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมือง ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดบุรีรัมย์ มีอะไรบ้างและเป็นอย่างไร	98
5 สรุปผลและข้อเสนอแนะ	103
สรุปผล	103
ข้อเสนอแนะ	109
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	109
ข้อเสนอแนะทางการวิจัย	109
บรรณานุกรม	110
ภาคผนวก	113
ภาพการลงพื้นที่และการเก็บข้อมูลสัณฐานวิทยาของข้าวพันธุ์พื้นเมือง	114
แบบบันทึกลักษณะประจำพันธุ์ข้าวพื้นเมือง	118
ลักษณะต้นข้าวพันธุ์พื้นเมือง	124
ลักษณะเมล็ดของข้าวพันธุ์พื้นเมือง	153
ต้นข้าวพันธุ์พื้นเมืองในแปลงทดลอง	168
ประเด็นคำถามเกี่ยวกับบริบทและภูมิปัญญาข้าวพันธุ์พื้นเมือง	183
สี่เหลี่ยมเมล็ดและสรเปลือกของเมล็ดข้าวพันธุ์พื้นเมือง	185

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
4.1 ชื่อและชนิดของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์	62
4.2 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ แยกตามอำเภอ	64
4.3 ลักษณะของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและภูมิปัญญาในการปลูกของชาวนา	72
4.4 ลักษณะสัณฐานวิทยาของทรงกอ และสีของแผ่นใบ กาบใบ ลิ้นใบ หูใบ สีช่อ สีปล้องข้าวพื้นเมือง	79
4.5 ลักษณะสัณฐานวิทยาของใบธง ความยาวของลำต้น จำนวนหน่อ ลักษณะกอ สีของปล้อง การชูรวง หางข้าว การแตกกระแง่ ของข้าวพื้นเมือง	83
4.6 ลักษณะสัณฐานวิทยาความแข็งของลำต้น ลักษณะรวง ก้านรวง ใบ เมล็ด ใบใต้ใบธง ข้าวพื้นเมือง	88
4.7 ลักษณะสัณฐานวิทยาของเปลือกเมล็ดของข้าวพื้นเมือง	93
4.8 การใช้ประโยชน์ในการแปรรูป/ผลิตภัณฑ์	99

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่	หน้า
1.1 กรอบแนวคิดโครงการวิจัย	5
2.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงใช้ได้ทุกระดับ	36
4.1 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์	66
4.2 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจำแนกตามอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ และอำเภอพุทไธสง	67
4.3 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจำแนกตามอำเภอสตึก อำเภอบ้านด่าน อำเภอห้วยราช และอำเภอกระสัง	68
4.4 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจำแนกตามอำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอชำนิ อำเภอพลับพลาชัย	69
4.5 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจำแนกตามอำเภอหนองหงส์ อำเภอหนองกี่ อำเภอโนนสุวรรณ อำเภอนางรอง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และอำเภอปะคำ	70
4.6 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจำแนกตามอำเภอประโคนชัย อำเภอบ้านกรวด อำเภอละหานทราย อำเภอโนนดินแดง	71

บทที่ 1 บทนำ

ในการนำเสนอบทนำ คณะผู้วิจัยขอนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องความเป็นมาและที่มาของปัญหาการวิจัย วัตถุประสงค์ของโครงการ คำถามการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ผลที่คาดว่าจะได้รับ ประโยชน์ ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ แนวทางในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

ข้าวเป็นพืชล้มลุกชนิดหนึ่งอยู่ในวงศ์หญ้า (*Poaceae*) มีหลายชนิด เช่น *Oryza sativa*, *O. glaberrima*, *O. rufipogon* และ *O. ridleyi* แต่ข้าวที่นิยมปลูกมี 2 ชนิด คือ *O. glaberrima* ปลูกเฉพาะแถบแอฟริกาตะวันตก และข้าว *O. sativa* ปลูกกลุ่มทวีปเอเชีย ซึ่งเป็นเขตอบอุ่นและเขตร้อนชื้น (ทิพย์สุตา ตั้งตระกูล และคนอื่นๆ. ม.ป.ป., ชาญ มงคล, 2536, 1) ข้าวแบ่งย่อยตามพันธุกรรมได้ 3 ชนิด ได้แก่ 1) ข้าวจาปอนิกา (Japonica) มีเมล็ดป้อม ต้นเตี้ย พางแข็ง หุงแล้วเมล็ดติดไม่ร่วน ปลูกในเขตอบอุ่น เช่น ประเทศญี่ปุ่น เกาหลี สหรัฐอเมริกา ประเทศจีนตอนเหนือและตอนกลาง 2) ข้าวอินดิกา (Indica) เป็นข้าวเมล็ดยาว ต้นสูง พางอ่อน ปลูกมากในเขตร้อน เช่น ประเทศอินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ จีนตอนกลางและใต้ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม พม่า และ ไทย 3) ข้าวจาวานิกา (Javanica) มีเมล็ดเรียวยาว มีหางเหมือนข้าวป่า ปลูกเฉพาะในแถบประเทศอินโดนีเซียเท่านั้น (ทิพย์สุตา ตั้งตระกูล และคนอื่นๆ. ม.ป.ป.) การปลูกข้าวในประเทศไทยส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนร้อยละ 79 ในเขตพื้นที่ภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ปลูกอยู่ในเขตชลประทาน ร้อยละ 17 คือ ภาคกลาง และที่เหลือ 4 % อยู่ในพื้นที่ภาคใต้ของไทย (ธีรยุทธ ตูจันดา และคนอื่นๆ, 2548) ประเทศไทยมีการปลูกพันธุ์ข้าวหลากหลายมากกว่า 20,000 สายพันธุ์ (สงกรานต์ จิตรากร, 2545) จากการที่ศูนย์ปฏิบัติการและเก็บพันธุ์ข้าวแห่งชาติ มีการรวบรวมพันธุ์ข้าวที่ปลูกในประเทศไทยมีเมล็ดพันธุ์ข้าวจำนวน 23,903 สายพันธุ์ จำแนกชื่อไม่ซ้ำกัน เป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองจำนวน 5,928 พันธุ์ (ฉวีวรรณ วุฒินญาโณ, 2543) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพันธุ์ข้าวพื้นเมืองจำนวน 1,566 พันธุ์ (สุรพล ใจดี และไพฑูริย์ ทองพิทักษ์, 2531) เนื่องจากความนิยมของผู้บริโภคที่มีต่อพันธุ์ข้าวไม่กึ่งสายพันธุ์ จากการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ รัฐบาลส่งเสริมให้ปลูกข้าวพันธุ์ผสม ข้าวพื้นเมืองไม่มีใครรับซื้อ ขายยาก ราคาถูก จึงทำให้ชาวนาละทิ้งพันธุ์ที่เคยปลูกมาแต่ดั้งเดิม ทำให้มีจำนวนชนิดพันธุ์ลดลงเรื่อยๆ ซึ่งในปัจจุบันเหลือไม่กี่สายพันธุ์ นอกจากนี้ยังมีผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม จากการที่ทมิวจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวนาที่อนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์พบว่า มีพันธุ์ข้าวพื้นเมืองเหลืออยู่ไม่มากนัก เช่น ข้าวจิบ ฦ บ้านลิ้มทอง อำเภอนางรอง และมีพันธุ์ข้าวอื่นๆ เช่น ข้าวมะลิแดง ข้าวเหนียวดำ ฦ บ้านหายโสภ ข้าวเจ้าแตก บ้านสำโรง ข้าวละออง ที่หนองก่

เป็นต้น นอกจากนี้ในจังหวัดบุรีรัมย์ยังไม่มีบุคคลหรือหน่วยงานในท้องถิ่นได้ทำการเก็บรวบรวม พันธุ์ข้าวเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ จึงทำให้นาคตของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองตกอยู่ในสภาวะที่ เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์

จากเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าวทำให้คณะผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาความหลากหลาย พันธุ์ข้าวพื้นเมือง การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยแบ่ง พื้นที่การศึกษา สํารวจตามสภาพภูมิประเทศของจังหวัดที่มี 3 ลักษณะ คือ 1) พื้นที่สูงและภูเขา ทางตอนใต้ 2) พื้นที่ลูกคลื่นลอนตื้นตอนกลาง และ 3) พื้นที่ราบลุ่มฝั่งแม่น้ำมูล ซึ่งมีความ หลากหลายของสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับข้าวพื้นเมือง

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาข้อมูล ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญา ท้องถิ่นของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์

1.2.2 เพื่อสำรวจพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์

1.2.3 เพื่อศึกษาลักษณะสัณฐานวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์

1.2.4 เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองตามหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดบุรีรัมย์

1.3 คำถามการวิจัย

1.3.1 ข้อมูล ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ มีอะไรบ้าง และเป็นอย่างไร

1.3.2 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์มีกี่ชนิด มีชื่ออะไรบ้าง

1.3.3 ลักษณะสัณฐานวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์ในแต่ละชื่อเป็นอย่างไร

1.3.4 ประโยชน์และการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ จังหวัดบุรีรัมย์ มีอะไรบ้างและเป็นอย่างไร

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยมุ่งศึกษาความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัด บุรีรัมย์ โดยศึกษาจาก 23 อำเภอ โดยการสุ่มหมู่บ้านในแต่ละอำเภอตามบริบททางภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันซึ่งมีการปลูกข้าวพื้นเมือง ได้แก่ อำเภอกระสัง อำเภอแคนดง อำเภอคูเมือง อำเภอเฉลิมพระเกียรติอำเภอขามิ อำเภอโนนดินแดง อำเภอโนนสุวรรณ อำเภอนางรอง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอบ้านกรวด อำเภอบ้านด่าน อำเภอใหม่ไชยพจน์ อำเภอประโคนชัย อำเภอปะคำ อำเภอพลับพลาชัย อำเภอพุทไธสง อำเภอเมือง อำเภอละหานทราย อำเภอลำปลายมาศ อำเภอสตึก อำเภอหนองกี่ อำเภอหนองหงส์ อำเภอห้วยราช

1.4.2 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.4.2.1 ทำการศึกษาจากประชากรที่เป็นชาวนาในหมู่บ้านที่มีการปลูกและอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองและสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรของจังหวัดบุรีรัมย์

1.4.2.2 ทำการศึกษาประชากรในภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่เกษตร นักวิจัยจากศูนย์วิจัยข้าว ปราชญ์ด้านข้าว และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

1.4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ มีระยะเวลาในการดำเนินการ ตั้งแต่ 19 ธันวาคม 2557 ถึง 30 กันยายน 2558 เป็นเวลา 9 เดือน

1.4.4 ขั้นตอนการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยดังนี้

- 1) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกษตรกรจังหวัด เกษตรอำเภอกอ อุดร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมือง
- 3) ศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นจากนักวิชาการ เกษตรอำเภอกอ อุดร ปราชญ์ชาวบ้าน นายก อบต. ผู้นำชุมชน ครู พระ นักเรียน นักศึกษา
- 4) ลงพื้นที่ 23 อำเภอ สัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองรายบุคคล และรายกลุ่ม จับ GPS และพร้อมเก็บตัวอย่างพันธุ์ข้าวพื้นเมือง
- 5) คัดแยกเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองโดยบรรจุลงในถุงกระดาษเพื่อเก็บพันธุ์ข้าว
- 6) จัดบันทึกลักษณะของเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองตามหลักการวิชาการของกรมการข้าว
- 7) ทดลองปลูกพันธุ์ข้าวพื้นเมืองลงในกระถาง และปลูกในแปลงสาธิตของนักวิจัยเนื้อที่ 1 ไร่ จำนวน 60 พันธุ์ และบันทึกข้อมูลการเจริญเติบโต
- 8) ลงพื้นที่เก็บข้อมูลและสัมภาษณ์เพิ่มเติมในแปลงนาของเกษตรกรที่ปลูกข้าวพื้นเมืองใน 23 อำเภอ เพื่อศึกษาการเจริญเติบโตและบันทึกลักษณะสัณฐานวิทยาของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในแปลงนา
- 9) เก็บตัวอย่างพันธุ์ข้าวพื้นเมือง
- 10) ประชุมเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองสรุปประโยชน์ของพันธุ์ข้าวและสรุปการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในด้านต่างๆ มีดังนี้

1.5.1 การเผยแพร่ในวารสารโดยการนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปตีพิมพ์ในระดับชาติหรือนำเสนอต่อที่ประชุมทางวิชาการ

1.5.2 ประโยชน์ที่มีต่อชุมชน

- 1) เกษตรกรได้ทราบข้อมูล ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์

2) เกษตรกรได้ทราบรายชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ทราบลักษณะลักษณะพื้นฐานวิทยา และรับรู้คุณประโยชน์จากพันธุ์ข้าวพื้นเมืองแต่ละชื่อ เพื่อเป็นอาหาร อนุรักษ์ไว้สำหรับเป็น ฐานข้อมูล และการปลูกในเชิงพาณิชย์ ตลอดจนการใช้ประโยชน์อื่นๆ ต่อไป

3) ชุมชนมีความเข้าใจและหันมาอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองให้กับชนรุ่นหลังได้ รู้จักและบริโภคต่อไป

4) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีพันธุ์ข้าวที่หลากหลายมากขึ้นในการเลือกเพื่อปลูก ให้เหมาะสมกับสภาพดิน ปริมาณน้ำ อากาศ และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

1.5.3 ประโยชน์ทางหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ได้รับทราบ ข้อมูลพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์มีอะไรบ้าง และมีลักษณะลักษณะพื้นฐานวิทยาแต่ละ ชนิดแต่ละประเภท

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.6.1 ความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นเมือง หมายถึง ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ ข้าวท้องถิ่นที่มีความทนทานต่อสิ่งแวดล้อม ต้านทานต่อโรคและแมลงศัตรูพืช มีการตั้งชื่อพันธุ์ ตามแหล่งที่พบหรือสถานที่เก็บรวบรวมมา ตามลักษณะรูปร่างลักษณะที่พบ ชื่อจังหวัด ชื่อคน ชื่อดอกไม้ ผลไม้ สัตว์ สิ่งของ และชื่อที่บ่งบอกความหมาย จัดเป็นแหล่งฐานพันธุ์กรรม ที่มีค่าอย่างยิ่ง ในการปรับปรุงพันธุ์ข้าวให้ได้สายพันธุ์ที่ดี

1.6.2 การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง หมายถึง การเก็บรวบรวมรักษาความหลากหลาย ของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองให้คงไว้ มีการพัฒนาปลูกทดแทน

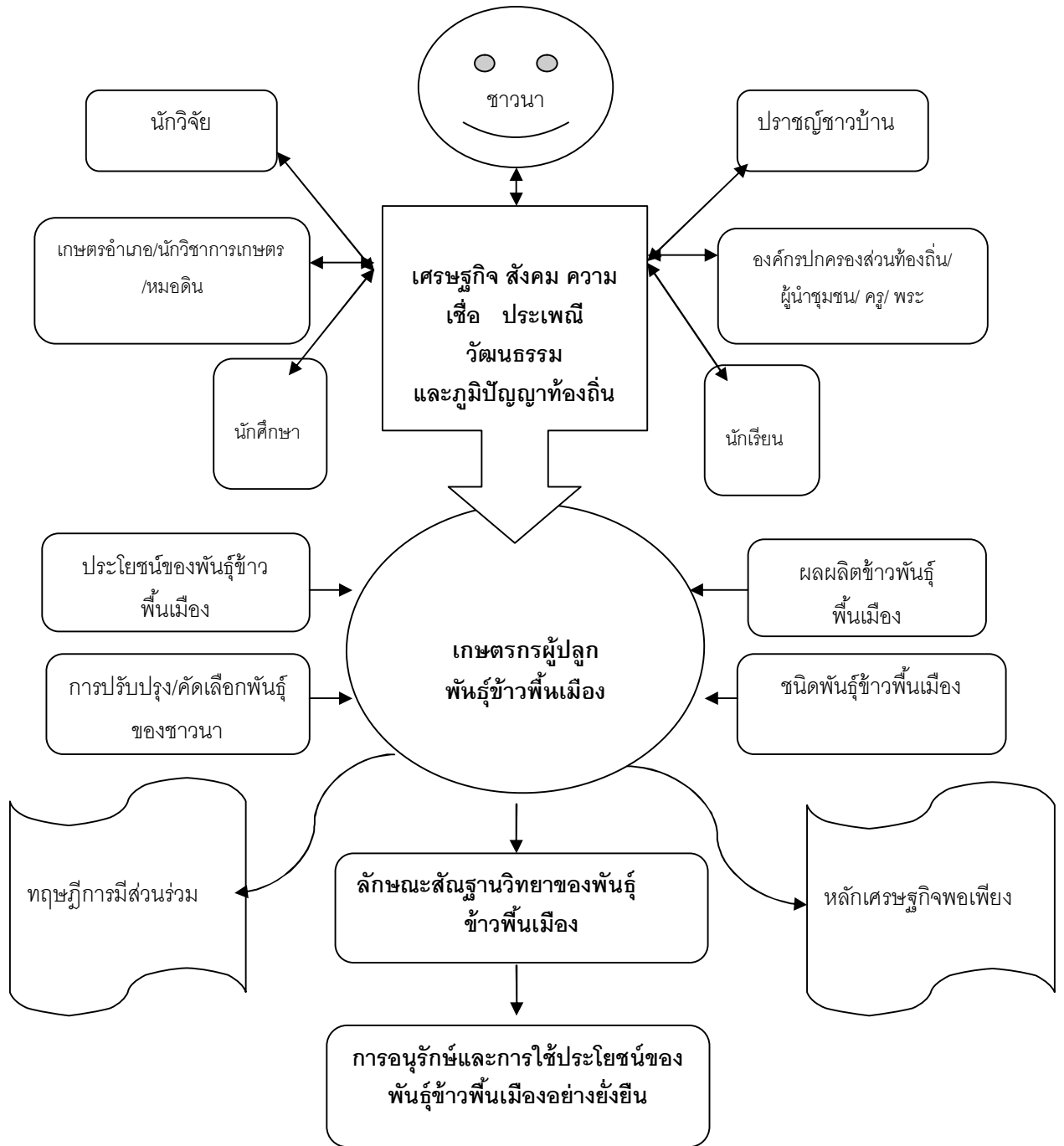
1.6.3 ข้าวขึ้นน้ำ หมายถึง ข้าวที่ค่อนข้างทนแล้งระยะกล้า ยึดปล้องตามระดับน้ำได้ บางครั้งระดับน้ำอาจลึกเกิน 2 เมตร สามารถแตกแขนงและรากที่ข้อ มีวันออกดอกแน่นอน และสามารถชูรวงเหนือผิวน้ำได้ เช่น ปิ่นแก้ว 56 พลายงาม ชมทุ่ง ข้าวแดง นางเขียว และขาวพวง เป็นต้น

1.6.4 เมล็ดข้าว หมายถึง ผล (fruit) ของข้าว ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือส่วน หุ้มเมล็ดหรือส่วนของผล หรือที่รู้จักกันดีว่า แกลบ หลังจากกะเทาะเปลือกข้าวแล้ว จะเป็นส่วน เนื้อผล (true fruit) เป็นข้าวทั้งหมด เรียก “ข้าวกล้อง” (brown rice) ประกอบด้วย คัพภะ (embryo) และเนื้อข้าว (endosperm)

1.6.5 ข้าวเจ้า คือ ข้าวสารที่มีแป้งชนิดอมิโลสเป็นส่วนใหญ่ อาจมากกว่า 2% ส่วนมาก ประมาณ 7-33% ที่เหลือเป็นแป้งอมิโลเปกติน ข้าวเจ้ามีเมล็ดข้าวสารใสเมื่อหุงสุกมีสีขาวขุ่น เรียกว่า “ข้าวสุก” หรือ “ข้าวสวย”

1.6.6 ลักษณะวิทยาของข้าวพื้นเมือง หมายถึง ลักษณะรูปร่างที่สังเกตเห็นได้ของ ข้าวพื้นเมือง เช่น ความสูงของลำต้น การแตกกอ ทรงกอ สีของใบ สีของหูใบ ลักษณะใบง ความยาวของคอรวง สีของเปลือกเมล็ด ขนาดของเมล็ด และน้ำหนักของเมล็ด เป็นต้น โดย เทียบเคียงกับข้อมูลในหนังสือฐานข้อมูลเชื้อพันธุ์ : ข้าว ปี พ.ศ. 2544 และวิธีการศึกษาลักษณะ พันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทยของกรมส่งเสริมวิชาการเกษตร พ.ศ. 2547

1.7 กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย



ภาพที่ 1.1 กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “การสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์” คณะผู้วิจัยศึกษาเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีและแนวคิดต่างๆ โดยเรียงตามลำดับหัวข้อดังต่อไปนี้

- 2.1 บริบทจังหวัดบุรีรัมย์
- 2.2 แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียง
- 2.3 การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 บริบทจังหวัดบุรีรัมย์

จังหวัดบุรีรัมย์มีสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม (บุรีรัมย์ภูมิหลังประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. 2555) ดังนี้

1. สภาพภูมิศาสตร์

1.1 ที่ตั้ง

จังหวัดบุรีรัมย์ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางของประเทศไทยอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14 องศา 15 ลิปดาเหนือกับ 15 องศา 45 ลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 102 องศา 30 ลิปดา กับ 103 องศา 45 ลิปดาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครโดยรถยนต์ประมาณ 412 กิโลเมตร ทางรถไฟประมาณ 376 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดและประเทศใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม และสุรินทร์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดสระแก้วและประเทศกัมพูชา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา

จังหวัดบุรีรัมย์มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 10,322,885 ตารางกิโลเมตรหรือ 6,451,178,125 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 6.11 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และร้อยละ 2.01 ของพื้นที่ของประเทศ

1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

เป็นที่ราบสูงเกิดจากภูเขาไฟระเบิดเมื่อประมาณเก้าแสนถึงหนึ่งล้านปีเศษ ทำให้จังหวัดบุรีรัมย์มีลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญๆ แบ่งได้ 3 ลักษณะ คือ

1.2.1 พื้นที่สูงและภูเขาทางตอนใต้ เป็นพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนลึก ช่องเขาภูเขา บริเวณเทือกเขาพนมดงรัก ภูเขาสันกำแพง มีความสูงตั้งแต่ 200-685 เมตรจากระดับน้ำทะเล ครอบคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 25 ของพื้นที่จังหวัด ซึ่งได้แก่ บริเวณด้านทิศใต้ของอำเภอบ้านกรวด ละหานทราย โนนดินแดง ปะคำ นางรอง เฉลิมพระเกียรติจังหวัดบุรีรัมย์ และทางทิศตะวันตกของอำเภอนางรอง

1.2.2 พื้นที่คลื่นลอนตื้นตอนกลางของจังหวัด มีความสูงประมาณ 150-200 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่จะทอดขนานเป็นแนวยาวทางทิศตะวันออก และทิศตะวันตกครอบคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 60 ของพื้นที่จังหวัด ซึ่งได้แก่ บริเวณ อำเภอ ประโคนชัย พลับพลาชัย กระสัง เมืองบุรีรัมย์ ลำปลายมาศ ชำนิ บ้านด่าน ห้วยราช บางส่วนของ อำเภอนางรอง หนองกี่ หนองหงส์

1.2.3 พื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำมูล มีความสูงเฉลี่ยต่ำกว่า 150 เมตร จากระดับน้ำทะเล ได้แก่ พื้นที่บริเวณอำเภอพุทไธสง คูเมือง แคนดง สตึก และบริเวณลำสะเทต ลำพังชู ลำชี ได้แก่ บริเวณอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ นาโพธิ์ และบางส่วนของอำเภอพุทไธสง

1.3 ภูเขา

จังหวัดบุรีรัมย์มีเทือกเขาและภูเขาอันเกิดจากการยกตัวของแผ่นดินในพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

1.3.1 เทือกเขาสันกำแพง เป็นเทือกเขาที่ต่อจากเทือกเขาแดงพญาเย็น นับตั้งแต่เขาเขี้ยว ในเขตอำเภอเมืองนครนายกมาสิ้นสุดที่ช่องตะโก อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีความยาว 137 กิโลเมตร ยอดเขาสูงเทือกเขาสันกำแพงที่สำคัญ ได้แก่ เขาเขี้ยวสูงจากระดับน้ำทะเล 1,090 เมตร ภูสามง่าม 992 เมตร เขาเคลียด 162 เมตร เขาดำแย 445 เมตร เขาช้างชะลูต 821 เมตร เขาใหญ่ 849 เมตร เขาจมูกแบก 457 เมตร ภูลำไย 484 เมตร เขากำแพง 875 เมตร ภูสองชั้น 369 เมตร เขาโปร่งชนวน 1,090 เมตร เขาลอย 562 เมตร เป็นต้น

1.3.2 เทือกเขาพนมดงรัก เทือกเขานี้เริ่มจากช่องตะโก ที่อำเภอโนนดินแดง ทอดตัวยาวไปทางตะวันออกเป็นเส้นกั้นพรมแดนไทย-กัมพูชา ทางตอนใต้จังหวัดสุรินทร์ และศรีสะเกษ สิ้นสุดที่อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี มีความยาวประมาณ 335 กิโลเมตร ยอดเขาที่สูงของเทือกเขาพนมดงรักที่สำคัญ ได้แก่ เขาตะแบก สูงจากระดับน้ำทะเล 334 เมตร เขาคันนา 449 เมตร เขาตะแบง 350 เมตร เขาแหลม 415 เมตร เขาตาทอง 405 เมตร พนมตะบัน 579 เมตร พนมกระบานสตึง 559 เมตร พนมสวาย 615 เมตร พนมตาเหมือน 604 เมตร พนมแหลม 604 เมตร เขาพรานเตี้ย 663 เมตร พนมอ้ายนาก 638 เมตร พนมชำนาญกาย 556 เมตร พนมเปราะ 449 เมตร ภูโคกใหญ่ 693 เมตร ภูเจ็บท้อง 693 เมตร ภูชีชีก 687 เมตร เป็นต้น

เขตรอยต่อระหว่างจังหวัดบุรีรัมย์กับราชอาณาจักรกัมพูชา มีช่องเขาที่สำคัญ ได้แก่ ช่องตะโก ที่บ้านเสม็ด อำเภอโนนดินแดง ช่องตาเพ็ด ช่องตากิว และช่องบาระแน ในเขตอำเภอละหานทราย ช่องจันทร์กะฮอม ช่องไซท์ตะกู ช่องจันทร์แดง ช่องเมฆา ช่องโอบก ช่องจันทร์ทบเพชรในเขตอำเภอบ้านกรวด

1.3.3 ภูเขาพนมรุ้ง เป็นภูเขาที่ดับสนิท อยู่ในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ห่างจากตัวเมืองบุรีรัมย์ ประมาณ 70 กิโลเมตร เป็นเนินเขาที่มีไหล่เขาสูงชัน ประมาณ 6-15 องศา ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 18 ตารางกิโลเมตร มองจากที่สูง จะลักษณะคล้ายเต่าที่ยื่นหัวออกไปทางทิศเหนือ ตัวเนินภูเขาไฟสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 380 เมตร มีปล่องปะทุระเบิดที่ใหญ่มีพื้นที่ประมาณ 1.5 ตารางกิโลเมตร มีขอบปล่องทางทิศเหนือเป็นที่ตั้งสถานีเรดาร์ของกองทัพอากาศ ส่วนทางทิศใต้เป็นที่ตั้งของปราสาทพนมรุ้ง เนินลูกนี้เป็นต้นน้ำของ

ลำห้วยต่างๆ เช่น คลองปูน คลองบุรี คลองลุงโพธิ์ เป็นต้น ลำห้วยเหล่านี้จะไหลลงสู่ลำปะเทีย แล้วไหลไปรวมกับลำปลายมาศ เขตอำเภอนางรอง

1.3.4 ภูเขาอังคาร เป็นภูเขาเดี่ยวๆ อยู่ในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดบุรีรัมย์ อยู่ห่างจากภูเขาพนมรุ้งไปทางทิศตะวันตกประมาณ 8 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 90 ตารางกิโลเมตร ยอดที่สูงที่สุดสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 331 เมตร เป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วมีปล่องปะทุระเบิดชัดเจนอยู่บริเวณเกือบศูนย์กลางของภูเขา มีพื้นที่ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร นอกจากนั้นยังมีปล่องปะทุเล็กๆ ตามไหล่เขาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนืออีกหลายปล่อง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15-20 เมตร ภูเขาอังคารเป็นต้นกำเนิดของห้วยคลองหลายสาย อาทิเช่น ห้วยสวายสอ ห้วยมะกอก คลองชะล้าง คลองไผ่ คลองหินลาด คลองตาเขียว เป็นต้น ลำน้ำเหล่านี้จะไหลลงสู่ลำนางรอง และลำปลายมาศ แล้วไหลลงแม่น้ำมูลในที่สุด

1.3.5 ภูเขาไปรบัต ภูเขาลูกนี้เป็นเขาเดี่ยวๆ อยู่ในเขตอำเภอประโคนชัย ห่างจากตัวเมืองบุรีรัมย์ประมาณ 77 กิโลเมตร อยู่ทางทิศใต้ของภูเขาพนมรุ้ง เป็นเนินเขามีลักษณะเกือบกลม ฐานกว้างประมาณ 3 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 5 ตารางกิโลเมตร ยอดภูเขาสูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณ 289 เมตร เป็นภูเขาไฟที่ดับแล้วอีกลูกหนึ่ง ปล่องปะทุระเบิดคล้ายรูปแอกวู เป็นต้นกำเนิดของลำห้วยตะแบงที่ไหลลงไปรวมกับลำชี

1.3.6 ภูเขาหลุบ อยู่ในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดบุรีรัมย์ ทางทิศใต้ของภูเขาอังคารในท้องที่ตำบลถาวรเป็นภูเขาไฟที่ดับแล้ว ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 6 ตารางกิโลเมตรมีซากปล่องปะทุระเบิดเหลืออยู่เป็นรูปโค้ง บนยอดเขามีร่องรอยของวัดโบราณอยู่ด้วย

1.3.7 ภูเขากระโดง เป็นภูเขาเดี่ยวๆ อยู่ในเขตอำเภอเมืองบุรีรัมย์ ห่างจากตัวจังหวัดบุรีรัมย์ประมาณ 6 กิโลเมตร ลักษณะเป็นเนินเตี้ย ๆ มีฐานแผ่กว้างเป็นรูปทรงกลมมองจากที่สูง จะคล้ายๆ ขามก้วยเดี่ยวขนาดใหญ่กว่าอยู่กลางทุ่งนา มียอดเขาสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 265 เมตรครอบคลุมพื้นที่ 120 ตารางกิโลเมตร เป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วอีกลูกหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์ ปล่องปะทุระเบิดมีลักษณะยาวรี ขอบปล่องด้านทิศตะวันออกและตะวันตกถูกทำลายเกือบหมด ขอบปล่องทางทิศเหนือได้มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ คือ พระสุภัทรบพิตร ซึ่งสามารถมองเห็นได้ไกลถึง 10 กิโลเมตร

1.3.8 ภูเขาคอก อยู่ในท้องที่ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย เป็นเนินเขาที่ไม่สูงนัก อยู่ระหว่างบ้านโคกเมืองกับบ้านเขาคอก ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 66 กิโลเมตร เป็นต้นกำเนิดห้วยเสว ในเขตอำเภอประโคนชัย

1.3.9 ภูเขาโคกเขาหรือเขาหญ้าคา เป็นเนินดินเตี้ยๆ อยู่ในท้องที่บ้านโคกเขาพัฒนา ตำบลโคกมะม่วง อำเภอปะคำ เขตติดต่อกับอำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา ห่างจากตัวอำเภอปะคำไปทางทิศตะวันตกประมาณ 15 กิโลเมตร บริเวณใกล้เคียงของเขาลูกนี้จะมีถ้ำโบราณถ้ำหนึ่งชื่อ ถ้ำเป็ดทอง ซึ่งภายในถ้ำมีศิลาจารึกโบราณ มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อายุประมาณตั้งแต่ พ.ศ. 1155 (1,398 ปี)

ภูเขาน้อยใหญ่ในท้องถื่นอำเภอต่างๆ ของจังหวัดบุรีรัมย์ ล้วนเป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วเมื่อประมาณเก้าแสนถึงหนึ่งล้านปี จังหวัดบุรีรัมย์จึงมีนามอีกอย่างหนึ่งว่า จังหวัดภูเขาไฟ

1.4 ลำน้ำธรรมชาติ

ในจังหวัดบุรีรัมย์มีลำน้ำมากมายหลายสาย ที่สำคัญได้แก่

1.4.1 แม่น้ำมูล ต้นน้ำของแม่น้ำนี้เกิดจากเทือกเขาสันกำแพงระหว่างเขาวงเขาละมั่ง และเขาใหญ่ จังหวัดสระแก้วและจังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านอำเภอปักธงชัย อำเภอโชคชัย อำเภอสูงเนิน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา อำเภอพิมายและอำเภอชุมพวงของจังหวัดนครราชสีมา ไหลเข้าไปในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ในท้องถื่น อำเภอพุทไธสง อำเภอคูเมือง อำเภอแคนดง และอำเภอสตึก แล้วไหลผ่านอำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูม อำเภอรัตนบุรีในเขตจังหวัดสุรินทร์ หลังจากนั้นไหลผ่านจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี ลงสู่มแม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม มีความยาวประมาณ 640 กิโลเมตร แม่น้ำมูลช่วงที่อยู่ในจังหวัดบุรีรัมย์เป็นลำน้ำแบ่งเขตระหว่างอำเภอคูเมืองกับอำเภอพุทไธสง และแบ่งเขต อำเภอแคนดง อำเภอสตึกกับอำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์

1.4.2 ลำปลายมาศ มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาใหญ่ อำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านอำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ในช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดบุรีรัมย์ตอนนี้มีลำธารเล็กๆ เกิดจากเนินเขาเตี้ยๆ ไหลมาบรรจบกับลำปลายมาศ ทำให้ในช่วงฤดูฝนลำปลายมาศมีปริมาณน้ำมาก เกิดน้ำท่วมฉับพลันในช่วงระยะเวลาสั้นๆ ไหลผ่านบ้านหนองหัว อำเภอนางรองทางทิศตะวันตก และไหลบรรจบกับลำปลายมาศ ทำให้ลำปลายมาศช่วงนี้มีปริมาณน้ำท่วมมากในฤดูฝนจึงเกิดน้ำหลากท่วมสองฝั่ง ลำน้ำนี้จะไหลคดเคี้ยวผ่านอำเภอนางรอง อำเภอขานี ผ่านบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ ซึ่งเป็นช่วงที่ลำน้ำอีกสองสาย คือ ลำนางรอง และลำปะเทียไหลมาบรรจบกับลำปลายมาศ ทำให้ลำปลายมาศมีขนาดใหญ่ขึ้น น้ำเอ่อล้นฝั่งทุกปี แต่ในฤดูแล้งน้ำลด ลำปลายมาศจะขาดน้ำเป็นช่วงๆ ลำปลายมาศมีความยาวประมาณ 200 กิโลเมตร

1.4.3 ลำนางรอง มีต้นกำเนิดอยู่บริเวณเทือกเขาสันกำแพง ที่รอยต่อจังหวัดบุรีรัมย์กับจังหวัดสระแก้วไหลผ่านอำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ กรมชลประทานได้สร้างเขื่อนเก็บกักน้ำขนาดใหญ่ไว้ในบริเวณบ้านป่าไม้สหกรณ์ อำเภอโนนดินแดง ให้ชื่อว่าเขื่อนลำนางรอง แล้วปล่อยน้ำจากเขื่อนลงสู่ลำนางรองเดิม ผ่านบ้านโคกใหม่ ตำบลสำโรงใหม่ อำเภอละหานทราย ไปบรรจบกับลำจังหัน ในเขตอำเภอปะคำ ไหลคดเคี้ยวเข้าสู่อำเภอนางรองที่เป็นช่วงระหว่างสามอำเภอคือ อำเภอปะคำ อำเภอนางรอง และอำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดบุรีรัมย์ ช่วงนี้จะมีลำธารเล็กๆ หลายสายจากเขาอังคารซึ่งเป็นรอยแยกของแผ่นดินที่เกิดจากภูเขาไฟระเบิดไหลลงมาสวมทับกับลำนางรอง ช่วงนี้จะมีควมกว้างประมาณ 8 เมตรแล้วไหลผ่านอำเภอนางรอง เข้าสู่อำเภอขานีที่บ้านโคกสะอาด ตำบลขานี แล้วไหลเข้าสู่ที่ราบทำให้น้ำไหลเข้าลำนางรองมีความยาวประมาณ 115 กิโลเมตร

1.4.4 ลำปะเทีย ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมดงรัก พรมแดนไทย-กัมพูชาเป็นลำธารเล็กๆ ไหลลงมารวมกัน ณ บริเวณบ้านไผ่ทรวมพล ตำบลตาจ่ง อำเภอละหานทราย กรมชลประทานได้สร้างเขื่อนลำปะเทียเก็บกักน้ำไว้ใช้สอย แล้วปล่อยน้ำให้ไหลไปตามลำปะเทียเดิม ไหลผ่านท้องที่อำเภอละหานทราย อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้ยังมีคลองตาพรหมและคลองลาดกล้วย ซึ่งไหลจากภูเขาอังคารลงมาสวมทับ เข้าสู่อำเภอนางรอง

อำเภอขานี บรรจบกับลำนางรองที่บ้านโคกสะอาด อำเภอขานี ช่วงนี้ทำให้ลำปะเทียมีความกว้างประมาณ 15 เมตร ลำปะเทียมีความยาวประมาณ 90 กิโลเมตร

1.4.5 ลำจันทน์ ต้นน้ำเกิดจากบริเวณเนินเขาพนมดงรัก พรมแดนไทย-กัมพูชา ตอนใต้ของอำเภอละหานทราย กรมชลประทานได้สร้างเขื่อนลำจันทน์บริเวณบ้านสันติสุข อำเภอละหานทราย เพื่อกักเก็บน้ำของลำจันทน์ไว้ใช้สอยสำหรับประชาชน

1.4.6 ลำไทรโยง ต้นน้ำอยู่ทางตอนใต้ของอำเภอหนองกี่ เกิดจากลำธารสายเล็กๆหลายสายมารวมกัน ลำไทรโยงไหลผ่านบ้านหัวลิง ไหลไปบรรจบกับลำปลายมาศที่บ้านโคกมะดัน อำเภอหนองกี่

1.4.7 ลำชี ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมดงรัก ไหลผ่านบ้านหนองแวง อำเภอละหานทราย และทางตอนใต้ของอำเภอบ้านกรวด ลำชีในช่วงนี้มีลำธารเล็กๆ คือ ห้วยเสว ห้วยตะแบก ในท้องที่จังหวัดบุรีรัมย์ และห้วยเสนงในท้องที่จังหวัดสุรินทร์ ไหลมาสมทบกันและลำชีในช่วงที่ไหลผ่านอำเภอ ประโคนชัย มี ห้วยสายตะกู ห้วยโอกระเนียบไหลมาสมทบ ทำให้ลำน้ำนี้มีขนาดใหญ่ในฤดูน้ำหลากจึงเกิดน้ำเอ่อล้นฝั่งกลายเป็นที่ราบน้ำท่วมมีความกว้างประมาณ 200-300 เมตร ผ่านอำเภอพลับพลาย อำเภอกระสัง อำเภอสตึก ไปบรรจบกับแม่น้ำมูลที่อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

1.4.8 ห้วยเสว ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมดงรัก ทางตอนใต้ของอำเภอบ้านกรวดซึ่งเป็นที่สูง บางแห่งลาดชัน น้ำป่าไหลเร็วและแรงในฤดูฝน เป็นร่องน้ำและลำธารหลายสายมารวมกันและเกิดน้ำท่วมฉับพลันในบริเวณตอนใต้และทางตะวันตกอำเภอบ้านกรวด แล้วไหลลงไปสมทบกับลำชีที่บ้านละเวีย อำเภอประโคนชัย ห้วยเสวมีความกว้างประมาณ 5-8 เมตร

1.4.9 ลำตะโคง ต้นน้ำเกิดจากเขากระโดง อำเภอเมืองบุรีรัมย์ และมีลำห้วยหลายสาย อาทิ ห้วยจรเข้มาก ห้วยตลาด ห้วยกระโดง ห้วยราช ห้วยยาง ได้ไหลลงมาบรรจบกันเกิดเป็นลำตะโคง แล้วไหลไปทางเหนือของจังหวัดบุรีรัมย์ ผ่านบ้านสวายสอ อำเภอเมืองบุรีรัมย์ บ้านตะโคง บ้านด่าน บ้านปลัดปัก อำเภอบ้านด่าน สุเขตอำเภอสตึก แล้วไหลลงแม่น้ำมูล ลำตะโคง มีความยาวประมาณ 56 กิโลเมตร

1.4.10 ลำทะเมนชัย ต้นน้ำเกิดจากที่สูง (โคก) บริเวณตำบลแสงพัน อำเภอลำปลายมาศ ไหลไปบรรจบกันห้วยศีระชะแสด บ้านทะเมนชัย แล้วไหลไปทางทิศเหนือ ผ่านบ้านปราสาท ตำบลตลาดโพธิ์ อำเภอลำปลายมาศ ไปบรรจบกับแม่น้ำมูลที่อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ลำทะเมนชัยมีความยาวประมาณ 75 กิโลเมตร

1.4.11 ลำพังชู ต้นน้ำเกิดจากที่สูง (โคก) จากธารน้ำหลายสาย ในท้องที่อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น และท้องที่อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ กลายเป็นลำพังชู ไหลผ่านบ้านแดงใหญ่ บ้านท่างาม อำเภอพุทไธสง กลายเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอพุทไธสง กับอำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ไหลไปรวมกับแม่น้ำมูล ที่บ้านดอนตูม ตำบลมะเฟือง อำเภอพุทไธสง ลำพังชูมีความยาวประมาณ 53 กิโลเมตร

1.4.12 ห้วยแอก ต้นน้ำเกิดจากบริเวณที่สูง (โคก) ตอนเหนืออำเภอพล จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นลำธารเล็กๆ หลายสายไหลมารวมกันทางทิศใต้ หมู่บ้านตลาดแบ้ อำเภอ

บ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ แล้วไหลไปสมทบกับแม่น้ำมูลที่บ้านหนองเรือ ตำบลหายโศก อำเภอพุทไธสง

1.5 สภาพภูมิอากาศ (Climate)

สภาพภูมิอากาศของจังหวัดบุรีรัมย์ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 4 ประการ ประการแรก คือ ที่ตั้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ในเขตร้อนจึงมีอุณหภูมิสูงตลอดปี ประการที่สอง มีแนวเทือกเขาสันกำแพง และเทือกเขาพนมดงรักกั้นขวางทิศทางของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้เขตจังหวัดบุรีรัมย์กลายเป็นเขตเงาฝน (Rain shadow) หรือเขตอับลม (Leeward side) มีความชื้นน้อยกว่าจังหวัดทางภาคตะวันออก หรือซีกตะวันออกของภาคอีสานซึ่งเป็นเขตรับลม (Windward side) จากทะเลจีนใต้ ประการที่สาม เกี่ยวกับลมประจำที่พัดผ่านคือ ลมมรสุมและลมพายุก ความชื้นและความหนาวเย็นจะเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของลมประจำดังกล่าวด้วย ประการสุดท้าย คือ ระยะห่างจากทะเล จังหวัดบุรีรัมย์มีระยะห่างจากทะเลด้านฝั่งตะวันออกกว่าไทยประมาณ 350 กิโลเมตร ทำให้ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยค่อนข้างต่ำลักษณะอากาศ ฤดูหนาว อุณหภูมิต่ำ และฤดูร้อนอุณหภูมิสูง แตกต่างกันอย่างชัดเจน

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้จังหวัดบุรีรัมย์มีสภาพภูมิอากาศแปรปรวนตลอดทั้งปี อุณหภูมิโดยเฉลี่ยในรอบ 10 กว่าปี ประมาณ 26.5 องศาเซลเซียส ตามลำดับและช่วงที่อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด คือ เดือนมีนาคม-เมษายน เฉลี่ยประมาณ 29.2 องศาเซลเซียส เป็นช่วงที่ได้รับแสงทั้งจากดวงอาทิตย์และมรสุมกำลังเปลี่ยนทิศทาง เป็นช่วงฤดูร้อนและแห้งแล้ง ปริมาณน้ำฝนในรอบ 10 กว่าปี มีประมาณเฉลี่ย 1,329.1 มิลลิเมตร ช่วงที่ฝนตกชุก คือ เดือนพฤษภาคมและกันยายน ประมาณเฉลี่ย 265 มิลลิเมตร ซึ่งเป็นช่วงที่ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมพายุกจากทะเลจีนตอนใต้ ช่วงที่ฝนตกน้อย คือ เดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ เฉลี่ยประมาณ 2.0 มิลลิเมตร เพราะเป็นช่วงที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งลมแห้งและเย็นพัดจากแผ่นดินใหญ่สู่ทะเล จากลักษณะอุณหภูมิและปริมาณน้ำฝนดังกล่าวข้างต้น จังหวัดบุรีรัมย์จึงมีความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยทั้งปีประมาณร้อยละ 74 ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยสูงสุดจะอยู่ในเดือนกันยายนและตุลาคม ประมาณเฉลี่ยร้อยละ 83 เฉลี่ยความชื้นสัมพัทธ์ต่ำสุด คือ เดือนมกราคม-เมษายน ประมาณร้อยละ 67.8 ตลอดทั้งปี มีความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยร้อยละ 75

2. ทรัพยากร

ทรัพยากรในจังหวัดบุรีรัมย์ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ หิน ทราย ดิน และแหล่งน้ำ

2.1.1 ป่าไม้ จังหวัดบุรีรัมย์ในอดีตมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกับจังหวัดที่อยู่ชายแดนทั้งหลายไม้ที่มีค่าอันเป็นทรัพยากรของจังหวัด ได้แก่ ไม้กระบาก พะยูง ตะแบง มะค่า มะไฟ มะหาด มะเฒ่า มะม่วงป่า โมกมัน ประดู่ป่า ปับ พะยอม มะขามป้อม สะเดา ตะเคียนหิน ตะเคียนหนู ตะเคียนทอง ตีนนก เต็ง ไม้รัง เปะ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีพืชสมุนไพรและพืชป่าที่เป็นอาหารมากมาย จังหวัดบุรีรัมย์มีพื้นที่มีสภาพป่าไม้ 0.6 ล้านไร่ คิดเป็น 9.33 % ของพื้นที่ของจังหวัด (ข้อมูลพ.ศ. 2551) ซึ่งในขณะเดียวกันจังหวัดในเขตอีสานใต้ นครราชสีมา มี 1.9 ล้านไร่ คิดเป็น 1529 % ของพื้นที่จังหวัด ชัยภูมิมี 2.4 ล้านไร่ คิดเป็น 30.28 % ของพื้นที่จังหวัดสุรินทร์

มี 0.5 ล้านไร่ คิดเป็น 11.46 % ของพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ มี 0.6 ล้านไร่ คิดเป็น 12.10 % ของพื้นที่จังหวัดรวม 5 จังหวัด มีพื้นที่ป่า 6.0 ล้านไร่ คิดเป็น 19.86 % ของพื้นที่ห้าจังหวัดบุรีรัมย์ ป่าหายไปมากเมื่อเทียบกับทุกจังหวัดในแถบนี้

2.2 ข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ในท้องที่จังหวัดบุรีรัมย์ (2552)

พื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายป่าไม้

1. ป่าสงวนแห่งชาติ (22 ป่า) เนื้อที่ 1,750,069.50 ไร่

ประกอบด้วย

1.1 ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ดังนี้

- อุทยานแห่งชาติ (1 แห่ง) เนื้อที่ 237,600 ไร่

- เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (1 แห่ง) เนื้อที่ 195,486 ไร่

1.2 มอให้ ส.ป.ก. เนื้อที่ 1,038,814.50 ไร่

คงเหลือพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในส่วนของกรมป่าไม้ เนื้อที่ 144,579 ไร่

2. เขตห้ามล่าสัตว์ป่า (4 แห่ง) เนื้อที่ 11,878 ไร่

3. ป่าไม้ถาวรของชาติตามมติคณะรัฐมนตรี เนื้อที่ 41,994 ไร่

โดยเป็นพื้นที่ที่มีการประกาศเป็นอุทยาน (1 แห่ง) เนื้อที่ 1,450 ไร่

4. พื้นที่ป่าชุมชนที่ปลูกขยายเพิ่ม เนื้อที่ 29,532-1-28 ไร่

รวมพื้นที่ที่มีคงเหลือตามกฎหมายป่าไม้ เนื้อที่ 794,659-1-28 ไร่

1. ป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 22 ป่า เนื้อที่ 1,750,069.50 ไร่

1.1 เป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม มีราษฎรถือครอง (Zone E) และกรมป่าไม้ มอบให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินจำนวน 1,038,814.50 ไร่

1.2 คงสภาพเป็นพื้นที่ป่าไม้ 711,225 ไร่ (บางส่วนได้เป็นประกาศอุทยานแห่งชาติตาพระยา และเขตรักษาสัตว์ป่าดงใหญ่ทับซ้อย)

2. อุทยานแห่งชาติ จำนวน 1 แห่ง คือ อุทยานแห่งชาติตาพระยา เป็นการรวมพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่า บ้านกรวด 5 แปลง ท้องที่อำเภอบ้านกรวด และป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ ท้องที่อำเภอปะคำ และอำเภอโนนดินแดงบางส่วน ผนวกเข้ากับป่าสงวนแห่งชาติป่าตาพระยา ท้องที่อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว รวมเนื้อที่ทั้งหมด 371,250 ไร่ โดยอุทยานแห่งชาติตาพระยา ส่วนที่อยู่ในท้องที่ จังหวัดบุรีรัมย์ มีเนื้อที่ 237,600 ไร่ อยู่ในท้องที่จังหวัดสระแก้ว มีเนื้อที่ 133,650 ไร่

3. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จำนวน 1 แห่ง คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ เป็นการกำหนดพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ ท้องที่ อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย และอำเภอโนนดินแดงประมาณ 195,486 ไร่

4. เขตห้ามล่าสัตว์ป่า จำนวน 4 แห่ง คือ

4.1 เขตห้ามล่าสัตว์ป่าอ่างเก็บน้ำห้วยจรเข้มาก ท้องที่อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เนื้อที่ 3,876 ไร่ (ประกาศเป็นเขตห้ามล่าฯ เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2523)

4.2 เขตห้ามล่าสัตว์ป่าอ่างเก็บน้ำสนามบิน ท้องที่อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

เนื้อที่ 3,568 ไร่ (ประกาศเป็นเขตห้ามล่าฯ เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2523)

4.3 เขตห้ามล่าสัตว์ป่าอ่างเก็บน้ำห้วยตลาด ท้องที่อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เนื้อที่ 4,434 ไร่ (ประกาศเป็นเขตห้ามล่าฯ เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2523)

4.4 เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขากระโดง ท้องที่อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เนื้อที่ 1,450 ไร่ (ประกาศเป็นเขตห้ามล่าฯ เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2523)

5. วนอุทยาน จำนวน 1 แห่ง คือ วนอุทยานภูเขาไฟเขากระโดง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เนื้อที่ 1,450 ไร่ (เป็นพื้นที่ทับซ้อนกับเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขากระโดง และป่าไม้ถาวรของป่าเขากระโดง)

6. ป่าไม้ถาวรของชาติตามมติคณะรัฐมนตรี จำนวน 10 ป่า เนื้อที่รวม 41,994 ไร่ ปัจจุบันป่าไม้ในประเทศไทยได้ถูกบุกรุกและทำลายจากน้ำมือมนุษย์ อาจมีสาเหตุจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์และขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ ทางสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดบุรีรัมย์เล็งเห็นความสำคัญตรงจุดนี้จึงได้จัดทำเอกสารเผยแพร่ ให้เกิดความรู้ทางด้านกฎหมายเบื้องต้นเกี่ยวกับป่าไม้ เพื่อแก้ไขข้อสงสัยและทำให้ผู้อ่านเข้าใจ พร้อมทั้งเป็นแนวทางในการปฏิบัติอย่างถูกต้อง

6.1. หิน ในอดีตเมื่อประมาณล้านปีเศษ จังหวัดบุรีรัมย์เป็นพื้นที่ที่มีภูเขาไฟมากมาย ต่อมาประมาณเก้าแสนถึงหนึ่งล้านปีเศษได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ คือ ภูเขาไฟปะทุระเบิดพ่นลาวาแล้วดับสนิทลง ทำให้หินประเภทบะซอลต์จมลงไปได้ผืนแผ่นดิน ในปัจจุบันใต้พื้นดินบริเวณภูเขา เขิงเขา และในพื้นที่ห่างออกประมาณ 4-5 กิโลเมตร จะพบหินบะซอลต์คุณภาพดี แข็งแกร่ง เหมาะที่จะนำมาใช้ในการอุตสาหกรรม การทำเสาไฟฟ้า และงานก่อสร้าง

6.2. ทรายน้ำจืด จังหวัดบุรีรัมย์มีแม่น้ำมูลไหลผ่าน บริเวณฝั่งของแม่น้ำมูลมีทรายคุณภาพดีเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการก่อสร้างหรือประกอบในการทำธุรกิจอื่นๆ จึงมีผู้ประกอบการใช้เรือ ดูดทรายขึ้นมาในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก ในเขตอำเภอพุทไธสง อำเภอคูเมือง อำเภอแคนดง และอำเภอสตึก

6.3. แหล่งน้ำ แหล่งน้ำที่สำคัญ ๆ ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น โดยเฉพาะแม่น้ำมูลอันเป็นแม่น้ำสายใหญ่ มีน้ำขังตลอดปี ประชาชนได้อาศัยแม่น้ำนี้ประกอบอาชีพทำการเกษตร การประมง และใช้ดินทางโดยทางเรือในฤดูน้ำหลาก ส่วนแหล่งน้ำอื่น ๆ ตามธรรมชาติมักจะแห้งขอดเป็นช่วง ๆ ในฤดูแล้ง ทำให้ประชาชนขาดแคลนน้ำทำการเกษตร กรมชลประทานจึงได้ร่วมกับส่วนราชการและประชาชนในท้องถิ่นดำเนินการสร้างเขื่อน ขุดบ่อน้ำสร้างอ่างเก็บกักน้ำเพื่อประโยชน์ในด้านการเกษตร การประมงและอุปโภคบริโภค

6.4. ดินในจังหวัดบุรีรัมย์เหมาะสำหรับการทำเกษตรในระดับปานกลาง โดยแยกเป็นกลุ่มดินไร้อ้อย กลุ่มดินนา กลุ่มดินคละ และกลุ่มดินบริเวณภูเขา ซึ่งประชาชนได้ใช้ดินในลักษณะต่าง ๆ ประกอบอาชีพทำนา ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย ยางพารา ยูคาลิปตัส ผลไม้ นานาชนิด และบางแห่งเริ่มโครงการตามพระราชดำริทำการเกษตรกรรมตามทฤษฎีใหม่ตามความเหมาะสมในการดำรงชีวิตแบบพอเพียงอีกด้วย

7. การจัดการทรัพยากร

เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นปัจจัยสำคัญในการอุปโภคบริโภคถูกนำมาใช้เพิ่มขึ้นตามอัตราการเพิ่มประชากรและความเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ทรัพยากรธรรมชาติบางสิ่งสามารถสร้างใหม่ทดแทนได้ บางสิ่งไม่สามารถทดแทนใหม่ได้ทำให้เกิดการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติตามมา ทางจังหวัดบุรีรัมย์ได้ตระหนักถึงปัญหานี้จึงได้พยายามดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบุรีรัมย์มากที่สุด

7.1 การใช้ประโยชน์จากดิน จากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจ

การเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และข้อมูลของสำนักงานที่ดินจังหวัดบุรีรัมย์ พ.ศ. 2550 ได้แสดงให้เห็นการใช้ประโยชน์ที่ดิน และปริมาณ เอกสารสิทธิ์ที่ดินจังหวัดบุรีรัมย์

7.2 การปลูกทรัพยากรป่าไม้ทดแทน ทางจังหวัดบุรีรัมย์ได้ดำเนินการส่งเสริมให้มีการปลูกไม้ทดแทนโดยชักชวนให้ข้าราชการ นักเรียน นักศึกษา ประชาชน ร่วมกันปลูกป่าในที่สาธารณะ หรือที่ว่างของป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอนุรักษ์ ฯลฯ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ปลูกป่ายูคาลิปตัส และยางพาราในแถบพื้นที่เคยเป็นแห่งอุดมสมบูรณ์

7.3 การสร้างแหล่งน้ำ เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภค และการทำการเกษตรจังหวัดบุรีรัมย์จึงได้ดำเนินการขุดบ่อ สระ คูคลอง ตลอดจนเขื่อนและอ่างเก็บน้ำหลายแห่ง จากข้อมูลของกรมชลประทานที่สำคัญในจังหวัดบุรีรัมย์

อย่างไรก็ตาม แม้ทางจังหวัดบุรีรัมย์จะตระหนักถึงปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิต โดยพยายามเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและมีประชากรเพิ่มขึ้นทุกปี การจัดการทรัพยากรจึงทำได้ค่อนข้างจำกัด

3. สภาพเศรษฐกิจ จังหวัดบุรีรัมย์ในปัจจุบัน

จังหวัดบุรีรัมย์มีความเจริญทางด้านคมนาคมการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด สะดวกสบายขึ้น การขนส่งสินค้ารวดเร็วมีบริษัทห้างร้านใหญ่ ๆ ในระดับสากล อาทิ ห้างบิ๊กซี ห้างแมคโคร ทวีกิจพลาซ่า โรบินสัน ฯลฯ ตลาดนัดสินค้าเกิดขึ้นทุกวัน เคลื่อนที่ไปจัดจำหน่ายสินค้า โดยเฉพาะในเมืองที่มีอยู่หลายแห่งและในอำเภอทุกอำเภอก็มีตลาดนัดสินค้า ประชาชนจับจ่ายซื้อขายของ/สินค้า เงินแพร่สะพัดวันๆหนึ่งไม่ต่ำกว่าหลายล้านบาท

จากการเก็บข้อมูลทางการเกษตรโดยเฉพาะการทำนา ในปี 2551/2552 พบว่า เกษตรกรมีพื้นที่ปลูกข้าวนาปี ข้าวเจ้า 3001,056 ไร่ ข้าวเหนียว 170,544 ไร่ พื้นที่เก็บเกี่ยว ข้าวเจ้า 2,728,159 ไร่ ข้าวเหนียว 164,011 ไร่ ผลผลิตที่ได้ข้าวเจ้า 1,152,929 ตัน และข้าวเหนียว 69,505 ตัน ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ ข้าวเจ้า 422 กิโลกรัม ข้าวเหนียว 423 กิโลกรัม

พื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง ข้าวเจ้า 27,395 ไร่ ข้าวเหนียว 850 ไร่ เนื้อที่เก็บเกี่ยว ข้าวเจ้า 13,191 ไร่ ข้าวเหนียว 2,894 ไร่ ผลผลิตที่ได้ข้าวเจ้า 10,010 ตัน ข้าวเหนียว 2,520 ตัน ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ ข้าวเจ้า 758 กิโลกรัม ข้าวเหนียว 900 กิโลกรัม

เนื้อที่เพาะปลูกพืชไร่ อาทิ อ้อย มันสำปะหลัง งามดำ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วพุ่ม ถั่วลิสง ถั่วเขียว มันเทศ ยาสูบ เผือก มันแกว ฯลฯ รวมถึงการปลูกพืชผัก ได้แก่ กระเทียม กะหล่ำดอก กะหล่ำปลี ผักกูดข่าย คะน้า แคนตาลูป แตงกวา แตงร้าน แตงโม ถั่วฝักยาว ถั่วลันเตา บวบ ผักกวางตุ้ง ผักกาด พริก มะเขือ หอม ฯลฯ มีเนื้อที่เพาะปลูกทั้งหมด 393,465 ไร่ เนื้อที่เก็บเกี่ยว 446,551 ไร่ ผลผลิตที่ได้ 3,275,909 ตัน ผลผลิตที่เฉลี่ยต่อไร่ 7,324 กิโลกรัม

สำหรับไม้ผล ไม้ยืนต้น ในปี 2551/2552 มีปลูกกล้วยน้ำว้า ลำไย ฝรั่ง ขนุน ส้มโอ มะม่วง มะขามหวาน ส้มเขียวหวาน มะนาว แตงโม มะละกอ มะพร้าว ยางพารา ฯลฯ การปศุสัตว์ในจังหวัดบุรีรัมย์ 2551 มีการเลี้ยงโคจำนวน 401,743 ตัว กระบือ 109,534 ตัว สุกร 101,591 ตัว แพะ 911 ตัว ห่าน 1,167 ตัว ไก่ 7030739 ตัว เป็ด 413,264 ตัว นกกระจอกเทศ 11 ตัว

การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำโดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์น้ำจืด ได้แก่ ปลาตูก ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาไน ซึ่งมีผู้เลี้ยง 12,101 ครัวเรือน มีบ่อเลี้ยงปลา 12,101 บ่อ เนื้อที่ในการเลี้ยงทั้งหมด 462,409 ไร่ จับได้ 2,285,004 กิโลกรัม มีมูลค่า 126,151,753 บาท

เมื่อพิจารณาค่าใช้จ่ายและรายได้ของประชาชนในปี 2551 ของจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า

- 1) ค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยต่อเดือน ต่อครัวเรือน เท่ากับ 10,727 บาทแยกเป็นค่าใช้จ่าย

- อาหารเครื่องดื่มและยาสูบ	3,815 บาท/เดือน
- ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งบ้านฯ	1,762 บาท/เดือน
- เครื่องนุ่งห่ม/รองเท้า	170 บาท/เดือน
- ค่าเวชภัณฑ์/การตรวจรักษา	500 บาท/เดือน
- การเดินทาง/สื่อสาร	2,548 บาทต่อเดือน
- ค่าใช้จ่ายอื่นๆ	730 บาท/เดือน
- ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับอุปโภค/บริโภค	1,202 บาท/เดือน
- 2) รายได้เฉลี่ย รายได้ทั้งสิ้น/เดือน 10,263 บาท แยกเป็น

- ค่าแรง/เงินเดือน	2,621 บาท
- กำไรสุทธิจากธุรกิจ	2,064 บาท
- กำไรสุทธิจากการเกษตร	1,393 บาท
- เงินจากการช่วยเหลือ	2,064 บาท
- รายได้จากทรัพย์สิน	94 บาท
- รายได้ไม่ใช่ตัวเงิน	1,834 บาท
- รายได้ไม่ประจำที่เป็นตัวเงิน	194 บาท

เงินกู้ของเกษตรกร จากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์พบว่า รวมต้นทุนทุกประเภท ที่ลูกค้าเป็นลูกหนี้ จำนวน 11,333.86 ล้านบาท โดยแยกเป็น

1.	กู้เพื่อประกอบอาชีพ	
1.1	จำนวนเงินกู้	5,582.00 ล้านบาท
1.2	รับชำระคืน	4,677.00 ล้านบาท
1.3	ต้นเงินที่ลูกค้ำเป็นลูกหนี้	8,758.00 ล้านบาท
2.	กู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต	
2.1	จำนวนเงินกู้	371.60 ล้านบาท
2.2	รับชำระคืน	158.50 ล้านบาท
2.3	ต้นเงินที่ลูกค้ำเป็นลูกหนี้	606.70 ล้านบาท
3.	รอขายผลผลิต	
3.1	จ่ายเงินกู้	3,125.00 ล้านบาท
3.2	รับชำระคืน	79.00 ล้านบาท
3.3	ต้นเงินที่ลูกค้ำเป็นลูกหนี้	2,884.20 ล้านบาท

4. อุตสาหกรรม

ประเภทอุตสาหกรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ เช่น อุตสาหกรรมการเกษตร อาหาร เครื่องดื่ม สิ่งทอ เครื่องแต่งกาย เครื่องหนัง ไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้ เฟอร์นิเจอร์และเครื่องเรือน ยาง พลาสติก อโลหะ โลหะ ผลิตภัณฑ์โลหะ เครื่องจักรกล ไฟฟ้า ขนส่ง ฯลฯ

จำนวนสถานประกอบการอุตสาหกรรม 443 แห่ง

จำนวนเงินทุน 65,298.30 ล้านบาท

มูลค่าเป็นเงิน 365,633,241.30 ล้านบาท

5. การตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์บุรีรัมย์

โลกของเราอุบัติขึ้นเมื่อ 4,500 ล้านปี โดยเป็นบิวารของดวงอาทิตย์เพิ่งเย็นลง และมีน้ำเมื่อราว 3,500 ล้านปี การเปลี่ยนแปลงพื้นผิวของโลกเป็นเรื่องเกิดขึ้นตลอดเวลา เช่น พื้นที่บุรีรัมย์เคยอยู่ใต้ทะเลมา ตั้งแต่ 220 ล้านปี แล้วภูเขาตกรักที่เราเห็นเป็นจุดแบ่งพื้นที่ไทย-เขมร ครั้งหนึ่งก็เป็นสันทรายกลางทะเลเมื่อเกิดแผ่นดินแยกออกจึงกลายเป็นภูเขาหินทรายที่เก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคนี้ ส่วนภูเขาอื่นในแอ่งทุ่งกุลาร้องไห้ เช่น ภูพาน ภูกระดึง เป็นต้น ก็เป็นเพียงเกาะกลางทะเลเมื่อราว 70 ล้านปีมาแล้ว ส่วนแผ่นพินธุมนุสย์เริ่มปรากฏเป็นรูปร่างคล้ายมนุษย์ปัจจุบัน เมื่อ 35 ล้านปีมาแล้ว แต่กว่าจะมีวิวัฒนาการแห่งความเป็นมนุษย์ก็ราว 2 ล้านปีมานี้เอง

มนุษย์รู้จักทำภาชนะดินเผาเพื่อหุงข้าวกิน เมื่อ 1 หมื่นปีเศษ แต่มนุษย์หวงเขตพื้นที่ที่อยู่อาศัยระหว่างมนุษย์ด้วยกันมานาน กลุ่มที่มีพวกน้อยจึงถูกขับไล่ ให้หนีไปไกลสุด กลุ่มที่มีพวกมากแบ่งผลประโยชน์กันลงตัวก็รวมกันเป็นชุมชนใหญ่ จนเกิดเป็นระบบเมือง เมื่อ 4 พันปีมานี้เอง

มาตรการเพื่อความปลอดภัยของชุมชนเมือง คือ วิธีป้องกันมนุษย์ด้วยกันมารุกราน วิธีที่ใช้และพัฒนามาก็มี 4 วิธี คือ

1. หนีขึ้นไปอยู่ที่สูง และไกลสุดเพื่อไม่ให้มนุษย์ด้วยกันตามถึงหรือปีนขึ้นถึงในเวลาอันสั้น
2. ขุดคลองเพื่อใช้น้ำเป็นตุกกำแพง ศัตรูข้ามน้ำเข้ามาไม่สะดวก อาจเป็นเป้าโจมตีเมื่อกำลัง

ขำมน้ำ

3. ก่อกำแพงสูงเพื่อให้ศัตรูปืนเข้ายาก
4. ใช้ทั้งกำแพงและคูน้ำเพื่อความมั่นคงยิ่งขึ้น

พื้นที่บุรีรัมย์เคยเป็นที่ตั้งเมืองมาก่อน เมื่อราว 3,000 ปีเศษมาแล้ว โดยมีทั้งคูน้ำ และกำแพงดินเป็นแนวป้องกันและคูน้ำคันดินก็มีถึง 2 ชั้น ซึ่งแสดงให้เห็นความเข้มแข็งและมั่นคงของชุมชนพื้นที่บุรีรัมย์ก่อนเป็นบุรีรัมย์

การตั้งถิ่นฐาน

จังหวัดบุรีรัมย์ส่วนหนึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขาไฟมาก่อน เมื่อลาวาเหล่านั้นหลุสลาย จึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ มีแร่ธาตุอาหารสำคัญที่พืชต้องการเป็นจำนวนมาก ประกอบกับพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีแหล่งน้ำกระจายอยู่ทั่วไป ที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำมูล แม่น้ำลำชี ลำน้ำรอง ลำปลายมาศ ลำจังหัน ห้วยตลาด ฯลฯ แม่น้ำเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การตัดสินใจในการเลือกตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการอุปโภคบริโภค ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนการประกอบอาชีพโดยเฉพาะการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชน จากการที่พื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในด้านแร่ธาตุอาหารพืช แหล่งน้ำ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้ประชาชนจากท้องที่ต่างๆ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับชุมชนเมือง

เนื่องจากปัจจัยกำหนดที่อยู่อาศัยของสัตว์โดยทั่วไปจะเริ่มต้นที่อาหาร ถัดมาจึงเป็นความปลอดภัยและความสุขทั้งระยะสั้นและระยะยาว ดังนั้น มนุษย์เมื่อประมาณ 3-4 พันปีจะเน้นความปลอดภัยร่วมกันเป็นหลักจึงเกิดระบบชุมชนเมืองขึ้นโดยทั่วไปและมักจะเลียนแบบกัน นั่นคือ ต้องมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ เพื่อความปลอดภัย โบราณจะใช้คำว่าให้นอนหลับ

แหล่งโบราณสถาน

จากการสำรวจชุมชนโบราณบ้านฝ้ายแล้ว ทำให้พบร่องรอยของเจดีย์โบราณ ซึ่งเป็นศาสนสถานที่สูงขึ้นในพระพุทธศาสนา แหล่งโบราณสถานเมืองฝ้ายพบโบราณสถานจำนวน 9 แห่ง ในเขตพื้นที่รอบบริเวณชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมฐานย่อมุมมกอดด้วยอิฐมอญ ทั้งชาวบ้านฝ้ายและกรมศิลปากรนิยมเรียกเจดีย์เหล่านี้ว่า ปราสาท ซึ่งมีรายชื่อและแหล่งที่ตั้งดังนี้

1. เจดีย์จันทร์ หรือปราสาทจันทร์ ตั้งอยู่บนคันดินสูงทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวบ้านคูเมือง (หมู่ 8) ประมาณ 300-400 เมตร อยู่ในพื้นที่ดินครอบครองของนางจันทร์ รักสุจริต มีสภาพพังทลายเกิดจากการถูกทำลายโดยมีน้ำมีอมมนุษย์และธรรมชาติ มีพระสงฆ์รูปหนึ่งเล่าว่า ในบริเวณเจดีย์แห่งนี้ มีผู้พบพระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ขนาด 10 นิ้ว ปัจจุบันอยู่ในความครอบครองของชาวบ้านคนหนึ่ง และไม่ยอมให้ถ่ายภาพเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาด้วยเกรงว่าจะถูกทางการยึดไป

2. เจดีย์กลางบ้าน หรือปราสาทกลางบ้าน ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านคูเมือง หมู่ 8 ถือเป็นศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในเนินดินกลางหมู่บ้านขนาดใหญ่ ปัจจุบันได้ถูกชาวบ้านและนักล่าวัตถุโบราณเข้าไปขุดค้นหาสมบัติพังทลายมองไม่เห็นเค้าเดิม มีสภาพเป็นเนินอิฐมอญและดินสูงปรากฏให้เห็นเท่านั้น โดยมีบึงน้ำขนาดย่อมอยู่ใกล้ๆกับตัวศาสนสถาน ในปัจจุบันกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นสมบัติของชาติแล้ว

3. เจดีย์สุปิน หรือปราสาทสุปิน ตั้งอยู่บริเวณบ้านของนายสุปิน ชุนนาม ทางทิศเหนือของหมู่บ้านคูเมือง สภาพปัจจุบันได้ถูกชาวบ้านรื้อถอนทำลายลงจนหมดสิ้น และยังพบชิ้นส่วนฐานศิลาแลงแผ่นใหญ่ๆ และอิฐมอญยังจมอยู่ใต้กองดิน เป็นจำนวนมาก

4. เจดีย์รัศมี หรือปราสาทรัศมี ตั้งอยู่บริเวณที่นาของ นางสาวรัศมี จันทร์กฤษ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ยังจมอยู่ใต้พื้นดินกลางทุ่งนา มีการพบชิ้นส่วนหินศิลาทราย และเศียรพระพุทธรูปปูนปั้นนูนสูงติดผนัง เป็นศิลปกรรมสมัยทวารวดี ศาสนสถานแห่งนี้จมอยู่ใต้พื้นดินลึกประมาณ 50 เซนติเมตร แต่เคยถูกนักล่าสมบัติไปรื้อค้นมาแล้วจากการให้ข้อมูลของนางสาวรัศมี เล่าว่า พื้นที่ในบริเวณรอบตัว ปราสาทแห่งนี้ เมื่อขุดลงไปใต้ดินจะพบฐานหินเป็นจำนวนมาก

5. เจดีย์ทอง หรือปราสาททอง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ห่างจากจุดที่พบพระพุทธรูปประทานพรและฐานโยบายีประมาณ 60 เมตร ตัวปราสาทตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของนางอุทุมพร ฐากิจห์ ติดกับถนนใหญ่ทางออกไปบ้านหนองเต็ง กรมศิลปากรได้ขึ้นจดทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้ว แต่ถูกนักล่าสมบัติรื้อค้นพังลายลงซึ่งต่อมาถูกรื้อทิ้งเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนแทนไม่เห็นร่องรอยเดิม

6. เจดีย์บั้ง หรือปราสาทบั้ง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกนอกหมู่บ้าน ห่างจากปราสาททองประมาณ 300 เมตร ถือเป็น ศาสนสถานที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดในบรรดาโบราณสถานทั้งหมด สูงประมาณ 2 เมตรเศษ กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานครอบคลุมเป็นพื้นที่ 12 ไร่ 31 ตารางวา ในปี พ.ศ. 2541

7. เจดีย์คูะน้อย หรือปราสาทคูะน้อย 1 หรือ กุฎีฝ้าย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นศาสนสถานพบหลักฐานเป็นจำนวนมากกว่าที่อื่นๆ เช่น ชิ้นส่วนยอดเจดีย์ศิลา แทนศิลาขนาดใหญ่เจาะรูบงบอกได้ว่า เป็นชิ้นส่วนประกอบบนยอดปลายเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมจมอยู่ใต้เนินดิน ฐานเจดีย์แห่งนี้ถูกนักล่าสมบัติขุดค้น เมื่อประมาณ 30 กว่าปีที่ผ่านมานี้ ชิ้นในสุดตัวเจดีย์สร้างด้วยหินศิลาแลงทั้งหมด ต่อมาพบพระพุทธรูปปางนาคปรกหินทรายขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย เป็นศิลปกรรมสมัยทวารวดี มีอยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 พบประมาณปี พ.ศ. 2506

8. เจดีย์คูะน้อย หรือปราสาทคูะน้อย 2 ตั้งอยู่บนทิศตะวันออกเฉียงใต้นอกเขตหมู่บ้าน อยู่ห่างจากปราสาทคูะน้อย 1 และปราสาทอุดม ประมาณ 200 เมตร มีหนองน้ำอยู่ใกล้ๆ จำนวน 2 แห่ง เป็นเจดีย์เพียงแห่งเดียวที่ไม่ถูกทำลาย ยังปรากฏฐานในสภาพที่สมบูรณ์ที่ก่อด้วยอิฐมอญ

9. เจดีย์อุดม หรือปราสาทอุดม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้นอกเขต มีสภาพเป็นซากอิฐมอญที่ถูกนักล่าสมบัติขุดค้นทำลายมาก่อน ต่อมาเจ้าของที่ดินได้ใช้รถไถทำลายเพื่อปรับพื้นที่ทำการเกษตร

เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มเจดีย์ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้านนี้ ทั้งสามแห่งจะอยู่ห่างกันไม่เกิน 100-200 เมตร เชื่อได้ว่าปราสาทคูะน้อย 2 และปราสาทอุดม เป็นเจดีย์ทวารวดีในยุคเดียวกันก่อสร้างด้วยอิฐมอญล้วนๆ ยังไม่พบเศษชิ้นส่วนวัตถุอื่นใด ในปัจจุบันกรมศิลปากรยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนปราสาทอุดมเป็นสมบัติของชาติ

แหล่งโบราณวัตถุ

จากการปรับพื้นที่เพื่อการปลูกสร้างบ้านและการปรับพื้นที่เพื่อทำการเกษตรของบ้านเมืองฝ้าย รวมทั้งการขุดค้นเพื่อล่าสมบัติแผ่นดินของนักค้าของเก่า ทำให้พบโบราณวัตถุต่างๆ เป็นจำนวนมาก ที่สำคัญดังนี้

1. พระพุทธรูปปางนาคปรก สูง 105 เซนติเมตร โดยพบประมาณปี พ.ศ. 2506-2507 เป็นพระพุทธรูปหินทรายประทับนั่งขัดสมาธิเหนือแท่นดอกบัว ศิลปะสมัยทวารวดีสลักเป็นภาพนูนสูงเหนือแผ่นหลัง รัศมีเปลวอินเดียบอบมราวดี ถือเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ขุดพบบริเวณกุฎีฝ้าย หรือคูกระจับ 1 ในปัจจุบัน พระพุทธรูปองค์นี้อยู่ที่วัดอุทัยมคคาราม อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

2. พระพุทธรูปปางประทานพร เป็นพระพุทธรูปศิลา สูง 110 เซนติเมตร พระกรทั้งสองข้างยื่นออกไปข้างหน้า พระกรขวาอยู่ในท่าแสดงธรรม พระกรซ้ายนิ้วพระหัตถ์หัก พระเมหาเป็นรูปกรวย เม็ดพระศกมีขนาดใหญ่ พระขนงโค้งต่อกันคล้ายปีกกามีอุณาโลมอยู่กลางพระนลาฏ ห่มจีวรคลุมบางแนวพระองค์ ส่วนเศียร พระศอก พระอังสา พระหัตถ์ซ้ายและข้อพระบาทที่ชำรุดก็ได้รับการซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดีแล้ว ด้านหลังมีรอยซ่อมด้วยปูน ถือเป็นพระพุทธรูปสมัยทวารวดีที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยพบในประเทศไทย ขุดพบโดยนายห้าง และ นายลับ ขุนนาม สองพ่อลูกที่บ้านปราสาททอง เมื่อ 24 มีนาคม พ.ศ.2513 โดยถูกขโมยลักไป 3 ครั้ง โดยครั้งสุดท้ายถูกขโมยนำไปซ่อนไว้ในแถบอำเภอกง จังหวัดนครราชสีมา ต่อมาจึงได้มอบให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครเป็นคนดูแลรักษาไว้

3. พระพุทธรูปปางประทานธรรม หรือปางเสด็จลงจากดาวดึงส์สูง 98.1 เซนติเมตร เป็นสำริดทรงประทับยืน พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้นเสมอ พระอุระ (อก) พร้อมทั้งจีบนิ้วทั้งสองข้าง เพื่อแสดงธรรม

4. พระโพธิสัตว์สำริด มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 ในท่าประทับหล่อด้วยสำริด สูง 107 เมตร มี 4 กร พระกรหน้าทั้งสองข้างยื่นไปข้างหน้าแสดงท่าคล้ายกำลังแสดงธรรม พระกรซ้ายด้านหลังยกขึ้นแสดงท่าคล้ายถือสิ่งของ ส่วนพระกรขวาด้านหลังหักบริเวณข้อศอก พระเกศาทำเป็นวงซ้อนกัน 4 ชั้น ทรงภูษาสันบางแนวเนื้อ มีเข็มขัดเส้นเล็กๆคาดเอว ซึ่งปฏิมากรสำริดชิ้นนี้มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากแบบอื่น อาจเรียกได้ว่าทวารวดีแบบบุรีรัมย์ มีเค้าศิลปะแบบคุปตะที่ชัดเจนมาก

5. พระโพธิสัตว์สำริดศรีอริยเมตไตรย ประทับยืนในท่าตรีภังค์ สูง 47 เซนติเมตร มี 2 พระกร โดยมีพระกรหักตรงข้อศอก พระซงฆ์หักตรง พระขานุ พระเศียรแบบชฎามงกุฎ ทรงภูษาสัน มีเข็มขัดเส้นเล็กๆคาดทับ อยู่ที่ตรงพระโสณี (สะโพก) และผูกชายเป็นโบว์ที่ด้านหน้า ชายผ้าห้อยอยู่ทางด้านขวาและริ้วชายผ้าปรากฏเป็นเส้นบางๆ

พระพุทธรูปปางพระทานธรรม พระโพธิสัตว์สำริดและพระโพธิสัตว์ศรีอริยเมตไตรย จำนวน 3 องค์ เป็นประติมากรรมสำริดเหมือนกันทั้งหมด ชาวบ้านมักเรียกว่า พระสามพี่น้อง โดยนายเสนอนาคนิทร์ชาติ พบที่บ้านฝ้าย ตำบลเมืองฝ้าย อำเภอหนองหงส์ เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2514 มอบให้แก่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร เป็นที่น่าสังเกตว่า ประติมากรรมสำริดทั้งพระพุทธรูปแบบเถรวาทและพระโพธิสัตว์แบบมหายาน เป็นศิลปกรรมเขมรสมัยก่อนเมือง

พระนคร

6. เศียรพระพุทธรูปปูนปั้น เป็นประติมากรรมปูนปั้นนูนสูง ศิลปกรรมสมัยทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 โดยทั่วไปจะสร้างขึ้นมาเพื่อประดับติดกับแผ่นผนังตามศาสนสถานต่างๆ ซึ่งเศียรพระพุทธรูปนี้ น่าจะเป็นชิ้นส่วนติดกับผนังเจดีย์ พบโดยนางสาวรัศมี จันทร์กฤช

7. ใบเสมาหิน เป็นใบเสมาหินปักไว้คู่กันมีสภาพสมบูรณ์ตั้งอยู่บนฐานอิฐมอญ พื้นทางด้านตะวันตกตัวใบเสมาพบฐานกำแพงเป็นแนวยาว 30 เมตร ได้พบใบเสมาจำนวน 3 คู่ แต่มีลักษณะแตกต่างจากใบเสมาในแหล่งอื่นๆ คือไม่มีการแกะสลัก สันนิษฐานว่าเป็นศิลปกรรมทวารวดีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-14 ใบเสมาเหล่านี้พบในบริเวณวัดเมืองฝ้าย โดยการนิมิตเห็นของพระอธิการเจษฎา เจ้าอาวาสวัดเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2553

8. แผ่นโยนศิลาแลง เดิมมีรูปทรงเป็นแท่นสี่เหลี่ยม พบในบริเวณเดียวกับพระพุทธรูปปางประทานพรห่างกันเพียง 10 เมตร และอยู่ห่างจากปราสาททองไปทางทิศเหนือเพียง 80 เมตรเศษ ถือเป็นชิ้นส่วนเดียวของศิลปกรรมพราหมณ์ฮินดู หรือศิลปกรรมเขมรโบราณที่พบในบริเวณชุมชนเมืองฝ้าย พบโดยนายลับ ชุนนามวงศ์

9. ปลาตะเพียนศิลา เป็นประติมากรรมศิลามีน้ำหนักรประมาณตันเศษ พบเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2553 ผู้เขียนได้พยายามค้นคว้าหาข้อมูลเพื่อนำมาเทียบเคียง แต่ยังไม่พบข้อมูลหลักฐานยืนยันได้ว่า เป็นศิลปกรรมในสมัยใด ขึ้นมาเพื่อจุดประสงค์ใด เป็นสิ่งที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจที่ถูกต้องต่อไป

10. ระฆังหิน เป็นชิ้นส่วนหินปะชอลรูปทรงนูนเจาะรูตรงกลาง มีน้ำหนักประมาณ 200 กิโลกรัม พบในบริเวณวัดเมืองฝ้าย ห่างจากจุดเสมาคู่เพียง 20 เมตร สันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นระฆังหินที่ใช้ตีให้สัญญาณเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

เชื้อชาติเผ่าพันธุ์ชาวบุรีรัมย์

ประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์ มีกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม 4 กลุ่ม คือ กลุ่มไทย-โคราช กลุ่มอีสานหรือ ไทย-ลาว กลุ่มไทย-เขมร และกลุ่มไทย-กวย นอกจากภาษาเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญสำหรับความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นแล้ว วิถีชีวิตของกลุ่มรวมแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็ยังมีเอกลักษณ์ของตนเองที่สามารถบอกได้ว่าเป็นชาติพันธุ์นั้นๆ อีกด้วย ดังจะนำมากล่าวต่อไปนี้

เชื้อชาติกลุ่มไทย-โคราช

กลุ่มไทยโคราชส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในเขตอำเภอปะคำ นางรอง หนองกี่ และลำปลายมาศ ซึ่งมีอยู่ประมาณ 20 % ของประชากรในจังหวัดบุรีรัมย์

รูปแบบลักษณะการแต่งกาย

จะนุ่งโจงกระเบนทั้งชายและหญิง เสื้อคอกลมผ้าขาวม้าพาดบ่าด้านซ้าย หญิงนิยมพาดดอกไม้ที่หู

การอยู่กิน จะแบ่งออกเป็น 2 พวก พวกแรกเป็นพวกมีอันจะกิน (พวกผู้ดี) พวกเจ้าขุนมูลนาย การอยู่กินจะพิธีพิถัน สะอาด ภูมิฐาน สมกับฐานะของตนเอง การกินสะอาดถูกหลักอนามัยไม่นิยมกินอาหารแบบสุกๆ ดิบๆ อาหารที่นำมารับประทานจะต้องปรุงให้สุกก่อนทุกครั้ง การอยู่จะนิยมอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะแบบเครือญาติ ไม่นิยมแยกกันอยู่

สำหรับชาวบ้านธรรมดา เป็นแบบเรียบง่ายไม่พิถีพิถันมากนัก แต่ที่สำคัญคือ อาหารที่นำมารับประทาน ต้องนำมาปรุงให้สุกก่อนรับประทาน

อาหารหลักของชาวไทยโคราช คือ ข้าวสวย (เจ้า) และกับข้าวที่เป็นอาหารหลักคือน้ำพริกผัก

กิริยามารยาท

ชาวไทยโคราชเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน วานอนสอนง่ายเชื่อฟัง พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และเชื่อฟังผู้นำ ไม่ประพฤติล่วงเกินคำสั่งสอนของผู้ที่เป็นบุพการี

ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยโคราช

จังหวัดบุรีรัมย์ในเขตอำเภอต่างๆ ที่นิยม ทำกัน ดังนี้

1. ประเพณีทำบุญสารท หรือบุญ/สารทไทย นิยมทำกันในวันสิ้นเดือน 10
2. ตรุษไทย นิยมทำกันในวันสิ้นเดือน 4
3. เทศกัมมาชาติ นิยมทำกัน ในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 12 หรือวันเพ็ญเดือน 12

ความเชื่อถือ การทำบุญใส่บาตร ส่งผลบุญไปให้บรรพบุรุษ เป็นประเพณีที่นิยมทำกันในระหว่างเดือน 6 ไม่กำหนดวันที่แน่นอน เป็นการทำความดีประจำหมู่บ้าน ซึ่งเชื่อว่าเป็นการส่งผลบุญไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

ความเชื่อเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ คือ การทำไร่ ทำนา เมื่อถึงฤดูการทำนาคือเดือน 6 ของทุกปี เมื่อก่อนจะลงมาทำนา ทำไร่ จะต้องประกอบพิธีแรกนา (แรกนาขวัญ) เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่การประกอบอาชีพ

เชื้อชาติกลุ่มไทยอีสานหรือไทย-ลาว

กลุ่มไทยลาวในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตอำเภอพุทไธสง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอสตึก อำเภอลำปลายมาศ อำเภอคูเมือง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ อำเภอหนองกี่ อำเภอแคนดง แต่ปัจจุบันได้กระจายกระจายเกือบทุกอำเภอ คนไทยเชื้อสายลาว มีประมาณ 35 % ของประชากรในจังหวัดบุรีรัมย์

ลักษณะการแต่งกาย

ชายนิยมแต่งกายแบบผ้าขาวก้วย หรือโสร่ง นิยมนุ่งผ้าหัวกุด เสื้อนิยมนุ่งเสื้อม่อฮ่อม ทอเอง ตัดเองส่วนมากเป็นสีคราม คือ ย้อมด้วยผ้าที่ย้อมด้วยน้ำมันของพืชชนิดหนึ่ง ซึ่งเรียกกันในหมู่ชนชาวอีสาน”ต้นคราม” คำพูดที่พูดกันคือ นุ่งเสื้อจุบคาม ผ้าขาวม้าลายสำหรับชายและผ้าไหมพาดบ่าสำหรับหญิง

สำหรับการอยู่กรากิน

ชนชาวอีสานจะอยู่จะกินแบบง่ายๆ ไม่พิถีพิถันมากนัก บางคนยังชอบกินสุกๆ ดิบๆ เช่น ลาบ ก้อย ชกเล็ก ฯลฯ โดยเฉพาะเนื้อโค กระบือ จะนิยมรับประทานกันแบบสดๆ เช่น ผสมกับเลือดสดอย่างเอร็ดอร่อยมาก ชอบรับประทานพวกแมลงต่างๆ และสัตว์ป่า เช่นพวกกิ้งก่า งูสิง จิ้งหรีด ตั๊กแตน สารพัดสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นซึ่งถือว่าสามารถฆ่าเชื้อโรคหรือลดโรคพยาธิและเป็นวัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติตามบรรพบุรุษ

การอยู่ ก็จะอยู่กันเป็นหมู่คณะ ที่อยู่ที่นอนก็เหมาะสมตามสมควรแก่ฐานะของตนเอง ที่มีเงินทองก็จะสะอาดสวยงาม คนจนฐานะจะอยู่ตามอัตภาพ

อาหารหลัก คือ เดิมที่รับประทานอาหารยังบริโภคข้าวเจ้า ข้าวเหนียว กับข้าว เป็นอาหารทั่วๆ ไป รวมทั้งแจ่วปลาร้าบอง แต่ปัจจุบันประชากร 80 % ของจังหวัดจะบริโภคข้าวเจ้าเป็นหลัก

สำหรับด้านกริยามารยาท

คนลาวอีสานจะเป็นคนอ่อนโยน เชื่อในคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา เมื่อแสดงความเคารพต่อผู้หลักผู้ใหญ่หรือผู้มีพระคุณแล้วจะเป็นบาป ดังนั้น คนอีสานจึงเคารพเชื่อผู้หลักผู้ใหญ่ไม่ล่วงเกิน ขนบธรรมเนียมประเพณีที่นิยมทำกันคือ

1. บุญเดือน 3 บุญปั้นข้าวจี๋
2. บุญเดือน 4 บุญผะเหวด (บุญเทศน์มหาชาติ)
3. บุญเดือน 5 บุญสงกรานต์
4. บุญเดือน 6 บุญบั้งไฟ (ขอฟ้า ขอฝน จากพญาแถน)
5. บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา
6. บุญข้าวประดับดิน กระทำในเดือน 9
7. บุญข้าวสาก (บุญสลากภัต) วันเพ็ญเดือน 10

ความเชื่อเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี

การเกิด เมื่อทารกเกิดจะให้นอนบนกระดิ่งและจัดหาหนังสือตำรับ ตำราต่างๆ มาวางไว้ใกล้ๆ เด็กด้านบนศีรษะเชื่อกันว่า จะทำให้ทารกเมื่อโตขึ้นจะเป็นผู้มีวิชาความรู้ดี จะได้เป็นเจ้าคนนายคน การตาย ฌาปนกิจ (เผา) ทันทีเมื่อมีการตายจะไม่นิยมตั้งสวดอภิธรรมดังเช่นทุกวันนี้ หลังการเผานั้นจะจัดให้มีการสวดมนต์เย็นติดต่อกัน 3 คืน เรียกว่า “เงินเฮือนดี” รุ่งเช้า วันที่ 3 ก็ทำบุญตักบาตรอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายเป็นเสร็จพิธี

ภาษาลาวจังหวัดบุรีรัมย์

สำเนียงพูดของไทยลาวกลุ่มนี้จะแตกต่างจากลาวสายอุบล ขอนแก่น ร้อยเอ็ด และศรีสะเกษ จังหวัดบุรีรัมย์ใช้ภาษาไทยอีสาน (ลาว) มากใน อำเภอปลายมาศ อำเภอพุทไธสง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ อำเภอนาโพธิ์ และบางส่วนของ ทุกอำเภอในเขตจังหวัดบุรีรัมย์

ชนชาติอื่นๆ ที่ถือสัญชาติไทยในบุรีรัมย์ปัจจุบัน

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ประมาณปี พ.ศ. 2457 โลกมีการเปลี่ยนแปลงจากสาเหตุ เช่น การคมนาคมภาวะสงคราม ความยากจน เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ เป็นสาเหตุให้ประชากรโลกได้รับความเดือดร้อนจึงมีการอพยพเคลื่อนย้าย ถิ่นที่อยู่จากต่างประเทศหนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่ง จังหวัดบุรีรัมย์เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีชนชาติเข้ามาอาศัยอยู่ ซึ่งมีอยู่ 4 ชนชาติคือ ชนชาติจีน ปาทาน ญวน และฝรั่ง (ยุโรป อเมริกา ออสเตรเลีย ฯลฯ)

ชนชาวเอเชีย

ไทยเชื้อสายจีน คือ ชาวจีนที่เกิดในประเทศไทย และเป็นเชื้อสายของผู้อพยพชาวจีนหรือ ชาวจีนโพ้นทะเล คนไทยเชื้อสายจีน มีประมาณ 8 ล้านคนในประเทศไทย หรือ 14 % ของประชากรทั้งประเทศ และยังมีอีกจำนวนมากไม่สามารถนับได้ เพราะที่กลมกลืนกับคนไทยไปแล้ว โดยการแต่งงานข้ามชาติ

ชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนมากบรรพบุรุษจะมาจากจังหวัดแต้จิ๋วในมณฑลกวางตุ้ง ทางตอนใต้ของจีน พูดภาษาแต้จิ๋ว ซึ่งเป็นกลุ่มหมิ่นหนาน รองลงมาคือ มาจากแคะ ฮกเกี้ยน และ ไทหล่า

กลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน ประเทศไทยมีประชากรคนไทยเชื้อสายจีนประมาณ 8 ล้าน คน ส่วนมากจะเป็นเชื้อ สายแต้จิ๋ว ประมาณ 56% รองลงมา ได้แก่ แคะ 16% ไทหล่า 11% กวางตุ้ง 7% ฮกเกี้ยน 7% และ อื่นๆ 12%

ภาษาและวัฒนธรรม

ภาษาไทยและภาษาจีนนั้นมีหลักภาษาที่คล้ายกัน จึงทำให้ผู้ที่อพยพเข้ามาเรียนรู้อาษา ภาษาไทยได้เร็วกว่าภาษาอื่นๆ ภาษาไทยก็มีคำภาษาจีนจำนวนมาก ในปัจจุบันชาวไทยเชื้อสาย จีนจะพูดภาษาไทยผสมภาษาจีนในการติดต่อกันเองโดยเฉพาชาวแต้จิ๋วที่มีอยู่ในกรุงเทพมหานคร เป็นส่วนมาก และก็จะใช้ภาษาติดต่อกับสังคมภายนอกได้ดีขึ้น แต่ลูกหลานจีนในปัจจุบันมีน้อย มากที่ยังพูดภาษาจีนของบรรพบุรุษตัวเองไม่ได้ เนื่องจากอยู่กับสังคมภายนอกและที่บ้านเองก็พูด ภาษาจีนกับตนเองน้อยลง ยังคงเหลือแต่ผู้อาวุโส ในครอบครัวเท่านั้นที่ยังพูดภาษาจีนกับลูกหลาน อย่างไรก็ตามประเพณีและค่านิยมบางอย่างที่ยังปฏิบัติได้ ครอบครัวลูกหลานจีนก็ยังยึดถือปฏิบัติ อยู่ เช่น การไหว้เจ้าในโอกาสต่างๆ ซึ่งถือเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ

ภาษาและวรรณกรรม

ภาษา บุรีรัมย์เป็นที่รวมกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มไทยเขมร กลุ่มไทยโคราช กลุ่มไทยลาว และกลุ่มไทยกวย กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 4 กลุ่มนี้ ใช้ภาษาไทยกลาง ติดต่อราชการ การเรียนหนังสือของเด็กปัจจุบันยังไม่พบปัญหาการใช้ภาษาแต่อย่างใด ความสามารถในการใช้ ภาษากลางในการสื่อสารของนักเรียนและประชาชนทั่วไปดีขึ้น ต่างกับเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา บางโรงเรียนมีปัญหาคือ เด็กนักเรียนไม่ยอมพูดภาษาไทยภาคกลางครูต้องตั้งกติกาว่าถ้าใคร พูดภาษาถิ่นจะถูกปรับซึ่งเหตุการณ์อย่างนี้ในปัจจุบันไม่มีอีกแล้วเด็กจะพูดได้ 2-3 ภาษา เช่น เขมร ไทย ลาว หรือส่วย ลาว ไทย เป็นต้น

ภาษาไทยลาวกับภาษาไทยโคราชมีส่วนใกล้เคียงกัน หรืออาจเรียกว่าใช้คำพูดเดียวกันแต่ ออกเสียงต่างกัน ภาษาลาวเสียงไทยเป็นโคราช ภาษาโคราชออกเสียงลาวเป็นภาษาไทยลาว อาจจะเป็นเพราะการเคลื่อนย้ายของประชากร เมื่อเข้ามาชายแดนของไทย (สมัยอยุธยา) คนลาว เริ่มปรับเสียงให้มีส่วนเป็นไทย แต่คำพูดหรือรากศัพท์ยังเป็นลาว จึงเรียกว่า ไทยเบิ้ง คือ เป็นไทย บ้างหรือเป็นบางส่วน

ภาษาส่วยหรือกวย มีส่วนใกล้เคียงกับภาษาเขมร บางคำก็ใช้ร่วมกัน สามารถพูดคุยกันรู้ เรื่องเหมือนไทยกับลาว

กลุ่มคนไทยทั้ง 4 เผ่านี้ ปัจจุบันมีการเคลื่อนย้ายกระจัดกระจายไปเพื่อประกอบอาชีพที่ ตนเองถนัด อย่างไรก็ตามก็ยังสามารถสืบค้นหาแหล่งที่ตั้งชุมชนเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นได้ ดังนี้

กลุ่มไทยโคราช เดิมส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตอำเภอนางรอง จึงถูกเรียกอีกอย่างหนึ่ง ว่าไทยนางรอง นอกนั้นตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอปะคำ ชำนิ โนนสุวรรณ หนองกี่ และอำเภอเมือง บุรีรัมย์บางส่วน

- | | |
|--------------------------|---------------------------------------|
| 2. อำเภอคูเมือง | แยกจากอำเภอเมืองบุรีรัมย์และอำเภอสตึก |
| 3. อำเภอกระสัง | แยกจากอำเภอเมืองบุรีรัมย์ |
| 4. อำเภอห้วยราช | แยกจากอำเภอเมืองบุรีรัมย์ |
| 5. อำเภอบ้านด่าน | แยกจากอำเภอเมืองบุรีรัมย์ |
| 6. อำเภอละหานทราย | แยกจากอำเภอนางรอง |
| 7. อำเภอหนองกี่ | แยกจากอำเภอนางรอง |
| 8. อำเภอชำนิ | แยกจากอำเภอนางรอง |
| 9. อำเภอโนนสุวรรณ | แยกจากอำเภอนางรอง |
| 10. อำเภอเฉลิมพระเกียรติ | แยกจากอำเภอนางรองและอำเภอละหานทราย |
| 11. อำเภอบ้านกรวด | แยกจากอำเภอประโคนชัย |
| 12. อำเภอพลับพลาชัย | แยกจากอำเภอประโคนชัย |
| 13. อำเภอนาโพธิ์ | แยกจากอำเภอพุทไธสง |
| 14. อำเภอบ้านใหม่ชัยพนธ์ | แยกจากอำเภอพุทไธสง |
| 15. อำเภอหนองหงส์ | แยกจากอำเภอลำปลายมาศ |
| 16. อำเภอแคนดง | แยกจากอำเภอสตึก |
| 17. อำเภอปะคำ | แยกจากอำเภอละหานทราย |
| 18. อำเภอโนนดินแดง | แยกจากอำเภอละหานทราย |

มีอำเภอที่แยกออกมาจากอำเภอแม่แล้ว แต่พื้นที่ยังกว้างและห่างไกลไม่สะดวกในการดูแลทุกข์สุขของราษฎร และเมื่อราษฎรมีความจำเป็นต้องติดต่อราชการกับทางอำเภอก็ไปมาลำบากเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาก ได้รับความเดือดร้อน จึงได้แยกตั้งออกมาเป็นกิ่งอำเภอและอำเภอตามลำดับมีอยู่ 2 อำเภอคือ อำเภอสตึก อำเภอโนนสุวรรณ

ประวัติอำเภอต่างๆ

อำเภอเมืองบุรีรัมย์

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่าตั้งเป็นอำเภอตั้งแต่เมื่อใด ปรากฏหลักฐานผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอเมืองบุรีรัมย์คนแรก ตามทำเนียบของผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอคือ พระนครภักดี โดยดำรงตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. 2438 ซึ่งตรงกับนามตำแหน่งผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองบุรีรัมย์ยุคต้น ลำดับที่ 8 ซึ่งเป็นบุตรของหลวงปลัด เมื่อเทียบ พ.ศ. ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองกับผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอเมืองจะอยู่ในช่วงใกล้เคียงกัน จึงเป็นไปได้ที่เจ้าเมืองจะทำหน้าที่นายอำเภอเมืองบุรีรัมย์ด้วย

อำเภอนางรอง

เมืองนางรองเป็นชุมชนเมืองโบราณที่มีอายุนับพันปีมาแล้ว แต่ที่ยังมีหลักฐานปรากฏชัดว่าเคยเป็นถิ่นที่อยู่ของชนชาติขอม เมื่อประมาณศตวรรษ 15-18 คือ ปราสาทพนมรุ้งฯ และต่อมาที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนก็คือ สมัยกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากประวัติจังหวัดนครราชสีมาที่รวบรวมโดยสุขุมาลัยเทวี กล่าวว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระ

นารายณ์มหาราช นั้น พระองค์ทรงแต่งตั้งให้ พระยายมราช ครองเมืองนครราชสีมา สมัยนั้น เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองใหญ่ มีเมืองขึ้น 5เมือง ต่อมาขยายเมืองเพิ่มเติมอีก 9 เมือง ต่อมา เมืองนางรอง ก็ปรากฏในประวัติศาสตร์ อีกครั้งในสมัยธนบุรี เมื่อพระยานางรองคบคิดกับเจ้าโอ เจ้าอิน แข็งเมืองไม่ยอมขึ้นกับกรุงศรีธนบุรี แต่นางรองก็ยังเป็นนางรองที่มีความเจริญก้าวหน้าเป็นลำดับจนเป็นปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของชื่ออำเภอนางรอง

เนื่องจากอำเภอนางรองมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน และปรากฏชื่อเมืองมาชัดเจนตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นชื่อของอำเภอก็เป็นข้อสันนิษฐานว่า มีที่มาอย่างไร ซึ่งเป็นการเล่าต่อกันมา จึงสามารถยืนยันได้ชัดเจนว่ามีที่มาอย่างไร ประวัติการเป็นอำเภอนางรอง นางรองเป็นเมืองมาก่อน เรียกว่า เมืองนางรอง ผู้ปกครองมีบรรดาศักดิ์ชั้นพระยา แต่มีฐานะเป็นอำเภอ ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่ามีฐานะเป็นอำเภอตั้งแต่เมื่อใด ต้องอาศัยหลักฐานจากทำเนียบผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอ ซึ่งตามทำเนียบฯ ผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอคนแรก คือ พระเลิศแหล่งตุง ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 พื้นที่ของอำเภอนางรอง อำเภอนางรองมีพื้นที่ 914 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัด 55 กิโลเมตร เขตการปกครองประชากร 110, 412 คน เป็นชาย 54,398 คน เป็นหญิง 56,014 คน

อำเภอประโคนชัย

อำเภอประโคนชัยมีหลักฐานปรากฏว่าเป็นเมืองที่เก่าแก่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานีสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พร้อมกับเมืองนางรอง เมืองพุทไธสง เมืองตลุงขึ้นต่อเมืองนครราชสีมา

อำเภอประโคนชัยเดิมชื่อว่า เมืองตลุง ตั้งอยู่ที่บ้านตลุงเก่า ตำบลโคกม้า ห่างจากตัวเมืองประโคนชัยไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 9 กิโลเมตร มีกำแพงเมืองคูเมือง ปรากฏเป็นหลักฐานโดยรอบ

เมื่อ ร.ศ. 118 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อมณฑลต่างๆ ใหม่ ปรากฏว่าเมืองประโคนชัย ขึ้นกับมณฑลนครราชสีมา ร่วมกับเมืองบุรีรัมย์ เมืองนางรอง เมืองพุทไธสง และเมืองรัตนบุรี รวมเรียกว่า บริเวณนางรอง

ในปี ร.ศ. 126 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงมหาดไทยปรับปรุงหัวเมือง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งการปรับปรุงครั้งนี้ปรากฏมีคำว่าอำเภอชัดเจนครั้งแรก โดยให้อำเภอ ขึ้นกับเมือง มีอำเภอ สังกัด 4 อำเภอ หนึ่งในนั้นคือ อำเภอประโคนชัย

พื้นที่ของอำเภอ อำเภอประโคนชัย มีพื้นที่ในเขตการปกครอง 890,121 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัด 44 กิโลเมตร

เขตการปกครอง 16 ตำบล 182 หมู่บ้าน

ประชากร 133,389 คน เป็นชาย 66, 704 คน เป็นหญิง 66,685 คน

อำเภอพุทไธสง

จากประวัติจังหวัดนครราชสีมา รวบรวมโดยสุขุมาลย์ เทวี เขียนว่า ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระองค์ให้ตั้งพระยายมราช ครองเมืองนครราชสีมา สมัยนั้นนครราชสีมาเมืองขึ้น 5 เมือง คือ นครจันทิก ชัยภูมิ พิมาย บุรีรัมย์ นางรอง ต่อมาเพิ่มอีก 9 เมือง คือ จัตุรัส ภูเขียว เกษตรบูรณ์ ชนบท พุทไธสง ประโคนชัย รัตนบุรี ปักธงชัย และบำเหน็จณรงค์ รวม 14 เมือง จากประวัติที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าอำเภอพุทไธสงมีประวัติความเป็นมาที่นานมาก ประวัติที่มาของชื่ออำเภอ

คำว่า พุทไธสง สันนิษฐานว่า เลื่อนมาจากภาษาเขมรว่า “บันเตียอชรีอง” บันเตียอ แปลว่า ค่าย คำว่า “ชรีอง” แปลว่า ยกขึ้นหรือพูนขึ้น ซึ่งถ้าพิจารณาดูบริเวณที่ตั้งอำเภอ และสภาพภูมิอากาศ โดยรอบแล้วถ้ามีการตั้งค่ายที่บริเวณนี้จริง จะต้องมีการพูนดินขึ้นอย่างแน่นอน คำสันนิษฐานนี้จึงมีความเป็นไปได้

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอของพุทไธสง มีพื้นที่ 330 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัด 64 กิโลเมตร เขตการปกครอง 7 ตำบล 96 หมู่บ้าน ประชากร 46,381 คน เป็นชาย 22,867 คน เป็นหญิง 23,515 คน

อำเภอลำปลายมาศ

กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอ เมื่อวันที่ 15 เดือนมีนาคม 2479 มีตำบลในการปกครอง 6 ตำบล ซึ่งกิ่งอำเภอลำปลายมาศมีความแตกต่างจากการตั้งกิ่งอำเภอทั่วไป โดยกระทรวงมหาดไทยได้โอนหมู่บ้านของบางตำบลจากอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ตั้งขึ้นเป็นอำเภอโคกสะอาด โอนตำบลหนองกะทิง ตำบลหนองยาง จากเขตอำเภอนางรอง และโอนตำบลทะเลเมนชัย ตำบลตลาดโพธิ์ ตำบลโคกกลาง จากเขตอำเภอเมืองบุรีรัมย์ มาตั้งเป็นกิ่งอำเภอลำปลายมาศ

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะกิ่งอำเภอลำปลายมาศ เป็นอำเภอลำปลายมาศ เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2490 ประวัติที่มาของชื่ออำเภอ จากรายงานบรรยายสรุปของอำเภอลำปลายมาศ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ชื่อลำปลายมาศได้ถือเอาชื่อลำน้ำซึ่งไหลผ่านเป็นสัญลักษณ์ในการตั้งชื่อ คือ ลำน้ำมาศ หรือ ลำมาศ โดยอธิบาย “ลำ” หมายถึง เส้นทางสายน้ำ คำว่า ปลาย เพี้ยนและกร่อนมาจากคำส่วย ว่า ปะระ แปลว่า เงิน คำว่ามาศ เป็นคำสันสกฤต แปลว่าทอง รวมจึงมีความหมายว่า เส้นทาง หรือ สายน้ำเงินทอง

พื้นที่ของอำเภอลำปลายมาศมีพื้นที่ 802,950 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากตัวจังหวัด 31 กิโลเมตรเขตการปกครอง 16 ตำบล 216 หมู่บ้านประชากร 132,566 คน เป็นชาย 66,395 คน เป็นหญิง 66,171 คน

อำเภอสตึก

ตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2481 โดยแยกจากอำเภอเมืองบุรีรัมย์ มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2490

ประวัติที่มาของชื่ออำเภอ

จากหนังสือบรรยายสรุปของอำเภอสตึก คำว่า “สตึก” น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า เสระตึก มีความหมายว่า เมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำ เพราะมีแม่น้ำสำคัญของจังหวัดไหลผ่านพื้นที่อำเภอถึง 2 สาย คือ แม่น้ำมูล แม่น้ำชี

พื้นที่ของอำเภอสตึก มีพื้นที่ 803,000 ตารางกิโลเมตร ระยะทางห่างจากจังหวัด 41 กิโลเมตร เขตการปกครอง 11 ตำบล 168 หมู่บ้าน ประชากร 103,435 คน เป็นชาย 51,361 คน เป็นหญิง 52,074 คน

อำเภอละหานทราย

กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งกิ่งอำเภอละหานทราย เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2504 มีตำบลอยู่ในเขตปกครอง 3 ตำบล คือ ตำบลละหานทราย ตำบลปะคำ และตำบลถาวร ที่ตั้งกิ่งอำเภอตั้งที่บ้านละหานทราย ตำบลละหานทราย

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2506

ประวัติความเป็นมาของชื่ออำเภอ

คำว่า ละหานทราย เป็นคำรวม คือ “ละหาน” กับ “ทราย” เมื่อรวม 2 คำนี้ หมายถึง พื้นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์และซุกซุ่มไปด้วยเนื้อทราย เหตุที่มีสัตว์ป่าซุกซุ่ม เพราะพื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นป่าทึบ อุดมสมบูรณ์

พื้นที่ของอำเภออำเภอละหานทรายมีพื้นที่ 669 ตารางกิโลเมตร ระยะห่างจากจังหวัด 99 กิโลเมตร เขตการปกครอง 6 ตำบล 84 หมู่บ้าน ประชากร 70,888 คน เป็นชาย 35,745 คน เป็นหญิง 35,143 คน

อำเภอบ้านกรวด

กระทรวงมหาดไทยแต่งตั้งยกเป็นกิ่งอำเภอบ้านกรวด เมื่อ พ.ศ. 2481 มีตำบลในปกครอง 1 ตำบล คือ ตำบลบ้านกรวด ไม่สามารถตรวจสอบได้ว่าเป็นกิ่งอำเภอเมื่อใด คงทราบเฉพาะปี พ.ศ. ที่ตั้งเท่านั้น

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอบ้านกรวด เมื่อปี พ.ศ. 2508 เป็นอำเภอที่มีฐานะเป็นกิ่งอำเภอถึง 27 ปี ถือว่านานที่สุดสำหรับกิ่งอำเภอต่างๆในบุรีรัมย์ ประวัติที่มาของชื่ออำเภอ

ตั้งตามชื่อหมู่บ้านและชื่อตำบลอันเป็นที่ตั้งที่ว่ากรอำเภอ แต่ไม่พบหรือมีผู้ใดบันทึกไว้เป็นหลักฐานว่าชื่อ บ้านกรวด นั้นมาจากอะไร แต่ถ้าพิจารณาถึงวัฒนธรรม และประเพณีการตั้งชื่อหมู่บ้านตั้งแต่สมัยโบราณโดยมากจะนำชื่อต้นไม้ ห้วย หนอง หรือสถานที่สำคัญๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงมาเป็นสัญลักษณ์ในการตั้งชื่อหมู่บ้าน

สำหรับบ้านกรวดก็น่าจะเป็นไปได้ เพราะเป็นพื้นที่ที่มีลูกรังอยู่ทั่วไป และคนที่อยู่ในพื้นที่เดิมพูดภาษาเขมร ซึ่งดินลูกรังถ้าเขียนเป็นภาษาไทยหมายถึง กรวด หรือ ดินกรวด พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอบ้านกรวดมีพื้นที่ 583,000 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัด 66 กิโลเมตร

เขตการปกครอง 9 ตำบล 115 หมู่บ้าน

ประชากร 73,747 คน เป็นชาย 36,918 คน เป็นหญิง 36,829 คน

อำเภอคูเมือง

ตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2512 ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 13 ตุลาคม 2512 มีตำบลในการปกครอง 3 ตำบล โดยแยกจากอำเภอเมืองบุรีรัมย์ 2 ตำบล คือ ตำบลคูเมือง ตำบลคูมใหญ่ และแยกจากอำเภอสตึกหนึ่งตำบล คือ ตำบลปะเคียบ

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2518 ประวัติและที่มาของอำเภอ

ตั้งตามชื่อตำบลที่เป็นกิ่งอำเภอ คือ ตำบลคูเมือง ซึ่งชื่อของตำบลคูเมืองน่าจะมาจากชื่อของคูเมืองโบราณที่บ้านโนนเมือง ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลพรสำราญ ซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้ประเภทเมืองโบราณในการขอตั้งอำเภอคูเมือง เจ้าหน้าที่ผู้ทำรายงานเสนอขอตั้งตำบล แหล่งสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นต้น

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอคูเมืองมีพื้นที่ 442 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัด 34 กิโลเมตร เขตการปกครอง 7 ตำบล 100 หมู่บ้าน ประชากร 66,715 คน เป็นชาย 33,486 คน เป็นหญิง 33,229 คน

อำเภอหนองกี่

กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2517 มีตำบลในการปกครอง 3 ตำบล คือ ตำบลหนองกี่ ตำบลเขย้ประสาท ตำบลเมืองไผ่ โดยแยกออกจากอำเภอนางรอง

ประวัติที่มาของชื่ออำเภอ

ตามตำนานเล่ากันว่า นางอรพิม สาวงามแห่งเมืองพิมาย ออกเดินทางมาตามหาคนรักชื่อ ปราจิต ซึ่งทำวพรหมทัต เจ้าเมืองพิมายขี้เมากลั่นแกล้งสั่งให้ออกรบทัพจับศึกชายแดนเขมร โดยออกเดินทางมาเป็นเวลาแรมเดือน พอถึงลำน้ำมูลนางอรพิมได้อาศัยเรือของสามเณร สามเณรพอใจหลงรักไม่ส่งขึ้นฝั่ง จึงลอยเรือต่อไปจนถึงต้นมะเดื่อริมน้ำ นางอรพิมหิวอยากกินมะเดื่อ จึงขอร้องสามเณรให้เก็บให้กิน เมื่อสามเณรขึ้นต้นมะเดื่อนางอรพิมจึงหาหนามและมัดแดง วางขวางปิดกั้นทางลง และรีบพายเรือหนี เมื่อขึ้นฝั่งมาถึงหนองน้ำใหญ่ ได้เข้าไปขออาศัยอยู่กับชาวไร่ นางอรพิมคิดว่าเดินทางคนเดียวไม่ปลอดภัย จึงได้ขอบริจาคผ้ายาจากชาวนาเพื่อมาทอเป็นผ้าขาวเตรียมบวชโดยตั้งที่ทอผ้าไว้ที่หนองน้ำ หนองน้ำแห่งนี้จึงได้ชื่อว่า หนองกี่ และเป็นชื่อบ้านหนองกี่ อำเภอหนองกี่ในปัจจุบัน

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอหนองก๊กมีพื้นที่ 385 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 83 กิโลเมตร

เขตการปกครอง 10 ตำบล 108 หมู่บ้าน ประชากร 68,906 คน เป็นชาย 34,670 คน เป็นหญิง 34,236 คน

อำเภอปะคำ

กระทรวงมหาดไทยประกาศยกฐานะ เป็นกิ่งอำเภอ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2521 โดยแยกออกจากอำเภอละหานทราย

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2528 ประวัติความเป็นมาของชื่ออำเภอ

คำว่าปะคำเป็นชื่อหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ในป่า มีเรื่องเล่าสืบต่อกัน มาว่ามีชาวไทยตระกูลหนึ่งอพยพจากเมืองโคราช มาตั้งถิ่นฐาน ต่อมาชาวบ้านพบอุโบสถ เก่าแก่ มีพระพุทธรูป 2 องค์ ชาวเรื่องชาวบ้านพบพระพุทธรูปทองคำเลื่องลือไปถึงกรุงเทพมหานครในต้น สมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์จึงมีรับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าฟ้านครสวรรค์ เสด็จมาอันเชิญพระพุทธรูปทองคำไปประดิษฐานไว้ที่กรุงเทพฯ ตลอดระยะทาง

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอปะคำมีพื้นที่ 296,029 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 78 กิโลเมตร เขตการปกครอง 5 ตำบล 77 หมู่บ้าน

ประชากร 44,220 คน เป็นชาย 22,086 คน เป็นหญิง 22,134 คน

อำเภอนาโพธิ์

กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2524 มี ตำบลในปกครอง 3 ตำบล คือ ตำบลนาโพธิ์ ตำบลบ้านคู และตำบลบ้านคู โดยแยกจากอำเภอพุทไธสง มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2530 ประกาศในพระราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษเล่มที่ 104 ตอนที่ 287 หน้า 34 วันที่ 31 ธันวาคม 2530

ประวัติที่มาของชื่ออำเภอ

จากรายงานบรรยายสรุปของอำเภอนาโพธิ์ ว่า ชื่อของอำเภอนาโพธิ์น่าจะเพี้ยนมาจากชื่อหนองน้ำที่ชื่อว่า “หนองอีไซ” โดยชื่อนี้มีประวัติเล่าต่อกันว่า มีช่างพัง (ช่างเพศเมีย) ป่วยผอมโซเดินโซเซมาตายที่หนองน้ำแห่งนี้เลยพากันเรียกต่อกันมาว่า “หนองอีไซ” เมื่อพิจารณาชื่อหนองน้ำกับชื่อกิ่งอำเภอที่ตั้งขึ้นมาความใกล้เคียงของเสียงที่เรียกชื่อหนองน้ำกับชื่อกิ่งอำเภอ ดูห่างไกลกันมาก จึงยังไม่ทราบที่มาของชื่ออำเภอได้ชัดเจน คงจะต้องสืบเสาะค้นหาต่อไป

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอนาโพธิ์มีพื้นที่ 225 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 80 กิโลเมตร เขตการปกครอง 5 ตำบล 65 หมู่บ้าน ประชากร 33,136 คน เป็นชาย 16,429 คน เป็นหญิง 16,707 คน

อำเภอหนองหงส์

กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2524 โดยแยกจากอำเภอลำปลายมาศ มีตำบลในปกครอง 4 ตำบล คือ ตำบลสระแก้ว ตำบลห้วยหิน ตำบลไทยสามัคคี และตำบลหนองชัยศรี

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2531

ประวัติที่มาของชื่ออำเภอ

อำเภอหนองหงส์ มีความแตกต่างในการตั้งชื่ออำเภอเพราะอำเภอโดยทั่วไป จะตั้งชื่ออำเภอตามชื่อตำบลอันเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ แต่อำเภอหนองหงส์ ตั้งที่ว่าการอำเภออยู่ในพื้นที่บ้านสระแก้ว ตำบลสระแก้ว แต่ตั้งชื่ออำเภอกว่า “หนองหงส์” เพราะมีประวัติความเป็นมาดังนี้

บริเวณที่เป็นที่ตั้งหมู่บ้านสระแก้ว เมื่อก่อนนั้นจะมีสภาพเป็นป่า โดยมีประวัติเล่าต่อกันมา ว่าวันหนึ่งมีพรานชื่อว่า “พรานแสน” ไปพบเนื้อตัวหนึ่งจึงใช้ธนูยิงเนื้อตัวนั้นได้รับบาดเจ็บ และได้วิ่งหลบหนีเข้าไปในป่าเหมือนกับว่าไม่ได้รับบาดเจ็บจากธนูที่ยิงแต่อย่างใด และพรานแสนยังมองเห็นสิ่งประหลาด อยู่ที่กลางหนองน้ำ ซึ่งอยู่บริเวณนั้นมีรูปร่างคล้ายหงส์เกาะอยู่บนเสาหิน ซึ่งได้รำลือเรื่องนี้ต่อกันมา ถึงความมหัศจรรย์ที่พรานแสนได้พบเห็น

ต่อมาชาวบ้านจึงเรียกหนองน้ำแห่งนี้ว่า “หนองหงส์” และหนองน้ำนี้ปัจจุบันยังอยู่ภายในบริเวณวัดสระแก้วและสัญลักษณ์รูปหงส์ยืนอยู่บนเสาหิน ได้นำมาใช้เป็นตราประจำเทศบาลตำบลหนองหงส์

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอหนองหงส์มีพื้นที่ 335 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 57 กิโลเมตร

เขตการปกครอง 7 ตำบล 100 หมู่บ้าน

ประชากร 49,110 คน เป็นชาย 24,820 คน เป็นหญิง 24,290 คน

อำเภอพลับพลายชัย

กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2532 มีตำบลในการปกครอง 5 ตำบล คือ ตำบลจันตุม ตำบลสะเดา ตำบลป่าชัน ตำบลโคกขมิ้น ตำบลสำโรง โดยแยกจากอำเภอประโคนชัย

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2537
ประวัติและที่มาของชื่ออำเภอ

ที่ว่าการอำเภอพลับพลายชัย ตั้งอยู่ที่พื้นที่ 9 ตำบล ตำบลสะเดาบริเวณที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ เดิมเป็นหมู่บ้านพลับพลา ซึ่งเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่าบริเวณหมู่บ้านนี้ โดยมีการสร้างที่รับรองเจ้านานขึ้นผู้ใหญ่แต่ไม่ทราบว่าเป็นบุคคลยุคสมัยใด และเป็นเจ้านายระดับใด แต่คงเป็นเจ้านายชั้นสูงจึงมีการสร้างพลับพลาต้อนรับ เมื่อมีการตั้งหมู่บ้านบริเวณดังกล่าวนี้จะใช้ชื่อว่า พลับพลา เพื่อเป็นอนุสรณ์ และเป็นสิริมงคล เมื่อมีการขอตั้งเป็นกิ่งอำเภอจึงได้เพิ่มคำว่า ชัย เป็นพลับพลายชัยพื้นที่อำเภอ

อำเภอพลับพลาชัย มีพื้นที่ 306.67 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 40 กิโลเมตร

เขตการปกครอง 5 ตำบล 67 หมู่บ้าน

ประชากร 43,087 คน เป็นชาย 21,699 คน เป็นหญิง 21,388 คน

อำเภอห้วยราช

กระทรวงมหาดไทยแต่งตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2533 มีตำบลในการปกครอง 5 ตำบล ตำบลห้วยราช ตำบลสามแวง ตำบลสนวน ตำบลเตาเสา และตำบลตะโก มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2538

ประวัติที่มาของชื่ออำเภอ

จากหนังสือเฉลิมฉลอง 223 ปีบุรีรัมย์ ได้เขียนไว้ว่า หมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ เดิมชื่อบ้านห้วยขาด เนื่องจากในสมัยก่อนมีลำห้วยอยู่ตะวันตกของหมู่บ้านเมื่อเกิดน้ำหลากในฤดูฝนทำนบกั้นน้ำจะถูกเซาะขาดทุกปี ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านห้วยราช ต่อจากข้อสันนิษฐานอีกทางหนึ่งซึ่งได้จากคนในพื้นที่ของห้วยราชบอก ว่า ชื่อนี้มาจากลำห้วย เช่นเดียวกับคำว่าห้วยราช ก็มาจากห้วยลาด

เมื่อนำ 2 ชื่อ 2 คำมาเทียบกับภาษาถิ่น หรือภาษาเขมร ซึ่งเรียกหมู่บ้านนี้ว่า เซราะโอรกระม็อด แปลว่า บ้านโอร แปลว่า ห้วย กระม็อด หรือ กำม็อด แปลว่าขาดหรือด้วน จะเห็นได้ว่าทั้งภาษาไทยและภาษาเขมรเรียกชื่อตามลักษณะของลำห้วย โดยลำห้วยสายนี้ พอมายังด้านตะวันตกของหมู่บ้านร่องน้ำของลำห้วยค่อยๆตื้นเขินและสภาพลำน้ำห้วยหมดไป ทำให้น้ำที่ไหลมาถึงบริเวณร่องน้ำ ดังนั้นจะเรียกว่าห้วยขาด หรือห้วยลาด ก็ได้ ซึ่งจะตรงตามหลักภาษาไทยว่าสิ่งที่ขาด หรือ ลาด คือคำว่าห้วย

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอห้วยราช มีพื้นที่ 172.12 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัด 12 กิโลเมตรเขตการปกครอง 8 ตำบล 80 หมู่บ้าน

ประชากร 36,286 คน เป็นชาย 18,040 คน เป็นหญิง 18,288 คน

อำเภอโนนสุวรรณ

กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2534 มีตำบลในการปกครอง 4 ตำบล โดยแยกจากนางรอง

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2538

ประวัติและที่มาของชื่ออำเภอ

ชื่ออำเภอตั้งตามชื่อตำบลโนนสุวรรณ ก่อนที่จะมาเป็นหมู่บ้านโนนสุวรรณ และตำบลโนนสุวรรณ มีประวัติเล่าว่าบริเวณดังกล่าวนี้เดิมเป็นป่าที่บออยู่ในเขตป่าสงวนคง อีจานน้อย ซึ่งสัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุมมาก โดยเฉพาะช้างป่า มีพรานคนหนึ่งชื่อสุวรรณ ภาษาถิ่นเรียกว่าอ้ายวัน ได้ออกมาล่าสัตว์ในบริเวณดังกล่าว เกิดอาเพศและเสียชีวิตลง ณ ป่าใกล้ๆ โกรกน้ำชัย ชาวบ้านได้เล่าขานถึงการตายของพรานสุวรรณ หรืออ้ายวันตลอดมา พร้อมกับบริเวณดังกล่าวเรียกว่า โกรกอ้ายวัน

เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ จึงมีราษฎรอพยพมาจากที่ต่างๆ เช่น นครราชสีมา ศรีสะเกษ และจากอำเภอต่างๆ ของบุรีรัมย์ ต่อมากลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ หนาแน่นมาก เพื่อเป็นศิริมงคลและเป็นอนุสรณ์แก่พรานป่าอ้ายวัน จึงเปลี่ยนชื่อเป็นโนนสุวรรณ

ปัจจุบันอำเภอนี้เป็นอำเภอที่ปลูกไม้ผลได้ไม่แพ้ภาคตะวันออกแถวจังหวัดจันทบุรี และปลูกยางพาราจำนวนมาก เป็นอำเภอที่เศรษฐกิจดี อำเภอหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอโนนสุวรรณ มีพื้นที่ 189.63 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 80 กิโลเมตร

เขตการปกครอง 4 ตำบล 52 หมู่บ้าน
ประชากร 20,483 คน เป็นชาย 12,725 คน เป็นหญิง 11,958 คน

อำเภอขำนิ

กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2535 ประกาศลงวันที่ 13 มีนาคม 2535 มีตำบลในการปกครอง 5 ตำบล คือ ตำบลขำนิ ตำบลช่องผกา ตำบลละมวดโดยแยกจากอำเภอนางรอง มีพระราชกฤษฎีกา ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2539

ประวัติและที่มาของชื่ออำเภอ

มาจากชื่อของ พระขำนิจ โดยมีประวัติเล่าต่อกันมาว่าพระขำนิจจะอพยพมาจากที่ใดไม่ทราบชัดเจน ได้มาตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านขำนิในปัจจุบัน ซึ่งหมู่บ้านนี้มีคนเฒ่าคนแก่เรียกว่า บ้านจะนิก ซึ่งเป็นภาษาเขมร ต่อมาสมัยพระอุปัชฌาย์ สามารถ อีจู้โส เจ้าอาวาสวัดในหมู่บ้านพิจารณาเห็นว่า เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ ครุพระขำนิจ ผู้มาก่อตั้งหมู่บ้านนี้ จึงควรนำเอาชื่อท่านมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน แต่เมื่อพิจารณาตามหลักภาษาแล้ว คำว่านิจ หมายถึง เนิ่งนิตย ความหมายออกไปอย่างเชิงซ้ำ ส่วนคำว่า นิ หมายถึงขำนิขำนาญ หรือตรงกับภาษาบาลีว่า ชัยชนะ จึงได้ใช้คำว่า ขำนิ เป็นชื่อหมู่บ้านเพื่อเป็นเกียรติและเป็นอนุสรณ์แก่พระขำนิจ

เมื่อตั้งตำบลจึงใช้ชื่อหมู่บ้าน ขำนิ เป็นชื่อตำบล เพราะหมู่บ้านใหญ่อยู่ศูนย์กลาง เมื่อตั้งกิ่งอำเภอ และอำเภอจึงใช้ชื่อ ตามชื่อ ตำบลที่เป็นที่ตั้งว่าที่ว่าการอำเภอ พื้นที่ของอำเภอขำนิ มีพื้นที่ 243,090 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 52 กิโลเมตร เขตการปกครอง 6 ตำบล 62 หมู่บ้าน ประชากร 34,027 คน เป็นชาย 16,958 คน เป็นหญิง 17,069 คน

อำเภอบ้านใหม่ชัยพนธ์

ตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2535 มีตำบลในการปกครอง 5 ตำบล 47หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านและตำบลที่แยกจากอำเภอพุทไธสง โดยกระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอในโอกาสที่กระทรวงมหาดไทยมีอายุครบ 100 ปี

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นอำเภอไชยพนธ์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540

ประวัติและที่มาของชื่ออำเภอ

บริเวณที่ตั้งที่ว่าการอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ อยู่ในพื้นที่กิโลเมตรศูนย์ ชาวบ้านเรียกและรู้จักกันในชื่อ กม.ศูนย์ ตำบลหนองแวง อำเภอพุทไธสง นายไชยพจน์ ภูเก้าชัย นายอำเภอพุทไธสงขณะนั้น ได้เข้าไปร่วมจัดระเบียบชุมชนอย่างใกล้ชิด น่าจะเป็นเพราะบ้าน กม.ศูนย์นอกจากจะเป็นทางผ่านแล้ว ยังเป็นจุดทางที่จะแยกไปติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงถึง 2 จังหวัด คือ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น ชุมชนจุดนี้จึงมีโอกาสขยายตัวแต่ละเจริญก้าวหน้าอย่างแน่นอน นายอำเภอจึงให้ความสนใจเป็นพิเศษ

การที่นายไชยพจน์ ภูเก้าชัย นายอำเภอพุทไธสง ได้เอาใจใส่ทุ่มเทเข้ามาดูแล ในการจัดระเบียบชุมชน นายแปล ศรีลาภูล ผู้นำชุมชนจึงได้ปรึกษาหารือ กับประชาชนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และมีความเห็นพร้อมต้องกันว่าเพื่อเป็นเกียรติแก่นายอำเภอ จึงขออนุญาตนำชื่อ นายอำเภอมาเป็นส่วนหนึ่งของกิ่งอำเภอ และอำเภอต่อมา

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ มีพื้นที่ 187,000 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัด 86 กิโลเมตร เขตการปกครอง 5 ตำบล 55 หมู่บ้าน ประชากร 27,062 คน เป็นชาย 13,492 คน เป็นหญิง 13,570 คน

อำเภอโนนดินแดง

กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอโนนดินแดง เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2536 โดยประกาศแยกตำบลโนนดินแดง อำเภอละหานทราย ตั้งเป็นกิ่งอำเภอโนนดินแดง เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2539

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะกิ่งอำเภอโนนดินแดงขึ้นเป็นอำเภอโนนดินแดง เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2539

ประวัติที่มาของชื่ออำเภอ

ชื่ออำเภอโนนดินแดง ตั้งตามชื่อหมู่บ้านและตำบลอันเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ แต่ยังไม่เคยมีผู้ใดพบบันทึกข้อความความเป็นมาของชื่อบ้านโนนดินแดงว่าใช้ชื่ออะไรเป็นสัญลักษณ์ ในการตั้งชื่อหมู่บ้าน แต่ถ้าพิจารณาถึงสภาพภูมิประเทศและสภาพของดินบริเวณดังกล่าวแล้ว เห็นได้ชัดว่าสภาพภูมิประเทศโนนสูงและสภาพดินมีสีแดง มีลักษณะคล้ายกับสภาพดินบริเวณหนองบุญมากจังหวัดนครราชสีมา ชื่อบ้านโนนดินแดงจึงน่าจะตั้งตามสภาพภูมิประเทศและสภาพดินที่มีสีแดง เพราะสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอโนนดินแดง มีพื้นที่ 448 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 93 กิโลเมตร

เขตการปกครอง 3 ตำบล 29 หมู่บ้าน

ประชากร 27,150 คน เป็นชาย 13,665 คน เป็นหญิง 13,485 คน

อำเภอบ้านด่าน

กระทรวงมหาดไทยยกประกาศฐานะเป็นกิ่งอำเภอบ้านด่าน เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2539 โดยมีตำบลในการปกครอง 4 ตำบล คือ ตำบลบ้านด่าน ตำบลประสาธ ตำบลวังเหนือ และตำบลโนนขวาง โดยแยกจากอำเภอเมืองบุรีรัมย์

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2550 ตามโครงการอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ตระราชโครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา

อำเภอบ้านด่าน

ประวัติและที่มาของชื่ออำเภอ

เขตพื้นที่อำเภอบ้านด่าน ในอดีตมีสภาพเป็นป่าดงดิบบ้านเรือนราษฎรยังมีน้อย โดยเฉพาะบริเวณที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ เป็นทางเดินของสัตว์ป่า เพื่อไปต็มน้ำในลำตะโคง ทางเดินของสัตว์ภาษาเขมร เรียกว่า ดาน พรานป่า และผู้ที่ไปคล้องช้างป่า ก็อาศัยพักในพื้นที่บริเวณดังกล่าวเพราะใกล้ลำน้ำตะโคง ต่อมาญาติพี่น้องของพรานป่า และผู้คนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ชาวบ้านซึ่งพูดภาษาเขมรก็จะเรียก เซราะดาน แต่ถ้าเรียกในภาษาไทย ก็จะเป็นบ้านด่าน

พื้นที่ของอำเภอ

อำเภอบ้านด่าน มีพื้นที่ 159,100 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 15 กิโลเมตร

เขตการปกครอง 4 ตำบล 59 หมู่บ้าน

ประชากร 30,597 คน เป็นชาย 15,117 คน เป็นหญิง 15,480 คน

อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

เป็นอำเภอที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติและแสดงความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในวโรกาสมหามงคล ครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี โดยกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศแบ่งพื้นที่เขตอำเภอนางรอง 3 ตำบล มีตำบลตาเป็ก ตำบลอีสาน ตำบลเจริญสุข และแบ่ง จากพื้นที่อำเภอละหานทราย 2 ตำบล มีตำบลถาวร และตำบลยายแยมพัฒนา และมีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็นอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ตั้งแต่วันที่ 5 ธันวาคม 2539 พื้นที่ของอำเภอเฉลิมพระเกียรติมีพื้นที่ 305.47 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 68 กิโลเมตร

เขตการปกครอง 5 ตำบล 67 หมู่บ้าน

ประชากร 37,481 คน เป็นชาย 19,489 คน เป็นหญิง 19,992 คน

อำเภอแคนดง

กระทรวงมหาดไทยยกประกาศฐานะเป็นกิ่งอำเภอแคนดง เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2540 มีตำบลในการปกครอง 4 ตำบล โดยแยกจากอำเภอสตึก

มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2550

ประวัติและที่มาของชื่ออำเภอ

ตั้งตามชื่อหมู่บ้านและตำบลซึ่งเป็นที่ตั้ง อำเภอ ส่วนชื่อ แคนดง มาจากคำว่า แคน+ดง ซึ่งคำว่าแคน เป็นชื่อพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่ง ส่วนคำว่า ดง หมายถึง พื้นที่ป่าที่ปกคลุม

ด้วยพันธุ์ไม้ป่านานาชนิด เมื่อรวม 2 คำนี้ เข้าด้วยกัน เป็น แคนดง จึงมีความหมายว่า ป่าที่เต็มไปด้วยพันธุ์ไม้ตะเคียน และไม้อื่นๆ หนาแน่นเป็นดง

ตามประวัติคำบอกเล่าบริเวณพื้นที่ของอำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอสตึก อำเภอคูเมือง และอำเภอแคนดง เดิมเป็นผืนป่า ติดต่อกันเป็นผืนป่าขนาดใหญ่ มีช้างป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และมีผู้เข้ามาจับช้างป่าในผืนป่าดังกล่าวนี้

พื้นที่อำเภอ

อำเภอแคนดงมีพื้นที่ 298 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 50 กิโลเมตร

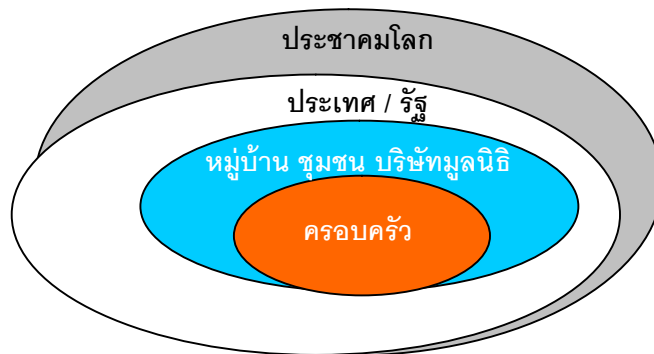
เขตการปกครอง 4 ตำบล 54 หมู่บ้าน

ประชากร 32,370 คน เป็นชาย 16,221 คน เป็นหญิง 16,159 คน

(ข้อมูลทุกเขตอำเภอ ณ วันที่ 30 กันยายน 2553)

2.2 แนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ดังแสดงในภาพที่ 1

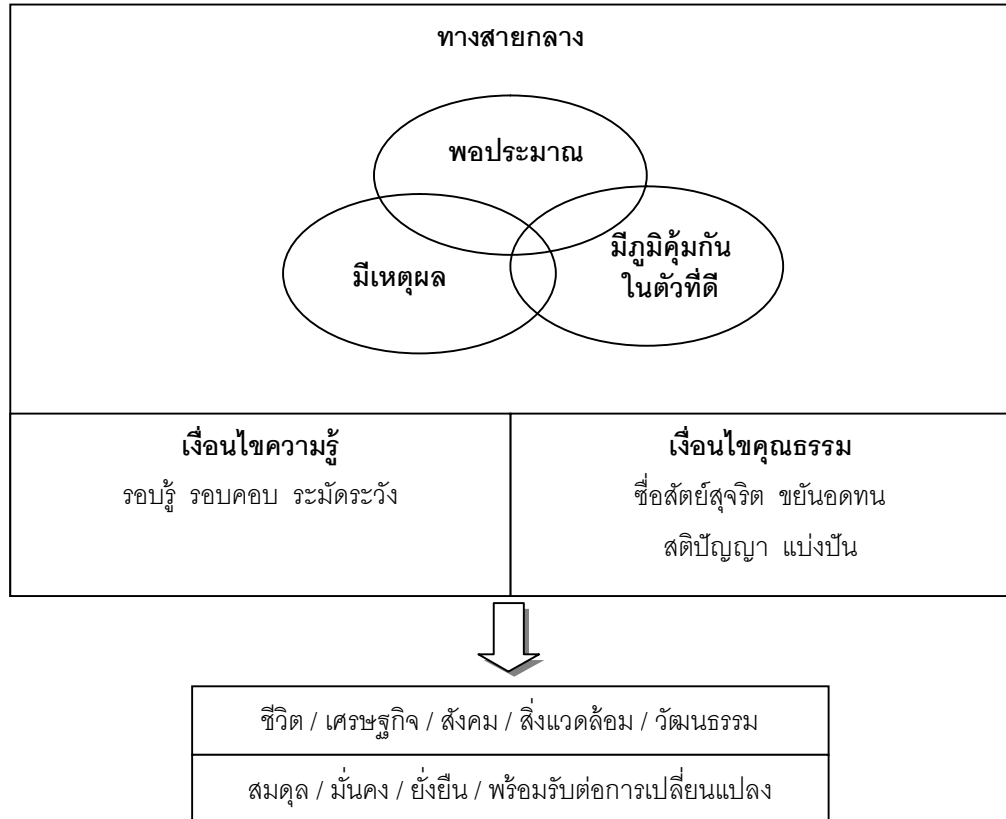


ภาพที่ 2.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงใช้ได้ทุกระดับ

ที่มา : ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา (2550 : 51)

1. เป้าหมาย

มุ่งให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และ กว้างขวางทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ดังแสดงในภาพ 2



2. การบริหารจัดการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

การดำเนินงานต่าง ๆ สามารถนำหลักบริหารจัดการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง มาปรับใช้ได้ (ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา. 2550 : 67) ดังนี้

- 1) ความพอดีด้านเศรษฐกิจ
 - 1.1) ต้องลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ใช้ชีวิตอย่างพอควรไม่ประมาท
 - 1.2) คิดและวางแผนอย่างรอบคอบ มีภูมิคุ้มกัน
 - 1.3) ไม่เสี่ยงเกินไป ต้องเผื่อทางเลือกรองเอาไว้
- 2) ความพอดีด้านเทคโนโลยี
 - 2.1) รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม
 - 2.2) พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านของตนเองก่อน
 - 2.3) เทคโนโลยีนั้น ๆ ต้องก่อให้เกิดประโยชน์กับคนหมู่มาก
- 3) ความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- 3.1) ต้องรู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาดและรอบคอบ
- 3.2) เลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด
- 4) ความพอดีด้านสังคม
 - 4.1) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
 - 4.2) ต้องรู้จักสามัคคี
 - 4.3) สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน
- 5) ความพอดีด้านจิตใจ
 - 5.1) มีจิตใจเข้มแข็ง แน่วแน่ มั่นคง พึ่งตนเองได้
 - 5.2) มีจิตสำนึกที่ดี
 - 5.3) ต้องเอื้ออาทร ประนีประนอมต่อสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่
 - 5.4) นึกถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

3. แนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปใช้ในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้ (ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา. 2550 : 89-93) คือ

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคล /ครอบครัว

อาจมีคำถามการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคล /ครอบครัวเริ่มต้นจากที่ใด ท่านก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา ให้คำตอบโดยเริ่มต้นจากการเสริมสร้างคนให้มีการเรียนรู้วิชาการ และทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็น เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งเสริมสร้างคุณธรรม จนมีความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และอยู่ร่วมกับระบบนิเวศวิทยาอย่างสมดุล เพื่อจะได้มีความเกรงกลัวและละอายต่อการประพฤติ ผิดมิชอบ ไม่ตระหนี่ เป็นผู้ให้ เกื้อกูลแบ่งปัน มีสติยังคิดพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจ หรือกระทำการใด ๆ จนกระทั่งเกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำรงชีวิต โดยสามารถคิดและกระทำ บนพื้นฐานของความมีเหตุมีผลพอเหมาะ พอประมาณกับสภาพ บทบาทและหน้าที่ของแต่ละบุคคลในแต่ละสถานการณ์แล้วเพียรฝึกปฏิบัติ จนสามารถทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้ และเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ในที่สุด

การแก้ไขความเปราะบางทางเศรษฐกิจและสังคม ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มต้นจากการส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งพาตนเอง และลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก เพื่อกระจายความเสี่ยงต่อสภาวะยากจน และลดความเสี่ยงที่ไม่จำเป็นลง ทั้งนี้ประชาชนต้องประยุกต์ใช้ความรู้และความสามารถในการจัดการอย่างรอบคอบ และมีความอดุสาหะในการประกอบอาชีพ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ในระยะยาวต่อตนเองและสังคม ยกตัวอย่างเช่น “เกษตรทฤษฎีใหม่” ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งในการสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ทั้งในระดับครอบครัว และสังคมชนบทนั้นประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การบริหารพื้นที่เพาะปลูกและแหล่งน้ำ (2) การรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ (3) การร่วมมือกับแหล่งเงินและแหล่งพลังงาน เช่นสถาบันการเงิน และบริษัทน้ำมัน เป็นต้น และประโยชน์ที่ได้จากการปฏิบัติตามเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ จะทำให้เกษตรกรและครอบครัวมีความมั่นคงด้านอาหารมากขึ้น และสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น นอกจากนี้แล้วการรวมกลุ่มกันในระดับชุมชน และสร้างเครือข่าย

ความสัมพันธ์กับองค์กรและสถาบันต่าง ๆ ภายนอกชุมชนจะช่วยส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น อันจะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้แก่ชุมชนอีกด้วย

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน

ชุมชนพอเพียงประกอบด้วย บุคคล/ครอบครัวต่าง ๆ ที่มีความพอเพียงแล้ว คือ มีความรู้และคุณธรรมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต จนสามารถพึ่งตนเองได้ บุคคลเหล่านี้มารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานภาพ ภูมิสังคมของแต่ละชุมชน โดยพยายามใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผ่านการร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลหลายสถานภาพ ในสิ่งที่จัดสร้างประโยชน์สุขของคนส่วนรวม และความก้าวหน้าของชุมชนอย่างมีเหตุผล โดยอาศัยสติ ปัญญา ความสามารถของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และบนพื้นฐานของความซื่อสัตย์สุจริต อดกลั้นต่อการกระทบกระทั่ง ขยันหมั่นเพียร และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกชุมชน จนนำไปสู่ความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีของชุมชน จนนำไปสู่การพัฒนาของชุมชนที่สมดุล และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จนกระทั่งสามารถพัฒนาไปสู่เครือข่ายระหว่างชุมชนต่าง ๆ

5. สาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สมาชิกทุกคนดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดมั่นหลัก 3 ประการร่วมกัน ได้แก่ การใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง การคิดพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน และ การใช้ชีวิตอย่างพอเพียงระดับปฏิบัติผู้นำชุมชน แต่ละพื้นที่สามารถนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในระดับปฏิบัติโดยสามารถแบ่งเป็น 4 ชั้น ได้แก่

5.1 การพึ่งตนเองได้ คือ ต้องพยายามพึ่งตนเองให้ได้ในระดับครอบครัวก่อน ให้แต่ละครอบครัวมีการบริหารจัดการอย่างพอดี

5.2 การอยู่อย่างพอเพียง คือ ดำเนินชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลางให้ตนเองอยู่ได้อย่างสมดุล คือ มีความสุขที่แท้จริงโดยไม่ให้รู้สึกขาดแคลนจนต้องเบียดเบียนตนเอง หรือ ดำเนินชีวิตอย่างเกินพอดีจนต้องเบียดเบียนสิ่งแวดล้อม

5.3 การอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร คือ รู้จักการให้และแบ่งปัน ซึ่งจะทำให้เกิดวัฒนธรรมที่ดี อีกทั้งเป็นการช่วยลดความเห็นแก่ตัวและสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ

5.4 การอยู่ดียิ่งขึ้นด้วยการเรียนรู้ คือ ต้องรู้จักพัฒนาตนเอง โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติและประสบการณ์ เพื่อให้เกิดการระมัดระวังในการกระทำการใด ๆ ต่อไป

5.5 ระดับปฏิเวธ (ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ) คือ การวัดผลจากการปฏิบัติตามหลักการข้างต้นกล่าวคือ สมาชิกในแต่ละชุมชนได้พัฒนาชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น โดยเริ่มจากการพัฒนาจิตใจให้เกิดความพอเพียงในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม

ชุมชนจากแต่ละภาคมีความเข้าใจในเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจในมุมมองที่หลากหลาย โดยส่วนใหญ่แล้วชุมชนมักจะกล่าวถึงเรื่องหลักของความพอประมาณ โดยไม่ได้กล่าวถึงเรื่องของความมีเหตุผลและเรื่องภูมิคุ้มกันในตัวอย่างชัดเจนนัก ทั้งนี้มีได้หมายความว่าชุมชนดำเนินชีวิตโดยขาดหลักความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันในตัวแต่อย่างใด แต่หมายความว่าชุมชนอาจจะยังไม่สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ในสองเรื่องดังกล่าวได้อย่างชัดเจนนัก ดังนั้น

จึงเห็นควรว่าในอนาคตน่าจะมีการสร้างความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องของควมามีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในตัวให้เป็นที่ตระหนักได้ชัดเจนยิ่งขึ้นแก่ชุมชนด้วย

2.3 ข้าว ข้าวพันธุ์พื้นเมือง และการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมือง

ความสำคัญของข้าว

“ข้าว” เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวในสกุล *Oryza* วงศ์ Gramineae แบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลักตามลักษณะการเกิดขึ้นเป็นอยู่ คือ ข้าวปลูก (Cultivated Rice) เกิดขึ้นเป็นอยู่โดยการเพาะปลูกของมนุษย์กับข้าวป่า (Wild Rice) เกิดขึ้นอยู่โดยธรรมชาติ และพบได้ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์

ข้าวปลูก (Cultivated Rice) แบ่งออกเป็น 2 ชนิด ตามสถานที่เพาะปลูก คือ *Oryza glaberrima* นิยมปลูกในทวีปแอฟริกาฝั่งตะวันตก กับ *Oryza sativa* นิยมปลูกในทวีปต่างๆทั่วโลก ข้าว *Oryza sativa* แบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่ ข้าวเมล็ดป้อม (Japonica) นิยมปลูกในเขตหนาว เช่น ประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลี สหรัฐอเมริกา ข้าวเมล็ดยาว (Indica) นิยมปลูกในเขตร้อน เช่นประเทศไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย อินเดีย ลาว เวียดนาม อีกชนิดหนึ่งคือ ข้าวชวา (Javanica) นิยมปลูกเฉพาะในประเทศอินโดนีเซียเท่านั้น สำหรับคนส่วนใหญ่ของทวีปเอเชียใช้นิยมปลูกและบริโภคข้าวตระกูล *Oryza sativa* มาแต่โบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวเมล็ดยาว (Indica) ซึ่งแบ่งเป็น 2 ชนิดได้แก่ ข้าวเหนียวและข้าวเจ้า นั้น นอกจากเป็นพืชอาหารหลักแล้ว ยังเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดของคนไทย

การปลูกข้าวในประเทศไทยมีประวัติอันยาวนาน เชื่อว่ามีการปลูกข้าวมาแล้วมากกว่า 5,500ปี และสันนิษฐานว่ามีการปลูกข้าวเหนียวมาก่อนเริ่มต้นแต่ศตวรรษที่ 6 สำหรับข้าวเจ้าเริ่มปลูกประมาณศตวรรษที่ 13 (สมัยศรีวิชัย) ปัจจุบันมีพื้นที่ปลูกข้าวนาปีโดยเฉลี่ยปีละประมาณ 58 ล้านไร่ ได้ผลผลิตประมาณ 18 ล้านตันข้าวเปลือก ข้าวนาปรัง (นานอกฤดู) ปลูกเฉลี่ยปีละประมาณ 5 ล้านไร่ ได้ผลผลิตประมาณ 4.5 ล้านตันข้าวเปลือก รวมผลผลิตข้าวทั้งปีประมาณ 22-23 ล้านตัน ใช้ประโยชน์ภายในประเทศประมาณ 13 ล้านตัน (ส่วนใหญ่บริโภค) ที่เหลือจะเป็นสินค้าส่งออกประมาณ 10 ล้านตัน หรือประมาณ 6.5 ล้านตันข้าวสาร (สงกรานต์ จิตรากร. 2545)

ปัจจุบันการปลูกข้าวในประเทศไทย ภาคกลาง (รวมภาคตะวันตกและภาคตะวันออก) ปลูกข้าวได้มากที่สุด ภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้รองลงมาเป็นลำดับ พื้นที่ภาคกลางเหมาะสมแก่การปลูกข้าวมากที่สุด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก และยังมีแม่น้ำไหลผ่าน 4 สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำน้อย ทำให้เหมาะแก่การเกษตรกรรมเนื่องจากมีดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำอันเกิดจากการทับถมของดินตะกอน โดยมีการปลูกข้าวมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 หรือประมาณสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ การปลูกข้าวแบบนาถุ่มเป็นวิธีการปลูกข้าวที่สำคัญ และจากหลักฐานแผ่นอิฐในบริเวณวังนารายณ์นิเวศ จังหวัดลพบุรี พบว่า แผ่นอิฐมีขนาดกว้าง 17 ซม. ยาว 35 ซม. และ

หนา 6.5 ซม. มีร่องรอยแถบที่เป็นส่วนผสมของดินซึ่งมีขนาดความยาวแถบ 0.8-1.0 ซม. และกว้าง 0.2-0.3 ซม. จากหลักฐานนี้จะเห็นได้ว่าเมล็ดข้าวในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเป็นเมล็ดข้าวที่มีรูปร่างเรียวยาวกว่าเมล็ดข้าวในยุคก่อนๆ (สถาบันวิจัยข้าว. 2545)

จะเห็นได้ว่าความสำคัญของข้าวในสมัยอยุธยาค่อนข้างเป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัดไม่ว่าในด้านการปกครอง โดยมีการตรากฎหมายเกี่ยวกับการทำนาการค้าขายข้าวไปยังต่างประเทศ ตลอดจนยังรักษาธรรมเนียมประเพณีต่างๆที่เกี่ยวกับข้าวมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งความสำคัญของข้าวไม่ว่าจะเป็นการเมืองการปกครอง ประเพณีต่างๆ ได้สืบทอดไปยังสมัยต่อๆ มา

มนุษย์รู้จักเก็บรวบรวมข้าวเป็นอาหารหลัก เมื่อถึงฤดูข้าวสุกกก็เก็บรวบรวมเมล็ดข้าวป่ามาบริโภค ฤดูอื่นก็แสวงหาอาหารอื่น เนื่องจากเมล็ดข้าวป่าเมื่อสุกจะร่วงง่าย เมล็ดส่วนหนึ่งที่ตกลงพื้นจะงอกงามในฤดูฝนต่อไป ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงต้องเรียนรู้การเก็บเมล็ดข้าวให้ได้มาก ดังนั้นก่อนข้าวสุกจึงรวบรวมข้าวหลายๆต้นมาผูกรวมกันไว้ เมื่อเมล็ดข้าวสุกก็จะร่วงลงค้างอยู่ตรงข้อที่รวบไว้ ทำให้ได้เมล็ดมากขึ้น นับเป็นการรวบรวมและเก็บเมล็ดข้าวไว้ใช้ในสมัยนั้น นอกจากนี้ มนุษย์ยังค้นพบโดยบังเอิญว่าเมล็ดพันธุ์ที่รวบรวมไว้ในสถานที่ที่เหมาะสมนั้นสามารถนำไปเพาะปลูกให้เจริญเติบโตและให้ผลดีในท้องที่อื่นที่ห่างไกลจากที่เดิมที่เคยปลูกได้ โดยอาจเป็นการค้นพบจากการย้ายถิ่นฐานหรือจากการร่วงหล่นของเมล็ดพันธุ์พืชที่นำติดตัวไปด้วยในระหว่างการเดินทาง มนุษย์จึงเรียนรู้ถึงการเก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์พืชไว้ในสถานที่และเวลาที่เหมาะสม (สถาบันวิจัยข้าว. 2545)

จากการบันทึกข้อมูลเบื้องต้นพบว่าการตั้งชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทยที่รวบรวมมาจากถิ่นเดิมแหล่งต่างๆ จะเป็นการตั้งชื่อตามความพอใจของเจ้าของพันธุ์ โดยมีได้ประเมิณคุณ-ลักษณะประจำพันธุ์ทางด้านวิชาการมาก่อน ดังนั้นโอกาสที่จะเป็นพันธุ์ที่ซ้ำกันมีโอกาสเป็นไปได้สำหรับการตั้งชื่อพันธุ์จะตั้งตามสถานที่แหล่งที่พบหรือสถานที่เก็บรวบรวมมา ตามลักษณะรูปพรรณสัณฐานที่พบ ตามจังหวัด ตามชื่อคน ชื่อดอกไม้ ชื่อผลไม้ ชื่อสัตว์ ชื่อสิ่งของ และชื่อที่บ่งบอกความหมาย เป็นต้น ตัวอย่างชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย ซึ่งรวบรวมไว้โดยศูนย์สารสนเทศการเกษตร กรมวิชาการเกษตร ในปี พ.ศ. 2547 ได้แก่

1. แสดงความรักชาติ : กู้บ้านกู้เมือง กู้เมืองหลวง กษัตริย์ ในหลวง สมเด็จ ฟ้าชาย พระเทพ ฯลฯ
2. ชื่อบอกความหมาย : แขกทิ้งเคียว ขอบใบลาน พญาหยุดรถ พญาหยุดช้าง สังข์ทอง พม่าแหกคุก แม่ยายฆ่า แม่หม้ายคานหัก ลอยขอหอม สำเภาลอย ตะเภาทอง ตะเภาแก้ว ตะวันขึ้น เจ๊กกระโดด ฯลฯ
3. ชื่อสถานที่ กาศสินธุ์ ชัยนาท ชุมพร เชียงใหม่ เพชรบูรณ์ บาง-กอก สงขลา นครไชยศรี นครนายก นครพนม มหาสารคาม กันตัง แก่งคอย นาโพธิ์ ตลิงชั้น บางพระ บ้านนา โคกโพธิ์ ฯลฯ
4. เครื่องประดับ : กำไล เข็มเงิน เข็มเพชร ปิ่นทอง สังวาล ฯลฯ
5. ลักษณะเมล็ด : ก้นจุด ก้นออน ข้าวป้อม ข้าวลาย เมล็ดสั้น เมล็ดเล็ก เมล็ดยาว ฯลฯ
6. สีเปลือก : ขาว เขียว แดง ดำ ม่วง เหลือง

7. ชื่อคน : บุญมา บุญมี เฉียง อินตา ตาเชื้อ ตาเรือง ตาแมน สุรพล เพชรา แจ็กเฮง
จินตหรา จันทรา คุณอาจ ลุงฉ่อย นางผุด นางปรุง นางฝ้าย ฯลฯ

8. ชื่อสัตว์ : จิ้งหรีด นกเขา นกกระทา นกเอี้ยง ปลาชิวชิว ปลาน้ำ ปลาหลด ปลาไหล
ทางกระรอก หางชะมด หางช้าง หางนกยูง หางนาค หางม้า หางหมา-ใน หางหมู ฯลฯ

การจำแนกประเภทของพันธุ์ข้าว

1. แบ่งตามพื้นที่ปลูกได้ 3 ชนิด คือ

1.1 ข้าวไร่ (upland rice) เป็นข้าวที่ใช้ปลูกในพื้นที่ที่ไม่มีน้ำขังมีสภาพ
เช่นเดียวกับการปลูกพืชไร่ ซึ่งได้แก่ที่ที่เป็นเนินสูง ภูเขา เพราะข้าวไร่มีการแตกกอ และให้ผลผลิต
สูงในสภาพ ดังกล่าวหรือปลูกแซมในสวนยางที่ปลูกใหม่ในช่วง 1-2 ปีแรก ข้าวไร่ส่วนใหญ่จะปลูก
ด้วย วิธีหยอดผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 25-30 ถัง

1.2 ข้าวนาสวน (lowland rice) เป็นข้าวที่ปลูกอยู่ในพื้นที่ที่มีระดับน้ำตั้งแต่
5-10 เซนติเมตร จนถึงพื้นที่ระดับน้ำลึกไม่เกิน 80 เซนติเมตร ข้าวนาสวนส่วนใหญ่จะปลูก โดยวิธี
ปักดำ หว่าน น้ำตม หรือหว่านข้าวแห้ง ผลผลิตเฉลี่ยข้าวนาสวนต้นสูงไร่ละ 30 ถัง ข้าวนาสวนต้น
เตี้ยไร่ละ 50 ถัง

1.3 ข้าวนาเมือง หรือข้าวขึ้นน้ำ หรือข้าวฟางลอย (deep water or floating
rice) เป็นข้าวที่ปลูกในพื้นที่ที่มีระดับน้ำตั้งแต่ 50 เซนติเมตรขึ้นไปจนถึง 3-4 เมตร แต่พื้นที่ส่วนใหญ่
มีระดับน้ำประมาณ 1-2 เมตร ข้าวนาเมืองส่วนใหญ่จะปลูกด้วยวิธีการหว่านข้าวแห้ง หรือ ที่
ชาวนา เรียกว่า หว่านสำรวย ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 20-30 ถัง คุณภาพข้าวที่ได้จะต่ำกว่าข้าวนาสวน
ทำให้ราคาข้าวเปลือกต่ำกว่าตันละ 100-200 บาท เพราะเมล็ดข้าวมีท้องไข่มาก

2. แบ่งตามฤดูกาล แบ่งได้เป็น 3 พวก คือ

2.1 ข้าวนาปี หรือข้าวไวต่อช่วงแสง (photoperiod sensitive varieties) เป็น
พันธุ์ข้าวที่ต้องการแสงสั้นต่อวันในการที่จะเปลี่ยนแปลงการเจริญเติบโตทางลำต้นและใบ มาเป็น
การเจริญเติบโตทางการสืบพันธุ์ กล่าวคือพันธุ์ข้าวดังกล่าวจะออกดอกที่ระยะเวลาที่กลางวันสั้น
กว่ากลางคืน ซึ่งข้าวแต่ละพันธุ์จะต้องการช่วงแสงสั้นที่แตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่จะสั้นกว่า 12
ชั่วโมง จึงมีการแบ่งพันธุ์ข้าวเบา ข้าวกลางวัน และข้าวหนัก ข้าวเบา คือ ข้าวที่ออกดอกระหว่าง
เดือนกันยายน-ตุลาคม ข้าวกลางวันออกดอกระหว่างเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน ส่วนข้าวหนัก
ออกดอกระหว่างเดือนธันวาคม-มกราคม

2.2 ข้าวนาปรัง ข้าวนอกฤดูหรือข้าวไม่ไวต่อแสง (photoperiod insensitive
varieties) เป็นพันธุ์ข้าวที่สามารถปลูกได้ตลอดปี เมื่อมีอายุครบตามกำหนดก็จะออกดอกออกรวง
และเก็บเกี่ยวได้ แต่อายุของพันธุ์ข้าวเหล่านี้จะสั้นหรือยาวขึ้นก็ได้ตามช่วงวันที่ปลูก ถ้าปลูกในช่วง
สั้นก็จะอายุสั้นลง และถ้าปลูกในช่วงวันยาวก็จะอายุยาวขึ้น

3. แบ่งตามประเภทการบริโภคหรือประเภทของเนื้อแป้งในเมล็ดข้าวสาร

3.1 แบ่งตามประเภทการบริโภคหรือประเภทของเนื้อแป้งในเมล็ดข้าวสาร

3.1.1 ข้าวเหนียว (glutinous rice or waxy rice) เป็นข้าวที่มีเมล็ด

ข้าวสารสีขาวขุ่นเมื่อนึ่งแล้วจะได้ข้าวสุกที่จับตัวติดกันเหนียวแน่นและมีลักษณะใส นิยมบริโภคกันมากในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยแป้งชนิดอะไมโลเพคติน (amylopectin) เป็นส่วนใหญ่มีแป้งอะไมโลส (amylose) อยู่เพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลย

3.1.2 ข้าวเจ้า (nonglutinous rice) เป็นข้าวที่เมล็ดข้าวสารใส ข้าวสุกสีข้าวขุ่นและร่วนกว่าข้าวเหนียว ข้าวเจ้าแต่ละพันธุ์เมื่อหุงสุกแล้วมีความนุ่มเหนียวแตกต่างกัน นิยมบริโภค ส่วนใหญ่ในภาคกลาง และภาคใต้ ข้าวเจ้ามีปริมาณแป้งอะไมโลส ประมาณ 7-33% ที่เหลือเป็นอะไมโลเพคติน

ความเจริญเติบโตของต้นข้าว

แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

1. การเจริญเติบโตทางลำต้นและใบ (vegetative growth) การเจริญในช่วงนี้แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ

1.1 ระยะกล้า (seedling stage) เริ่มตั้งแต่ต้นข้าวเริ่มงอกจากเมล็ด จนกระทั่งต้นข้าวเริ่มแตกกอ ระยะนี้ใช้เวลาประมาณ 20 วัน ต้นข้าวจะมีใบ 5-6 ใบ

1.2 ระยะแตกกอ (tillering stage) เริ่มจากต้นข้าวแตกกอจนกระทั่งเริ่มสร้างดอกอ่อน ระยะนี้ใช้เวลาประมาณ 30-50 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าว

2. การเจริญทางสืบพันธุ์ (reproductive growth) เริ่มจากต้นข้าวสร้างดอกอ่อน (panicle initiation) ตั้งท้อง (booting) ออกดอก (flowering) จนถึงการผสมพันธุ์ (fertilization) เป็นการสิ้นสุดการสืบพันธุ์ กินเวลาประมาณ 30-55 วัน

3. การเจริญทางเมล็ด (grain development) เริ่มจากการผสมพันธุ์ของดอกข้าว เมล็ดเป็นน้ำนม (milky) เป็นแป้ง (dough) จนกระทั่งเมล็ดสุก (ripening grain) จะใช้เวลาทั้งหมดประมาณ 25-30 วัน

ดังนั้น การเจริญเติบโตของต้นข้าวในการที่จะให้ผลผลิตสูง ถ้าเป็นพันธุ์ข้าวนาปรังจะใช้เวลาดังแต่่งอกจนกระทั่งเก็บเกี่ยวประมาณ 110-120 วัน ส่วนพันธุ์ข้าวนาปีจะใช้เวลาประมาณ 120-140 วัน

2.4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

ในการดำเนินการวิจัยในชุมชน คณะผู้วิจัยได้นำแนวคิดและแนวปฏิบัติตามหลักการกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ โดยการวิจัยแบบ PAR โดยมีหลักการดังนี้

1. เป็นการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ในการแก้ปัญหาเพื่อการพัฒนาโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

2. การวิจัยแบบ PAR เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของตนเอง ดังนั้นเป้าหมายสูงสุดของการวิจัยคือ การช่วยชุมชนให้มีเป้าหมาย และสนับสนุนเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง

3. เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการยอมรับในสิ่งที่ชุมชนมีอยู่จริง และอาศัยภูมิปัญญาที่ถูกต้องตามที่ชุมชนได้สืบทอดต่อเนื่องเป็นประสบการณ์อย่างหลากหลาย

4. เป็นกระบวนการของการทำงานร่วมกัน เพื่อสืบสวนค้นคว้าหาปัญหาและข้อโต้แย้ง แล้วนำมาวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นๆ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

5. เป็นการวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้ในการแก้ไขปัญหาของตนเอง ด้วยการวางพื้นฐานของการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานพัฒนาชุมชนและนักวิจัย

2.4.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมมีดังนี้

1) เพื่อปลูกจิตสำนึก ให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเองและตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมแก้ไขตนเองและชุมชน

2) เพื่อดำเนินการวิจัยโดยการเน้นการวิเคราะห์ การเก็บรวบรวม การวิเคราะห์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหารวมทั้งดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยตนเอง โดยอาจร่วมกับองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ

3) เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

4) เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่ม และการทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

2.4.2 ยุทธวิธีในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ต้องคำนึงถึงวงจรหลัก 3 ประเด็น คือ การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา เป็นการศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ ข้อเท็จจริงในสังคมและชุมชน ขั้นตอนการสำรวจและค้นหาความรู้ข้อเท็จจริงเพิ่มเติม และขั้นตอนการลงมือปฏิบัติ เป็นขั้นตอนของการลงมือดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง วงจรดังกล่าวแบ่งได้เป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ก่อนดำเนินการวิจัย (pre-research phase)

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนการเตรียมการเพื่อการวิจัย มีขั้นตอนย่อยดังนี้

1. การคัดเลือกชุมชน เป็นหน้าที่ของผู้วิจัยในการพิจารณาพื้นที่ดำเนินการโดยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งลักษณะทางกายภาพและชีวภาพ เช่น ข้อมูลด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจและแหล่งทรัพยากรในชุมชน ในการรวบรวมข้อมูลควรกระทำในเชิงปริมาณและคุณภาพ

2. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องเป็น ผู้ที่คนในชุมชนให้ความไว้วางใจและยอมรับ ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมและความร่วมมือของชุมชน

ระยะที่ 2 ระยะดำเนินการวิจัย (research phase)

เป็นขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรมในการวิจัย การดำเนินงานมีหลักสำคัญดังนี้

1. การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน เป็นขั้นตอนในการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ควบคู่ไปกับการให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องกระบวนการขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นงานที่ผู้วิจัยต้องดำเนินการโดยยึดวัตถุประสงค์หลักของการวิจัยว่าเป็นการแก้ปัญหามุมมอง

2. ขั้นพิจารณากำหนดปัญหา ในการลงสำรวจปัญหาในพื้นที่ อาจพบว่า ชุมชนมี ปัญหาและความต้องการหลากหลาย ดังนั้นจึงต้องมีการเลือกและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยพิจารณาจากองค์ประกอบต่างๆ ในชุมชน ทั้งนี้ต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจเลือกและกำหนดปัญหา

3. การออกแบบงานวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล เมื่อมีการกำหนดปัญหาวิจัย และ ความต้องการดำเนินการแก้ไขแล้ว ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยท้องถิ่น ต้องร่วมกันออกแบบงานวิจัย โดย มีการประชุมปรึกษาหารือกัน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล โดยนักวิจัยท้องถิ่นและ นักวิจัยร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลเพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหา

5. การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน เป็นการนำผลสรุปสภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหา มานำเสนอต่อที่ประชุมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ทราบและร่วมมือยืนยัน และตรวจสอบความ ถูกต้องของข้อมูล เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยต่อไป

ระยะที่ 3 เป็นระยะหลังการวิจัย (post-research phase)

1. การวางแผนดำเนินงาน หลังจากการกำหนดและวิเคราะห์ปัญหาแล้ว เป็นขั้นตอน ของการกำหนดโครงการแก้ไขปัญหานั้น โดยการวางแผนการดำเนินงานทุกขั้นตอนต้องเป็น กระบวนการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในชุมชน และผู้วิจัยเป็นผู้คอยกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วม ในกระบวนการต่างๆ รวมถึงการให้การช่วยเหลือในระยะเริ่มต้นของโครงการ

2. การปฏิบัติตามแผน ในการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ ควรมีแกนนำหรือกลุ่มใน ชุมชนเป็นกลุ่มทำงานที่มีลักษณะสอดคล้องกับกิจกรรมที่กำหนดไว้ และกระจายความรับผิดชอบ ให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

3. การอบรมผู้ปฏิบัติงาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในชุมชนในการ กำหนดกิจกรรมในการดำเนินงาน จำเป็นต้องอาศัยความรู้และทักษะเฉพาะบางประการ ซึ่งผู้วิจัย ควรจัดอบรมหรือจัดวิทยากรภายนอก หรือแม้แต่ในชุมชน ที่จะเสริมความรู้ ทักษะให้กับ สมาชิก ทั้งก่อนและขณะปฏิบัติการ

4. การติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงาน เป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นอย่างมาก เพื่อดูปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง และการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง มีดังนี้

ทรายแก้ว มีสิน (2547) ทำการศึกษาความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวพื้นเมืองพื้นเมืองไทยมีความสำคัญมาก เนื่องจากประเทศไทยอยู่ในแหล่งศูนย์กลางความหลากหลายทาง พันธุกรรมของข้าว ซึ่งลักษณะบางลักษณะอาจเป็นที่ต้องการหรือมีความจำเป็นในโครงการ ปรับปรุงพันธุ์ข้าวไทยในอนาคต นอกจากนั้นความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวพื้นเมืองพื้นเมือง ยังมีประโยชน์ในด้านการนำพันธุ์มาใช้ปลูกในพื้นที่ๆ ไม่สามารถปลูกพันธุ์ปรับปรุงหรือพันธุ์ สมัยใหม่ได้ หรือการนำพันธุ์กรรมมาใช้ในการเพิ่มความหลากหลายในระดับแปลงเพื่อลดความ

รุนแรงและความเสียหายจากการระบาดของโรคและแมลง และยิ่งไปกว่านั้นความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับโครงสร้างความหลากหลายภายในประชากรและระหว่างประชากรของเชื้อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองยังเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจในการจัดการอนุรักษ์พันธุ์ในท้องถิ่น (in situ conservation) และนอกท้องถิ่น (ex situ conservation) จากการทดลองนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อประเมินความหลากหลายทางพันธุกรรมภายในประชากรและระหว่างประชากรของข้าวพันธุ์พื้นเมือง และเปรียบเทียบความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่มาจากท้องถิ่นเดียวกันและต่างท้องถิ่น โดยใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองกะเหรี่ยงที่มีชื่อเหมือนกัน คือ บือขอมมี ที่เก็บรวบรวมจาก 5 หมู่บ้านจำนวน 22 ตัวอย่างพันธุ์ ทดลองที่ภาควิชาพืชไร่คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แบ่งเป็น 3 การทดลอง คือ ฤดูแล้งทดลองในกระถาง ฤดูฝนทดลองในกระถาง และฤดูฝนทดลองในแปลง โดยการทดลองในกระถางวางแผนการทดลองแบบ Completely randomized design (CRD) จำนวน 3 ซ้ำ และการทดลองในแปลงวางแผนการทดลองแบบ randomized completed block design (RCB) จำนวน 2 ซ้ำ ลักษณะที่ใช้ในการประเมินความหลากหลายทางพันธุกรรม คือ ลักษณะเมล็ดพันธุ์ที่ได้จากเกษตรกร นำเมล็ดมาปลูกแล้วประเมินลักษณะทางสัณฐานวิทยาและสรีรวิทยา ซึ่งแบ่งเป็นลักษณะทางคุณภาพและลักษณะทางปริมาณ และลักษณะที่น่าจะเป็นประโยชน์ คือ ปริมาณธาตุเหล็กในเมล็ด ค่าการสลายเมล็ด ข้าวในต่างและความสามารถในการงอกของหน่อหลังเก็บเกี่ยว ส่วนการประเมินความหลากหลายทางพันธุกรรมในระดับโมเลกุลอาศัยการวิเคราะห์หลายพิมพ์ดีเอ็นเอด้วยเทคนิคเครื่องหมายโมเลกุล High Annealing Temperature-Random Amplified Polymorphic DNA (HAT-RAPD) โดยใช้ไพรเมอร์ ของ University of British Columbia (UBC) แบบสุ่มจำนวน 4 ไพรเมอร์

ประเมินความหลากหลายทางพันธุกรรมภายในและระหว่างประชากรโดยใช้ค่าดัชนีความหลากหลายของ Sharnon' s index (H') ในการพิจารณาความหลากหลายทางพันธุกรรมของลักษณะทางคุณภาพ ซึ่งค่า H' สูง แสดงว่ามีความหลากหลายภายในประชากรสูง ส่วนลักษณะทางปริมาณพิจารณาโดยใช้ค่าเฉลี่ย (mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (sd) ค่าสัมประสิทธิ์ความแปรปรวน (CV,%) และการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance) และข้อมูลในระดับโมเลกุลนำมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างตัวอย่างพันธุ์โดยวิธี cluster analysis ด้วยโปรแกรม POPGENE ในการคำนวณค่าระยะห่างระหว่างพันธุกรรม (genetic distance) และนำค่าระยะห่างระหว่างพันธุกรรมที่ได้มาสร้าง UPGMA dendrogram โดยโปรแกรม MEGA2

กิตติชาติ ชาตียนนท์ (2550) ทำการวิจัยเรื่อง การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐานตามโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนในอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐาน 2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการคิดการตัดสินใจของเกษตรกรในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้มาตรฐาน และ 3) แนวทางการส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐานตามโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนในอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้คุณภาพมาตรฐานได้เหมาะสมในระดับมาก 2 กิจกรรม คือ การเตรียมดินและการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ แต่สามารถผลิตได้เหมาะสมในระดับปานกลาง 6 กิจกรรมคือ

1) การเตรียมเมล็ดพันธุ์ 2) การใช้ปุ๋ยและปรับปรุงดิน 3) การป้องกันและกำจัดศัตรูข้าวและวัชพืช 4) การตรวจตัดพันธุ์ปน 5) การเก็บเกี่ยว และ 6) การลดความชื้น ส่วนปัญหาในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรที่พบมากคือ ปัญหาการระบาดของศัตรูข้าวและวัชพืช ปัญหาการขาดผลผลิตต่ำ และปัญหาพันธุ์ปน ปัจจัยที่อิทธิพลต่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐานมี 3 ปัจจัยที่ร่วมกันทำนายหรือพยากรณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้มาตรฐานคือ 1) จำนวนครั้งที่ได้รับการอบรมด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 2) ปัจจัยความรู้ความเข้าใจในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และ 3) ปัจจัยทัศนคติของเกษตรกรที่มีต่อประโยชน์ของนวัตกรรมเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว สำหรับแนวทางการส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้มาตรฐาน ใช้การผสมผสานวิธีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต พัฒนาการตลาดจำหน่าย เพิ่มศักยภาพการบริหารจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ส่งเสริมการใช้ข้อมูลและประชาสัมพันธ์ รวมทั้งสนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ประภา เหล่าสมบูรณ์ (2552) เพื่อศึกษารวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เกษตรกรรายย่อยปลูก 2) เพื่อศึกษาคุณลักษณะ คุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ทั้งทางกายภาพ ความบริสุทธิ์ และเปอร์เซ็นต์การงอก 3) เพื่อศึกษาการใช้ปัจจัยการผลิต ผลผลิต และผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับจากการปลูกข้าวพื้นเมือง 4) เพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของเกษตรกรรายย่อยให้มีลักษณะสม่ำเสมอตรงตามลักษณะประจำพันธุ์ มีความบริสุทธิ์ทางกายภาพ และเปอร์เซ็นต์การงอกสูง จากการศึกษาพบว่า พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เกษตรกรรายย่อยปลูกมี 8 พันธุ์ คือพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 เหลืองประทิว 123 เหลืองชุมพล ขาวตาแห้ง นางพญา มาบุญครอง เหลืองอ่อน และเหลืองทุเรียน ทำการทดสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองตามวิธีการของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว กรมการข้าว ทั้งด้าน ความชื้น ความบริสุทธิ์ ความงอก เมล็ดอื่นๆ สิ่งเจือปน และข้าวแดง พบว่า มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 12.81 ± 0.47 %, 93.21 ± 3.65 %, 94.50 ± 2.40 %, 48.60 ± 65.88 เมล็ดใน 500 กรัม, 5.41 ± 2.87 %, และ 27.00 ± 0.08 % (สำหรับตัวอย่างที่มีข้าวแดงปะปนมาก), 51.42 ± 31.74 เมล็ดใน 500 กรัม (สำหรับตัวอย่างที่มีข้าวแดงปะปนน้อย) ตามลำดับ จัดว่าเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพต่ำเมื่อเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานของกรมการข้าว ในด้านความบริสุทธิ์ สิ่งเจือปน เมล็ดอื่นๆ และข้าวแดง

จากการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของเกษตรกร รายย่อยให้มีลักษณะสม่ำเสมอ ตรงตามลักษณะประจำพันธุ์ มีความบริสุทธิ์ทางกายภาพและเปอร์เซ็นต์ การงอกสูงนั้น ต่างมีความเห็นพ้องกันว่า เกษตรกรควรใช้แรงงานคนในการเกี่ยวข้าวในแปลงที่จะเก็บข้าวไว้ทำพันธุ์ และทำการคัดรวงที่ไม่สมบูรณ์ รวงที่มีลักษณะแปลกแตกต่างจากรวงข้าวส่วนใหญ่ออกจากฟ่อนข้าวก่อนนำไปนวด ควรมีหมู่บ้านนำร่องพัฒนาพันธุ์ข้าวปลูกพื้นเมือง ด้วยการรวมกลุ่มเกษตรกรทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองประจำหมู่บ้าน โดยใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกที่ผ่านกระบวนการคัดเลือกโดยการกะเทาะเปลือก(ข้าวกล้อง) ตามวิธีการของมูลนิธิข้าวขวัญ

เสถียร ฉันทะ (2554) ทำการศึกษาความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและการอนุรักษ์ของชุมชนในภาพตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พันธุ์ข้าวที่ปลูกของประเทศไทยศูนย์ปฏิบัติการและเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวแห่งชาติมีการรวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมืองจำนวน 5,928 พันธุ์

ความสำคัญของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองเป็นแหล่งความหลากหลายทางพันธุกรรมที่มีลักษณะดี บางประการ เช่น ความต้านทานโรคและแมลง ความทนทานต่อสภาพแวดล้อม คุณภาพเมล็ดและผลผลิต เป็นต้น ความหลากหลายทางพันธุกรรมเป็นฐานที่สำคัญยิ่งในการนำไปปรับปรุงพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี ดังนั้นการอนุรักษ์และปรับปรุงพันธุ์ข้าวพื้นเมืองจึงเป็นสิ่งจำเป็น

ชาวนามือถึงมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการและการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองในระบบไร่นาและนำไปสู่การปลูกข้าวที่หลากหลายพันธุ์ มีการใช้ประโยชน์จากข้าวพื้นเมืองในด้านต่างๆ ได้แก่ การใช้บริโภค ประมงอาหาร ถนอมอาหาร สมุนไพร แลกเปลี่ยน เลี้ยงสัตว์ ทำขนม ประกอบพิธีกรรม ทำเหล้า ขายเป็นรายได้ของครัวเรือน ทำให้มีข้าวพื้นเมืองอยู่จำนวน 48 พันธุ์ ใน 4 จังหวัดคือ สกลนคร ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี และนครราชสีมา ปัจจัยที่ทำให้ข้าวพื้นเมืองดำรงอยู่คือบทบาทของชาวนา บทบาทขององค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นเครือข่ายกับชาวนาที่ปลูกข้าวพื้นเมือง

ผลการวิเคราะห์สัณฐานวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองตามลักษณะกายภาพ พบว่า มีความหลากหลายของลักษณะต่างๆ ได้แก่ ทรงกอ สีกาบใบ สีแผ่นใบ สีลิ้นใบ สีหุใบ การมีขนของใบ สีข้อและปล้อง สียอดเกสรตัวเมีย สียอดดอก มุมของยอดแผ่นใบและรูปร่างของลิ้นใบ ส่วนการวิเคราะห์ดีเอ็นเอเครื่องหมายไมโครแซทเทลไลท์ พบว่า สามารถจัดกลุ่มของข้าวพื้นเมืองสายพันธุ์ต่างๆ ได้เป็น 7 กลุ่ม โดยมีค่าระยะห่างทางพันธุกรรม ตั้งแต่ 0-67.5% ข้าวพื้นเมืองส่วนใหญ่จะจัดอยู่ในกลุ่มที่หนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียวยกเว้นสายพันธุ์โสมาลี ส่วนสายพันธุ์ข้าวในกลุ่มที่สามส่วนใหญ่เป็นข้าวเจ้า ได้แก่สายพันธุ์ เศรษฐี ขาวน้อย เจ้าแดง นอกจากนี้ยังพบว่าข้าวสายพันธุ์ที่มีความแตกต่างทางพันธุกรรมที่มีความใกล้เคียงกันของสายพันธุ์ ตัวอย่างเช่น ข้าวสายพันธุ์มะลิแดงกับมะลิดำ ข้าวก่ำจากอุบลราชธานี กับข้าวก่ำ จากสกลนคร ข้าวก่ำจากศูนย์วิจัยข้าวกับข้าวก่ำกขาว

การศึกษาความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและการอนุรักษ์ของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาถึงความรู้และบทบาทการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกี่ยวกับองค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องข้าวพื้นเมือง ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของชาวนา ผลการศึกษาได้ดังนี้

ประการแรกองค์ความรู้ท้องถิ่นในระดับวิถีคิด/โลกทัศน์ของชาวนาข้าวคือพืชศักดิ์สิทธิ์ที่มีการกำเนิดผ่านความคิดความเชื่อที่ร้อยเรื่องราวตำนานตั้งแต่อดีตและถ่ายทอดมาสู่ชาวนารุ่นปัจจุบัน ตัวอย่างของข้าวในทัศนะของชาวนากะเลิงในสกลนคร ข้าวคือพืชศักดิ์สิทธิ์ที่อำนาจเหนือธรรมชาติได้ประทานลงมาหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ดังนั้นเมื่อมนุษย์จะทำการใดๆ เกี่ยวกับข้าวจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อข้าว อุบลราชธานีและนครราชสีมาที่ชาวนามีความเชื่อและให้ความเคารพต่อแม่โพสพ และการเช่นผีตาแฮก

ร่วมจิตร นกเขา (2550) ทำการรวบรวมพันธุ์ข้าวไร่ของจังหวัดชุมพรได้จำนวน 9 พันธุ์ พันธุ์ข้าวเจ้า 7 พันธุ์ ได้แก่ (1) ภูเขาทอง (2) นางครวญ (3) เล็บนก (4) ดอกขาม (5) ข้าวดำ (6) นางเขียน (7) สามเดือน และพันธุ์ข้าวเหนียว 2 พันธุ์ ได้แก่ (1) เหนียวดำกาดันดำ (2) เหนียวดำกาดันเขียว นำพันธุ์ที่รวบรวมได้ทั้งหมดมาปลูกคัดเลือกพันธุ์ และอนุรักษ์พันธุ์

ที่แปลงทดลอง และห้องปฏิบัติการเมล็ดพันธุ์ ของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายน 2550 โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่ของจังหวัดชุมพร ไม่ให้สูญหายไป 2) เพื่อคัดเลือกพันธุ์ให้มีความสม่ำเสมอและบริสุทธิ์ตรงตามพันธุ์ และนำพันธุ์บริสุทธิ์ที่ได้คืนสู่เกษตรกร 3) เพื่อเผยแพร่และช่วยให้เกษตรกรปลูกข้าวไร่เป็นอาชีพหลัก และสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ได้ด้วยตนเอง เพื่อไว้ใช้เป็นพันธุ์ปลูกหรือเพื่อการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ ในรูปแบบของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้ จากการคัดเลือกพันธุ์ข้าวเจ้าทั้ง 7 พันธุ์ เป็นพันธุ์ข้าวประเภทไวต่อช่วงแสง เป็นข้าวพันธุ์เบา ทุกพันธุ์ที่คัดเลือกไว้ มีอายุออกดอก 50% อยู่ช่วง 78 – 98 วันหลังงอก มีอายุเก็บเกี่ยวอยู่ในช่วง 108 – 124 วัน หลังงอก ในแต่ละพันธุ์มีสายพันธุ์ที่แตกต่างกัน แต่ทุกพันธุ์มีศักยภาพในการให้ผลผลิตที่ไม่แตกต่าง โดยให้ผลผลิต 1,226 1,048 1,031 1,025 1,182 1,065 และ 1,008 กก. ต่อไร่ตามลำดับ

ในประเทศไทยมีการศึกษาความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ซึ่งมีประโยชน์และสำคัญในการปรับปรุงข้าวในอนาคต จากที่ผ่านมาการศึกษาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในหลายพื้นที่ เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ภาคตะวันออก ตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น พบพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เช่น ข้าวภูเขาทอง ข้างนางครวญ ข้าวเล็บนก ข้าวดอกขาม ข้าวดำ ข้างนางเขียน ข้าวสามเดือน เป็นต้น ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการและการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมือง และการนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้แก่ การใช้บริโภค ประมง ทำขนม เลี้ยงสัตว์ ขายเป็นรายได้ในครัวเรือน เป็นต้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์” คณะผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงพื้นที่ (Spatial research) คณะผู้วิจัยจึงได้กล่าวถึงคำถามวิจัย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังรายละเอียดการนำเสนอต่อไปนี้

3.1 เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1

คำถามการวิจัยข้อที่ 1 ศึกษาข้อมูล ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ มีอะไรบ้าง และเป็นอย่างไร ในการดำเนินการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้ในการตอบคำถามวิจัยข้อที่ 1 ซึ่งเป็นการศึกษาโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) ของหน่วยงานราชการ เช่น กรมการข้าว และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นหนังสือ บทความ หนังสือพิมพ์ รายงานการวิจัย จากอินเทอร์เน็ต และจากการสัมภาษณ์ชาวนา และบุคคลที่เกี่ยวข้อง และนำข้อมูลที่ได้นำมาสังเคราะห์แล้วเรียบเรียงเนื้อหาเป็นร้อยแก้ว ตามลำดับ

3.2 เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2

คำถามการวิจัยข้อที่ 2 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์มีกี่ชนิด มีชื่ออะไรบ้าง ในการดำเนินการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้ในการตอบคำถามวิจัยข้อที่ 2 คณะผู้วิจัยอาศัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดังนี้

3.2.1 เครื่องมือ และการเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่เก็บข้อมูลโดยตรงจากประชากรและพื้นที่ในการศึกษา โดยวิธีการต่างๆ ดังนี้

- 1) การสำรวจพื้นที่การศึกษา (Survey) เพื่อศึกษาสภาพหมู่บ้าน สำรวจคุณลักษณะพื้นที่สภาพแวดล้อมลักษณะธรรมชาติ ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมือง
- 2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์เจาะลึกถึงข้อมูลที่ต้องการสำหรับตอบคำถามของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองรายบุคคล และรายกลุ่ม พร้อมเก็บตัวอย่างพันธุ์ข้าวพื้นเมือง
- 3) ทำการเก็บข้อมูลพิกัดทางภูมิศาสตร์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองด้วยเครื่องมือ GPS

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยศึกษาจากเอกสารและรวบรวมจากแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ข้าวพื้นเมืองต่างๆ เช่น กรมการข้าว

3.2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานำมาวิเคราะห์จากเนื้อหา (Content Analysis) แยกเป็นลักษณะต่างๆ ตามชื่อและประเภทของข้าวพื้นเมือง และนำมาเขียนรายงานเชิงพรรณนา
- 2) แล้วนำข้อมูลที่จับพิกัดทางภูมิศาสตร์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองมาบันทึกลงเครื่องคอมพิวเตอร์ ทำประมวลผลข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป ArcGIS เพื่อวิเคราะห์การกระจายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองแยกตามอำเภอ

3.3 เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 3

คำถามการวิจัยข้อที่ 3 ลักษณะสัณฐานวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์ในแต่ละชื่อเป็นอย่างไร

3.3.1 เครื่องมือการวิจัย และการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) แบบบันทึกลักษณะประจำพันธุ์ จากสถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร ตามทฤษฎีของ IRRI-IBPRG (1980; เสถียร ฉันทะ, 2558)

2) นำข้าวพันธุ์พื้นเมืองมาประเมินลักษณะสัณฐานวิทยา ตัวอย่างพันธุ์ละ 100 เมล็ด นำมาวัดขนาดและประเภทของเมล็ด โดยวัดสัดส่วนความยาวและความกว้างของเมล็ดตามวิธีของ มัสซุโอะ (Matsuo. 1952) นำเมล็ดพันธุ์มาเป็นตัวอย่างในการทดลองโดยออกแบบการวิจัยเป็นการทดลองในกระถาง 5 ซ้ำ ปลุกในแปลงนาจำนวน 1 ไร่ โดยทำแปลงทดลองขนาดกว้าง 1 เมตร คูณ 2 เมตร เว้นช่องว่างแต่ละแปลง 1 ฟุต และศึกษาในแปลงนาของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมือง

3) การปลูกและการดูแลรักษา คณะผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

3.1) การเตรียมเมล็ดการงอกก่อนการเพาะปลูก ดำเนินการตามหลักทฤษฎีของกรมการข้าว (สำนักเมล็ดพันธุ์ข้าว กรมการข้าว. 2557 : 46-51) ดังนี้

3.1.1) ทำการนับเมล็ดที่ทดสอบความงอก จำนวน 100 เมล็ด (นับเป็นกองกองละ 10 เมล็ด จำนวน 10 กอง) แล้วเทใส่ถ้วย แล้วนำมาหาค่าเฉลี่ย จากนั้นบันทึกข้อมูล

3.1.2) นำกระดาษทิชชูจำนวน 3 แผ่น มาแช่น้ำแล้วยกขึ้นให้สะเด็ดน้ำ นำมาวางบนภาชนะแบนราบที่สะอาด เปิดกระดาษ 1 แผ่นขึ้นวางไว้ด้านบน

3.1.3) นำเมล็ดพันธุ์ที่นับไว้ 100 เมล็ด (1 ถ้วย) มาวางบนกระดาษ

3.1.4) กระจายเมล็ดพันธุ์บนกระดาษให้ห่างเสมอกัน

3.1.5) ดึงกระดาษที่วางด้านบนมาปิดเมล็ดพันธุ์ที่เพาะ

3.1.6) ม้วนกระดาษจากซ้ายไปขวา หรือจากขวาไปซ้าย แล้วแต่ถนัด จะได้ 1 ม้วน คือ 1 ซ้ำ เขียนเลขที่ตัวอย่าง และซ้ำ ทำเช่นนี้ 4 ม้วน (4 ซ้ำ)

3.1.7) นำม้วนกระดาษตัวอย่างทั้งหมดมาใส่ถุงพลาสติกใส มัดปากแบบหลวมๆ เพื่อรักษาความชื้น หรือใส่กล่องใส่ปิดฝาให้สนิทเขียนวันที่เพาะติดที่กล่อง แล้วตั้งวางไว้ในที่ ได้รับแสงแดด เป็นเวลา 5 วัน อย่าให้กระดาษแห้งหรือมีน้ำมากเกินไป ถ้ากระดาษแห้งให้พ่นน้ำที่กระดาษ

3.1.8) เมื่อครบ 5 วัน เปิดกระตาด เพื่อบันทึกจำนวนเมล็ดที่เพาะว่าสามารถงอกได้กี่เมล็ด

3.1.9) นับจำนวนต้นอ่อนที่สมบูรณ์เป็นกองๆ แยกไว้ และนับจำนวนเมล็ดที่งอกไม่สมบูรณ์ และจำนวนเมล็ดที่เน่า/ตาย แยกไว้ บันทึกผล นับเช่นนี้ทั้ง 4 ม้วน (ซ้ำ) แล้วนำจำนวนต้นอ่อนที่สมบูรณ์คำนวณหาเปอร์เซ็นต์ความงอก

การคำนวณหาเปอร์เซ็นต์ความงอก คือ ผลรวมจำนวนต้นอ่อนที่งอกสมบูรณ์ ทั้ง 4 ม้วน (ซ้ำ) มารวมกัน ทหารด้วย 4

3.2) การปลูกในกระถาง ทำการผสมดินปุ๋ย แล้วนำเมล็ดข้าวจำนวนอย่างละ 5 เมล็ด ปักดำลงในกระถาง โดยทำ 3 ซ้ำ หลังจากนั้นติดชื่อให้ชัดเจน เมื่อข้าวเจริญเติบโตจดบันทึกเป็นระยะตามแบบบันทึก

3.3) การปลูกในแปลงนาของคณะผู้วิจัย มีขั้นตอนดังนี้ ดำเนินการเตรียมดินเพื่อการปักดำกล้าโดยทำการไถแปลง ทำการปักดำต้นกล้า เมื่อมีอายุ 25-30 วัน ตามหลักวิชาการของสถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร ปลูกแต่ละตัวอย่างลงในพื้นที่ขนาด กว้าง 1 เมตร ยาว 2 เมตร ระยะปลูก 25*25 เซนติเมตร ปลูกในอัตรา 1 ต้นต่อหนึ่งหลุม ทำการให้ปุ๋ยและน้ำ กำจัดวัชพืชและศัตรูพืช เมื่อต้นข้าวเจริญเติบโต ทำการบันทึกลักษณะสัณฐานวิทยา ดังนี้

ระยะกล้า บันทึกความสูง

ระยะแตกกอเต็มที บันทึกลักษณะของการมีขนบนแผ่นใบ สีของแผ่นใบ สีของกาบใบ มุมของยอดแผ่นใบ สีของลิ้นใบ รูปร่างของลิ้นใบ ความยาวเยื่อเกี่ยวพันน้ำฝน สีของหูใบ สีของข้อต่อใบกับกาบใบ สีของปล้อง และทรงกอ

ระยะออกรวง บันทึกจำนวนวนตกกกล้า บันทึกลักษณะมุมของใบธง ความยาวของลำต้น จำนวนหน่อ มุมหรือลักษณะกอ สีของปล้องด้านนอก การชुरวง หางข้าว สีของหางข้าว สีของยอดเมล็ด และการแตกกระแง

ระยะเก็บเกี่ยว บันทึกลักษณะความแข็งของลำต้น ลักษณะรวง ก้านรวง ความยาวรวง น้ำหนักรวง การแก่ของใบ การติดเมล็ด การร่วงของเมล็ด และการแห้งของใบใต้ใบธง


ระยะหลังเก็บเกี่ยว บันทึกลักษณะการนวด สีของเปลือกเมล็ด ขนของเปลือกเมล็ด น้ำหนักของข้าวเปลือก ความยาวของเมล็ดข้าวเปลือก ความกว้างของเมล็ดข้าวเปลือก สีของข้าวกล้อง และรูปร่างของข้าวกล้อง

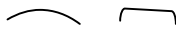
3.3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเอง ใน 23 อำเภอ 34 ตำบล 84 หมู่บ้าน มีวิธีการคือ การสุ่มสัมภาษณ์ชาวนาผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองในแต่ละอำเภอจนได้ชื่อพันธุ์ข้าวที่ซ้ำ จึงย้ายไปสัมภาษณ์ อำเภอต่อไป จนครบ 23 อำเภอ

3.3.3 การบันทึกผลการทดลอง

การประเมินลักษณะทางกายภาพหรือสัณฐานวิทยาและสรีรวิทยาที่เป็นลักษณะคุณภาพใช้วิธีการของ IRRI-HBPRG (1980 ; เสถียร ฉันทะ. 2558) ดังนี้

ลักษณะ	เกณฑ์การประเมิน
1. ทรงกอ	(1) กอตั้ง (3) กอแบน (5) กอแผ่ (7) กอแผ่มาก (9) แผ่เป็นแนวนอน
2. สีของแผ่นใบ	(1) เขียวจาง (2) เขียว (3) เขียวเข้ม (4) ม่วงที่ปลาย (5) ม่วงที่ริม (6) ม่วงผสมเขียว (7) ม่วงทั้งใบ (x) สีอื่นๆ
3. สีของกาบใบ	(1) เขียว (2) เขียวเส้นม่วง (3) ม่วงอ่อน (4) ม่วง (x) สีอื่นๆ
4. สีของลิ้นใบ	(1) ขาว (2) เส้นม่วง (3) ม่วง (x) สีอื่นๆ
5. สีของหูใบ	(1) ขาว (2) เส้นม่วง (3) ม่วง (x) สีอื่นๆ
6. การมีขนบนแผ่นใบ	(1) เกลี้ยง (2) มีบ้าง (3) มีขน (4) อื่นๆ
7. มุมของยอดแผ่นใบ	(1) ตั้งตรง (2) นอน (3) ตก
8. รูปร่างของลิ้นใบ	(1) แหลม  (2) มี 2 ยอด

9. สีของข้อต่อบนกับขาบใบ
- (3) ไม่แหลม 
- (1) เขียวอ่อน
- (2) เขียว
- (3) ม่วง
- (4) สีอื่นๆ
10. สีของปล้อง
- (1) เขียว
- (2) เหลืองอ่อน
- (3) เขียวมีเส้นม่วง
- (4) ม่วง
- (x) สีอื่นๆ
11. มุมของใบตรง
- (1) ตั้งตรง
- (3) เอน
- (5) เป็นแนวนอน
- (7) หักลง
12. มุมหรือลักษณะกอด
- (1) ตั้งตรง
- (3) เอนเล็กน้อย
- (5) เอน
- (7) เอนมาก
- (9) นอน
13. สีของปล้องด้านนอก
- (1) เขียว
- (2) เหลืองอ่อน
- (3) เส้นม่วง
- (4) ม่วง
14. การชुरวง
- (1) ชुरวงดีมาก
- (3) ชुरวงดี
- (5) โผล่เล็กน้อย
- (7) บางส่วนโผล่
- (9) ไม่โผล่
15. ทางข้าว
- (0) ไม่มี
- (1) สั้นและมีเป็นส่วนน้อย
- (5) สั้นและทุกเมล็ดมีหาง
- (9) ยาวและทุกเมล็ดมีหาง
16. สีของทางข้าว
- (1) ฟาง
- (2) เหลือง
- (3) น้ำตาล
- (4) แดง

17. สีของยอดเมล็ด
- (5) ม่วง
 - (6) ดำ
 - (x) สีอื่นๆ
 - (1) ขาว
 - (2) ฟาง
 - (3) น้ำตาล
 - (4) แดง
 - (5) แดงที่ปลาย
 - (6) ม่วง
 - (7) ม่วงที่ปลาย
18. การแตกกระแฉัง
- (1) ไม่แตก
 - (2) มีบ้าง
 - (3) แตกมาก
 - (4) แตกเป็นกลุ่ม
19. ความแข็งของลำต้น
- (1) แข็งมาก
 - (3) ค่อนข้างแข็ง
 - (5) แข็งปานกลาง
 - (7) ลึ้ม
 - (9) ลึ้มง่ายมาก
20. ลักษณะรวง
- (1) จับกันแน่น
 - (5) ปานกลาง
 - (9) กระจาย
21. ก้านรวง
- (1) ตั้งตรง
 - (2) อ่อน
22. การแก่ของใบ
- (1) ใบแก่ช้า
 - (5) ปานกลาง
 - (9) เร็ว
23. การติดเมล็ด
- (1) ติดเมล็ดมากกว่า 90%
 - (3) ติดปานกลาง (75-90%)
 - (5) ติดน้อย (50-74%)
 - (7) ติดน้อยกว่า 50%
 - (9) ไม่ติดเลย
24. การร่วงของเมล็ด
- (1) ร่วงยาก
 - (2) ร่วงน้อย
 - (3) ร่วงปานกลาง
 - (4) ร่วงง่าย

25. การแห้งของใบไม้แห้ง
- (5) ร่วงง่ายมาก
(1) แห้งช้า
(5) แห้งปานกลาง
(9) แห้งเร็ว
26. การนวด
- (1) นวดยาก
(5) ปานกลาง
(9) ง่าย
27. สีของเปลือกเมล็ด
- (0) สีฟาง
(1) สีเหลือง
(2) ฟางกระน้ำตาล
(3) ฟางชืดน้ำตาล
(4) น้ำตาล
(5) ม่วงอ่อน
(6) ฟางกระม่วง
(7) ฟางชืดดำ
(8) ม่วง
(9) ดำ
28. ขนของเปลือกเมล็ด
- (1) ไม่มีขน
(2) มีขนบนกลีบเมล็ดใหญ่
 ด้านล่าง
(3) มีขนบนกลีบเมล็ดใหญ่
 ด้านบน
(4) ขนสั้น
(5) ขนยาว
29. สีของข้าวกล้อง
- (1) ขาว
(2) น้ำตาลอ่อน
(3) น้ำตาลมัน
(4) น้ำตาลเข้ม
(5) แดง
(6) ม่วงอ่อน
(6) ม่วงดำ
(x) สีอื่นๆ
30. รูปร่างของข้าวกล้อง
- (1) เรียว
(2) ค่อนข้างป้อม
(3) ป้อม
(4) เรียว

3.3 ลงพื้นที่แปลงของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองแต่ละชนิดใน 23 อำเภอ ตรวจสอบและจดบันทึกลักษณะประจำพันธุ์และดูการเจริญเติบโต เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของลักษณะของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองแต่ละพันธุ์อีกครั้ง

3.4 เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบคำถามการวิจัย ข้อที่ 4

คำถามที่ 4 ประโยชน์และการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร

3.4.1 เครื่องมือการวิจัย

1) คณะผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลตามอำเภอ โดยเลือกหมู่บ้านที่ปลูกข้าวพื้นเมือง และมีความพร้อมและความเข้มแข็งที่สามารถจะอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมือง

2) แบบโครงสร้างคำถามประกอบการสนทนาและแลกเปลี่ยนความคิดกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ทำรูปแบบ Mind map

3.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) คณะผู้วิจัยดำเนินการสนทนากลุ่มเป็นการเก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ชาวนาที่ปลูกข้าว และผู้ที่เคยปลูก ในการวิจัยครั้งนี้เลือก 3 พื้นที่ ได้แก่ 1) บ้านลิ้มทอง ตำบลหนองทองลิ้ม อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ 2) บ้านตาพระ ตำบลตะเมนชัย อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ 3) บ้านคลองหิน ตำบลคลองหิน อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

3.4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับประโยชน์และการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองนำมาสรุปและวิเคราะห์จากเนื้อหาที่ได้ (Content Analysis) และเขียนรายงานเชิงพรรณนา

บทที่ 4 ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์” คณะผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยตามคำถามการวิจัย ดังนี้

4.1 ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1 ข้อมูล ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ มีอะไรบ้าง และเป็นอย่างไร

จากการศึกษาบริบทจังหวัดบุรีรัมย์ มีพื้นที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 10,322,885 ตารางกิโลเมตร หรือ 6,451,178,125 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 6.11 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และร้อยละ 2.01 ของพื้นที่ของประเทศ เป็นที่ราบสูงเกิดจากภูเขาไฟระเบิดเมื่อประมาณเก้าแสนถึงหนึ่งล้านปีเศษ ทำให้จังหวัดบุรีรัมย์มีลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญๆ แบ่งได้ 3 ลักษณะ คือ (1) พื้นที่สูงและภูเขาทางตอนใต้ เป็นพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนลึก ช่องเขาภูเขา บริเวณเทือกเขาพนมดงรัก ภูเขาสันกำแพง มีความสูงตั้งแต่ 200-685 เมตรจากระดับน้ำทะเล ครอบคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 25 ของพื้นที่จังหวัด ซึ่งได้แก่ บริเวณด้านทิศใต้ของอำเภอบ้านกรวด ละหานทราย โนนดินแดง โนนสุวรรณ ปะคำ นางรอง เฉลิมพระเกียรติจังหวัดบุรีรัมย์ และทางทิศตะวันตกของอำเภอนางรอง (2) พื้นที่คลื่นลอนตื้น ตอนกลางของจังหวัด มีความสูงประมาณ 150-200 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่จะทอดขนานเป็นแนวยาวทางทิศตะวันออก และทิศตะวันตกครอบคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 60 ของพื้นที่จังหวัด ซึ่งได้แก่ บริเวณ อำเภอบึงนาราง พลับพลาชัย กระสัง เมืองบุรีรัมย์ ลำปลายมาศ ชำนิ บ้านด่าน หัวราช บางส่วนของอำเภอนางรอง หนองกี่ หนองหงส์ (3) พื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำมูล มีความสูงเฉลี่ยต่ำกว่า 150 เมตร จากระดับน้ำทะเล ได้แก่ พื้นที่บริเวณอำเภอพุทไธสง คูเมือง แคนดง สดึก และบริเวณลำสะแทด ลำพังชู ลำชี ได้แก่ บริเวณอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ นาโพธิ์ และบางส่วนของอำเภอพุทไธสง (บุรีรัมย์ภูมิหลังประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. 2555) ประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์ มีกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม 4 กลุ่ม คือ กลุ่มไทยโคราช กลุ่มอีสานหรือ ไทย-ลาว กลุ่มไทย-เขมร และกลุ่มไทย-กวย นอกจากภาษาเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญสำหรับความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นแล้ว วิถีชีวิตของกลุ่มแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็ยังมีเอกลักษณ์ของตนเองที่สามารถบอกได้ว่าเป็นชาติพันธุ์นั้นๆ อีกด้วย ซึ่งทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เชื่อมโยงการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่มีรายละเอียดผ่านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปในท้องถิ่น ซึ่งคณะผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอตามกลุ่มชาติพันธุ์ดังนี้

4.1.1 **กลุ่มไทยโคราช** อยู่ในอำเภอบะคำ นางรอง หนองกี่ และลำปลายมาศ ประมาณ 20% ของประชากรในจังหวัดบุรีรัมย์ อาหารหลักของชาวโคราคคือ ข้าวสวย (เจ้า) ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยโคราช มีดังนี้

จากการสัมภาษณ์นางสนธิ ทิพย์นางรอง ได้ให้ข้อมูลมีรายละเอียด ดังนี้

(1) ประเพณีทำบุญสารท/สารทไทย จะจัดทำกันในสิ้นเดือน 10

(2) ตรุษไทย นิยมทำกันในวันสิ้นเดือน 4

(3) เทศกัมมหาชาติ นิยมทำกันในวันที่ 12 ค่ำ เดือน 12 หรือ วันเพ็ญเดือน 12 และเดือน 6 ของทุกปีจะมีแรกนาขวัญก่อนลงมาทำนา

4.1.2 กลุ่มอีสานหรือ ไทย-ลาว

จากการสัมภาษณ์กลุ่มชาวบ้าน มีรายละเอียดดังนี้

- (1) บุญเดือน 3 บุญปิ่นข้าวจี
- (2) บุญเดือน 4 บุญพะเวด (บุญเทศกัมมหาชาติ)
- (3) บุญเดือน 5 บุญสงกรานต์
- (4) บุญเดือน 6 บุญบั้งไฟ (ขอฟ้า ขอฝน จากพญาแถน)
- (5) บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา
- (6) บุญข้าวประดับดิน เดือน 9
- (7) บุญข้าวสาก (บุญสลากภัต) เดือน 10

4.1.3 กลุ่มไทย-เขมร

จากการศึกษาหนังสือบุรีรัมย์ภูมิหลังประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (2555) มีรายละเอียดดังนี้

พิธีกรรมปัญญาโหลมะมั่วด

(1) พิธีกรรมปัญญาโหลมะมั่วด หรือการรำผีฟ้า เป็นการรักษาความเจ็บปวดด้วยเสียงดนตรี หลังการเก็บเกี่ยว

พิธีกรรมปัญญาโหลมะมั่วด เป็นพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษของชาวเขมรแถบอีสานตอนล่างตามแนวเทือกเขาพนมดงรัก โดยมีความเชื่อว่า วิญญาณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผีปีศาจและดวงวิญญาณของบรรพบุรุษมีอยู่จริง ในอดีตทุกชุมชนหมู่บ้านชาวเขมร ต่างร่วมกันจัดงานระหว่างหลังฤดูการเก็บเกี่ยวไปจนถึงก่อนฤดูการผลิตใหญ่ “ทำนา” เพื่อเป็นสิริมงคล กระทั่งเป็นประเพณีประจำของชุมชนสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน

การปัญญาโหลมะมั่วดจะถูกกำหนดขึ้นหลักๆ อย่างน้อยใน 2 โอกาส ดังนี้

- (1) เล่นในระหว่างช่วงฤดูหลังการเก็บเกี่ยว ตลอดถึงก่อนฤดูการผลิตใหญ่ เพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ได้ปกป้องคุ้มครองให้ประชาชนได้อยู่เย็นเป็นสุข และสักการะตอบแทนดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ที่ได้ ดลบันดาลให้ลูกหลานรอดพ้นจากเภทภัยทั้งปวง และประสบความสำเร็จในกิจการงาน ฯลฯ
- (2) เล่นเพื่อรักษาการเจ็บป่วย แก่บ่น สามารถเล่นได้ตลอดปี

จากการสัมภาษณ์คุณแม่ประทุม ใหญ่เลิศ (คุณครูเกษียณอายุราชการ) เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2558 เล่าว่าผู้ที่เป็นแม่หมอเข้าทรงนั้น จะนั่งทำพิธีโดยมีบทสวดให้ผีปู่ย่าตายายมา แล้วให้ลูกหลานมาถามถึงอาการเจ็บป่วย หรือลูกหลานบอกเล่าให้ท่านช่วยปกป้องรักษาดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ถ้ามีใครเจ็บป่วยจะทำการรักษาด้วยการรำผีฟ้า เมื่อหายก็มีการแก้บน โดยแสดงที่โรงแสดงที่จัดทำไว้ ลูกหลานจะเตรียมสิ่งของที่บรรพบุรุษชอบ ได้แก่ ไก่ต้ม ผลไม้ ก๋วยเตี๋ยวและต้น มีมโหรี (ปี่พาทย์ และระนาด) บรรเลงให้ท่านฟัง

(2) แขนงโกลนตา

ประเพณีแขนงโกลนตา เป็นประเพณีหนึ่งที่มีความสำคัญ และปฏิบัติสืบ

ทอดติดต่อกันมายาวนาน นับเป็นพันๆ ปี ของชาวเขมร ที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ สะท้อนให้เห็นความรัก ความผูกพัน ความกตัญญูรู้คุณ ของสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และชุมชน โดยจะประกอบพิธีกรรมตรงกับวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ซึ่งเมื่อถึงวันนั้นลูกหลาน ญาติพี่น้องที่ไปประกอบอาชีพ หรือตั้งถิ่นฐานที่อยู่อื่น ไม่ว่าจะใกล้หรือไกล จะต้องเดินทางกลับมารวมญาติ เพื่อทำพิธีแซนโหมนตา เป็นประจำทุกปี

แซน หมายถึง การเซ่นไหว้ การบวงสรวง

โหมนตา หมายถึง การทำบุญให้ปู่ย่า ตายาย หรือ บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ประเพณีแซนโหมนตา จึงหมายถึง ประเพณีการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ที่นับได้ว่าเป็นประเพณีสำคัญที่คนไทยเชื้อสายเขมร มีการสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ประเพณีแซนโหมนตามีความเป็นมายาวนาน โดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นต้นกำเนิดของแนวความคิดของประเพณี โดยชาวเขมรเห็นแนวทางในการที่จะอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ให้ได้รับผลบุญกุศลที่อุทิศไป ทำให้พ้นทุกข์ เวทนาจากบ่วงกรรมหรือมีความบรรเทา การแผ่เมตตาสามารถอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีบรรพบุรุษ หรือผีต่างๆ ได้ และการแผ่เมตตาสามารถส่งให้ผีได้หลุดพ้นจากบ่วงกรรมทั้งหลายได้ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลนั้นสามารถทำได้หลายวิธี ตั้งแต่การกรวดน้ำขณะทำพิธีแซนโหมนตาที่บ้าน การแผ่เมตตา การทำพิธีวันสารท แต่วิธีที่เชื่อว่าสามารถส่งส่วนบุญอุทิศส่วนกุศลได้ถึงผีหรือญาติผู้ล่วงลับแน่นอน คือ การกรวดน้ำ ขณะที่พระสวดบทพระสุเมธา นอกจากประเพณีแซนโหมนตาจะเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตายาย พ่อ แม่ จุดมุ่งหมายรองของการออกกุศลโลบายของบรรพบุรุษ คือ การแสดงถึงความกตัญญูตเวทีของลูกหลานที่แสดงต่อผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว และเพื่อให้ลูกหลาน ญาติมิตรจะได้มารู้จักกัน สร้างความสามัคคี สร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

คุณแม่ประทุม ใหญ่เลิศ เล่าว่าวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ลูกหลานจะทำขนมหวาน ได้แก่ ข้าวต้มมัดกกล้วย กระจ่างสารท ขนมเทียน และผลไม้ อาหารคาว ได้แก่ ไก่หนึ่ง ปลาย่าง หมูย่าง และข้าวสวย ในช่วงตอนเย็นจะไหว้และบอกกล่าวผีปู่ย่าตายายมากิน พอเช้าของวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 จะไปทำบุญที่วัด บางบ้านจะทำผ้าป่าเฉพาะครอบครัวไปถวายวัด แล้วอุทิศบุญกุศลให้ปู่ย่าตายาย กลับจากวัดเอาของไปไหว้แม่โพสพ โดยวางที่มูมนาบอกกล่าวให้ท่านมากิน เรียกแซนตาพระภูมินา

(3) พิธีข้างบ้านปะคำ

ด้านปะคำ (อำเภอปะคำในปัจจุบัน) เป็นส่วนหนึ่งของเมืองนางรองซึ่งเป็นเมืองชั้นใน 5 เมือง ของเมืองนครราชสีมาเมื่อสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในพื้นที่ของด้านปะคำเป็นด้านป่าดงดิบที่มี อาณาเขตเป็นเขตข้างป่าต้นจึงมีข้างลักษณะดี ต้นไม้สูงใหญ่ล้ำค่า นายด้านปะคำต้องมีหน้าที่จัดหา ข้างป่านำมาฝึกให้รู้ภาษามนุษย์ทำงานตามคำสั่งได้ ส่งเข้ากองทัพซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองนครราชสีมา อันเป็นเมืองที่มีกำลังรบที่เข้มแข็งของกรุงศรีอยุธยา เป็นต้นมา บ้านปะคำจึงมีครุบาข้างหมอ ความอยู่อย่าง ทำหน้าที่คล้องข้างป่า เป็นที่มาของการมีพิธีกรรมที่ต้องถือปฏิบัติ

โรงปะคำ เป็นอาคารทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ใช้เสาไม้ 4 ต้น ต่อบนคานด้วยเสา 2 ต้น ลดระดับประมาณ 0.15-0.30 เมตร กว้างประมาณ 1.00 เมตร ใช้สำหรับให้ครุบานั่งทำพิธี ยกพื้นสูงประมาณ 2.00 เมตร พื้นอาคารปูด้วยไม้ หลังคาทรงปั้นหยา มุงสังกะสี โรงปะคำใช้เป็นที่เก็บรักษาหนังปะคำ ถุงปู่ย่า และสัมภาระที่ใช้ในการคล้องข้างป่า โรงปะคำเป็นสถานที่สำคัญ คนในบ้านปะคำให้ความ

เคารพ นับถือมาก ผู้ที่สามารถ ขึ้นโรงปะกำได้ ต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น ในการออกป่าเถื่อนช้าง (คล้องช้างป่า) แต่ละครึ่งต้องทำพิธีบวงสรวง โดยครูบาช้าง หมอ และควาญ จะพร้อมกันทำพิธีเพื่อให้ครูปะกำ ครูบาช้างปัตติยาย ทำพิธีแล้ว ครูบา หมอ ควาญ ทั้งหลายต่างคน ก็วิงวอนขอโชคลาภกับครูปะกำ เทพารักษ์ และบรรพชน ครูบาที่เป็นหัวหน้าคณะจะสังเกตโชคลาภจากกระดูกคางไก่ ที่นำมาบวงสรวง ถ้ากระดูกคางไก่อ่อนน้อยถือว่าโชคน้อย ถ้ากระดูกคางไก่อมาก จะโชคดี หากกระดูกคางไก่ตรงจะไม่มีโชคลาภ เป็นต้น

การเตรียมตัวไปคล้องช้าง

ลำดับแรกครูบาช้างที่เป็นหัวหน้าคณะจะติดต่อขออนุญาตไปเถื่อนป่าช้าง (คล้องช้าง) จากจังหวัดบุรีรัมย์เสียก่อน จังหวัดจะส่งเจ้าหน้าที่มาสอบประวัติคนในคณะที่จะไปเถื่อนช้างป่าอย่างละเอียด เช่น มีคดีอาญาต้องโทษติดคุกหรือไม่ ฉะนั้นครูบา หมอ ควาญที่จะได้เถื่อนช้างป่าได้นั้นต้องเป็นความบริสุทธิ์ ไม่มีมลทินจากอาญาบ้านเมืองและขั้นตอนในการกำหนดวันที่จะไปป่าช้างเถื่อนด้วยบ้าน ปะคำมีหมอดำราที่ชำนาญในการหาฤกษ์ยามหลายคน และมีตำราหลายแบบที่สืบสานกันมากกว่า 200 ปี บางครั้งใน 1 เดือน ยังหาฤกษ์เดินทางไปเถื่อนช้างป่าไม่ได้ก็มี เมื่อได้วันที่เป็นฤกษ์ดีแล้ว ครูบาที่เป็นหัวหน้าควบคุม จะแจ้ง ครูบา หมอ ควาญ ที่จะสมัครใจไปกับคณะเตรียมตัวให้พร้อม โดยภรรยาที่อยู่ทางบ้านของครูบา หมอ ควาญ จะมีข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆ เช่น ห้ามไปนอนบ้านคนอื่น ห้ามนอกใจสามี ห้ามทาแป้ง หากภรรยาทางบ้านทำผิดข้อปฏิบัตินี้ ช้างต่อครูบาจะทำกริยาให้รู้ทันที ในส่วนตัวของด้านครูบา หมอ ควาญ มีข้อห้ามหลายข้อ เช่น ห้ามนำพระเครื่อง ผ้ายันต์ ของขลังต่างๆ ไปด้วย ยกเว้น สีมังมทานิยม และสายรัดเอว เป็นที่รู้กันว่า ปัตติยายครูบา ช้างบ้านปะคำ เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการใช้อาคมเวทย์ การใช้สมุนไพรสูงมาก แม้แต่อาถรรพณ์ในป่าดงดิบและไสยศาสตร์มนต์ดำ ในประเทศกัมพูชาที่ขลัง ยังยอมอ่อนข้อให้ ชาวกัมพูชาเมื่อทราบว่าคุณครูบาช้างบ้านปะคำไปตั้งขมรม ณ ที่ใดจะพากันมาหาของดีเป็นประจำมิได้ขาด

ในแต่ละปีเมื่อถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ครูบา หมอ ควาญ และที่ตั้งที่อยู่ไกลไกล จะมาร่วมน้ำมนต์เลี้ยงปะกำ บางคนก็มาแก้บนที่โรงปะกำ โดยมีการยกโรงพิธีชั่วคราวใช้ไม้เนื้อแข็งมุงหลังคาด้วยหญ้าคา ทำร้าน เช่น ข้าวต้มหมูทรงเครื่อง

เริ่มงานตั้งแต่เช้า โดยปัตติยายจะทำพิธีบูชาครูปะกำ และบรรพชนคือ ปู่ย่าตายายพร้อมทำน้ำมนต์ ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงประจำงาน คนทรงถูกทรงจากบรรพชนที่เป็นครูบาปัตติยายรุ่นก่อน ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว มีการพุดจา ถึงสารทุกข์สุกดิบลูกหลาน ใครมีทุกข์เจ็บไข้ได้ป่วยจะเข้าไปขอพร และให้ปู่ย่าตายายรักษา ทั้งยังมีการแนะนำปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับลูกหลานเป็นประจำ คนทรงปกติจะกลัวช้างมาก งานนี้เมื่อถูกทรงแล้วจะแสดงฤทธิ์เดชให้เห็นว่าเป็นปู่ย่า ตา ยาย จริงๆ แม้แต่ช้างยังกลัว ยอมให้ทรงขี่คอช้าง บังคับให้ช้างวิ่งออกตามถนนในบ้านปะคำ เป็นที่มหัศจรรย์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของครูปะกำละปู่ย่าตายาย ที่ชาวปะคำให้ความเคารพอย่างสูง ในตอนท้ายของงานมีผีมะเร็งควาญ จะทรงมารับเลี้ยงจากพิธีนี้อย่างดีด้วย

(4) แข่งเรือสติก

จังหวัดบุรีรัมย์จะมีประเพณีแข่งเรือทุกปีที่อำเภอสตึก (แปลว่าน้ำ) ซึ่งมีลำน้ำมูลและมีการแข่งเรือติดต่อกันทุกปีเป็นเวลากว่า 50 ปีมาแล้ว และมีความเชื่อว่าการแข่งเรือเป็นการแสดงความเคารพ สักการะเจ้าพ่อวังกรูด ซึ่งวังกรูดเป็นชื่อวังน้ำวน ในลำน้ำมูลทางทิศ

ตะวันตกเฉียงเหนือ ตรงบริเวณหน้าว่าการอำเภอสตึก กล่าวว่า ว่างน้ำวนแห่งนี้ได้คร่าชีวิตของชาวบ้านไปมากรายแล้ว ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

(5) รำตรด

ในอดีตการรำตรดจะเล่นกันในช่วงสงกรานต์เท่านั้น และถือว่าเป็นการเล่นในงานบุญไม่มีการเรียกร้องค่าตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น การร่วมกันทำบุญของชาวบ้าน ในขณะที่ขบวนแห่ผ่านไปตามกำลังศรัทธา เงินทั้งหมดที่ได้จะนำไปถวายวัด ไม่มีการนำไปใช้เป็นส่วนตัวเพราะเชื่อว่าจะเป็นบาปหนักและจะประสบความหายนะในที่สุด ค่าแรงของเหล่านักแสดง จะได้ในรูปของอาหาร เหล้าที่เจ้าภาพหรือวัดจัดหาให้เท่านั้น

ในปัจจุบันประเพณีรำตรดจะแตกต่างไปจากเดิมเฉพาะด้านค่าจ้าง เพราะนอกจากจะเล่นในงานบุญของชุมชนโดยไม่มีค่าจ้างแล้ว หากเจ้าภาพงานใดทั้งในชุมชนของตนเองหรือชุมชนอื่น ต้องการจ้างไปเล่น ทางคณะก็จะรับค่าจ้างเช่นกัน โดยนำเงินค่าจ้างมาแบ่งกันในคณะเท่าๆ กัน และต้องมีการแจ่งล่วงหน้าเพื่อจะได้มีการนัดหมายและซักซ้อมกันก่อนวันแสดงจริง เพราะโดยปกติทุกคนในคณะจะมีอาชีพหลักคือ ทำนา

4.2 ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์มีกี่ชนิด มีชื่ออะไรบ้าง

4.2.1 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์

จากการศึกษาพบว่า พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์มีข้าวเหนียว 15 ชนิด ข้าวเจ้า 45 ชนิด จำแนกชื่อและชนิดของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองตามตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 ชื่อและชนิดของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์

(ช่วงเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่เก็บตัวอย่างพันธุ์ได้) พบทั้งหมดที่ปลูก 60 ชื่อพันธุ์

ลำดับที่	ชื่อพันธุ์	ประเภท	ชนิดข้าว	ระบบนิเวศที่ปลูก
1	ก่ำ	ข้าวเหนียว	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
2	บักหม่วย	ข้าวเหนียว	ข้าวเบา	ที่นา/น้ำมาก
3	ป่องแอ้ว	ข้าวเหนียว	ข้าวเบา	ที่นา/น้ำมาก
4	ปิดตานก	ข้าวเหนียว	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
5	ลิ้มฝัว	ข้าวเหนียว	ข้าวเบา	ที่นา/น้ำน้อย
6	เล่าแตก	ข้าวเหนียว	ข้าวเบา	ที่นา/น้ำมาก
7	สันป่าตอง	ข้าวเหนียว	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
8	หอมนางนวล	ข้าวเหนียว	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำน้อย
9	เหนียวดำ (ต้นขาว)	ข้าวเหนียว	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
10	เหนียวดำเจ้าพระยา	ข้าวเหนียว	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำน้อย
11	เหนียวแดง	ข้าวเหนียว	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
12	เหนียวนาปรัง	ข้าวเหนียว	ข้าวเบา	ที่นา/น้ำน้อย

ตารางที่ 4.1 ชื่อและชนิดของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อพันธุ์	ประเภท	ชนิดข้าว	ระบบนิเวศที่ปลูก
13	เหลืองบุญมา	ข้าวเหนียว	ข้าวเบา	ที่นา/น้ำน้อย
14	เหนียวมะลิ	ข้าวเหนียว	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
15	เหนียวลอย	ข้าวเหนียว	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
16	เซาะสะไ้ (กษัตริย์)	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
17	ขาวพระเทพ	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
18	เจ้าขาว	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
19	เจ้าลอย	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา
20	เจาะจ๊าบต้นขาว (จิบ)	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำน้อย
21	เจาะจ๊าบต้นแดง (จิบ)	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำน้อย
22	โชคอนันต์	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
23	ไชยา	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
24	ซุกรวง	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
25	ดองเดียว	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
26	ตะโก	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำน้อยหรือมาก
27	ตาเจริญ	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
28	ตaya	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
29	ตาแห้ง	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
30	ดำเปรี๊น	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
31	ไ้ไ้หัวน	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
32	นางคง	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
33	นางร้อย	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
34	นางเหมย/ดอกเหมย	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
35	เนียงกวาง	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
36	ฟ้าลัน	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/ปรับตามระดับน้ำ
37	มหาชัย	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
38	มะลิตั้งเดิม	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำดอน
39	มะลิแดง	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำน้อย
40	มะลิแดงเมล็ดเล็ก	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
41	มะลิแดงเมล็ดใหญ่	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
42	มะลิ 33	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก

ตารางที่ 4.1 ชื่อและชนิดของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อพันธุ์	ประเภท	ชนิดข้าว	ระบบนิเวศที่ปลูก
43	มะลิใหญ่	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
44	มะลือนันต์	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
45	เมล็ดเล็ก	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำน้อยหรือมาก
46	เมล็ดใหญ่	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำน้อยหรือมาก
47	รุจจำเป็ยะ (ข้าวเศรษฐี)	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
48	ไรซ์เบอร์รี่	ข้าวเจ้า	ข้าวเบา	ที่นา/น้ำน้อย
49	ละออง	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
50	ละอองกษัตริย์	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
51	ยายเล็ม	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
52	สัมพันธ์	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
53	หลวงประทาน	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก
54	หอมดง	ข้าวเจ้า	ข้าวเบา	ที่นา/นาดอน
55	หอมนิล	ข้าวเจ้า	ข้าวเบา	ที่นา/นาดอน
56	หอมมะลิดำ	ข้าวเจ้า	ข้าวเบา	ที่นา/ดอนสูง
57	หอมสวรรค์	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/ดอนสูง
58	เหลือง	ข้าวเจ้า	ข้าวกลาง	ที่นา/น้ำมาก
59	เหลืองปลาชิว	ข้าวเจ้า	ข้าวเบา	ที่นา/น้ำมาก
60	อีเหลืองน้อย	ข้าวเจ้า	ข้าวหนัก	ที่นา/น้ำมาก

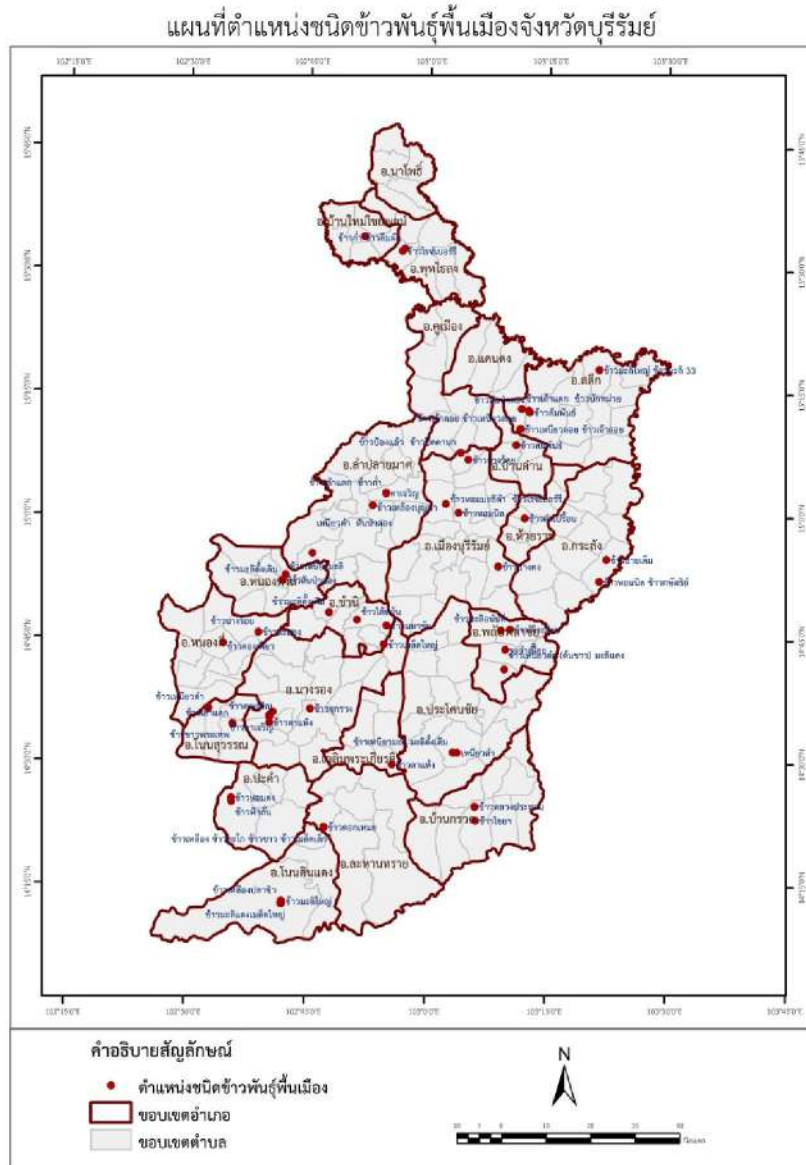
ตารางที่ 4.2 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ แยกตามอำเภอ

อำเภอ	พันธุ์ข้าว
เมืองบุรีรัมย์	หอมนิล ไรซ์เบอร์รี่ หอมมะลิดำ เหนียวเล่าแตก ปิดตานก นางร้อย สันป่าตอง ป้องแก้ว เหนียวดำเจ้าพระยา นางคง
นางรอง	ชุกรวง เจ้าะจ๊าบต้นขาว (จิบ) เจ้าะจ๊าบต้นแดง (จิบ) มะลิแดง ตาแห้ง ชาวพระเทพ ตาเจริญ ป้องแก้ว
สตึก	เล่าหัก สันป่าตอง บักม่วย สัมพันธ์ มะลิใหญ่ มะลิ 33 เจ้าลอย เหนียวลอย
ลำปลายมาศ	เล่าแตก ก่า เหนียวดำ เหลืองบุญมา
พลับพลาชัย	รุจจำเป็ยะ (ข้าวเศรษฐี) มะลิแดง เหนียวดำ ตายา เจ้าะจ๊าบ หอมมะลิดำ มะลือนันต์
พุทไธสง	เหนียวแดง เหนียวดำ ก่า มะลิแดง หอมนิล ไรซ์เบอร์รี่ ลี้มั่ว หอมนางนวล

ตารางที่ 4.2 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ แยกตามอำเภอ (ต่อ)

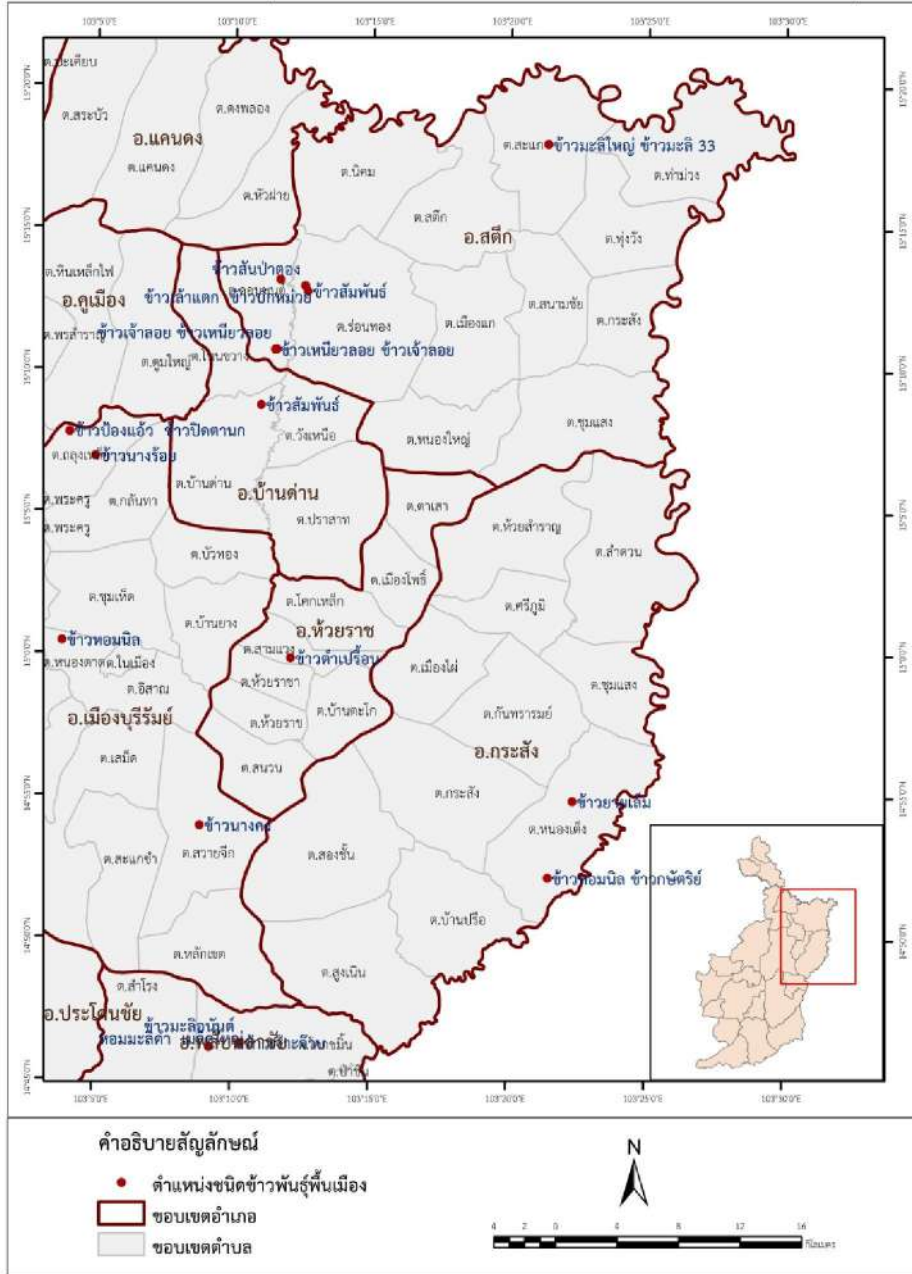
อำเภอ	พันธุ์ข้าว
โนนดินแดง	หอมสุวรรณค์ เหลืองปะทิว โชคอนันต์ อีเหลืองน้อย มะลิแดงเม็ดเล็ก มะลิแดงเม็ดใหญ่ มะลิใหญ่ ละออง เหลืองปลาชิว มะลิแดง ข้าวชุกรวง
โนนสุวรรณ	เหลืองปลาชิว เล้าแตก ไรซ์เบอร์รี่ กำ เหนียวนาปรัง ชาวพระเทพ
หนองกี่	นางร้อย ดอกเดี่ยว ละออง
หนองหงส์	มะลิ (ดั้งเดิม) เหนียวมะลิ สันป่าตอง
ชำนิ	เหลืองปลาชิว ใต้หวัน มหาชัย มะลิดั้งเดิม
กระสัง	ยายเล็ม ข้าวกษัตริย์ หอมนิล
บ้านกรวด	ไชยา ประทาน
ละหานทราย	เจ้าขาว เจ้าเหลือง เม็ดเล็ก ตะโก ดอกเหมย มะลิดั้งเดิม
เฉลิมพระเกียรติ	ตาแห้ง
ประโคนชัย	เหนียวมะลิ กำ เนียงกง
ห้วยราช	หลวงประทาน ต่าเปรี๊น
บ้านด่าน	เหนียวลอย เจ้าลอย สัมพันธ์
ปะคำ	ฟ้าลั่น ดอกเหมย ตะโก หอมตง มะลิดั้งเดิม
บ้านใหม่ไชยพจน์	ไรซ์เบอร์รี่ เล้าแตก สันป่าตอง มะลิดั้งเดิม
คูเมือง	มะลิ 105
นาโพธิ์	มะลิ 105
แคนดง	มะลิ 105

แสดงข้อมูลพิกัดทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ชาวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์



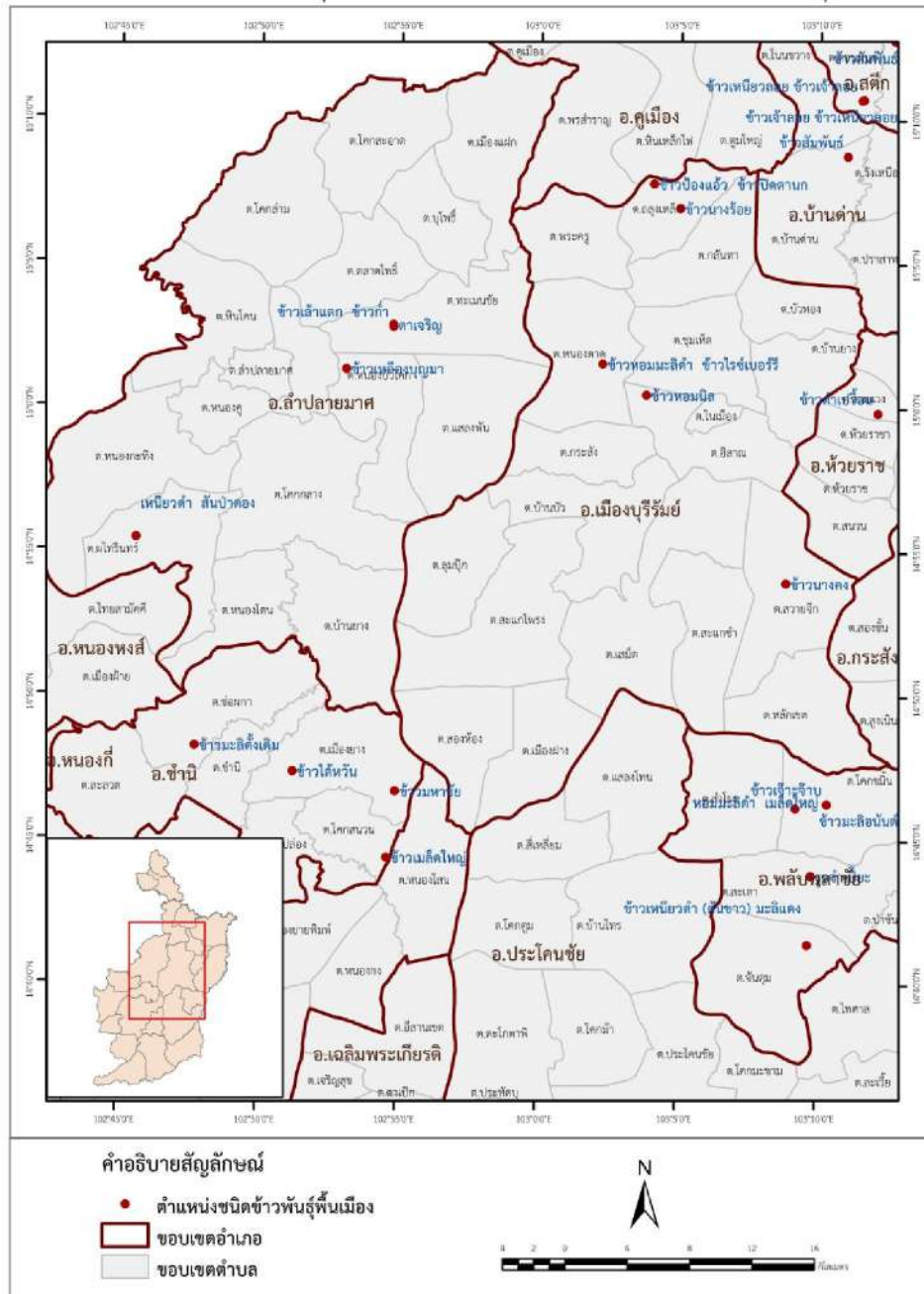
ภาพที่ 4.1 ตำแหน่งชนิดของชาวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์

แผนที่ตำแหน่งชนิดข้าวพันธุ์พื้นเมือง อ.สตึก อ.บ้านด่าน อ.ห้วยราช และ อ.กระสัง จังหวัดบุรีรัมย์



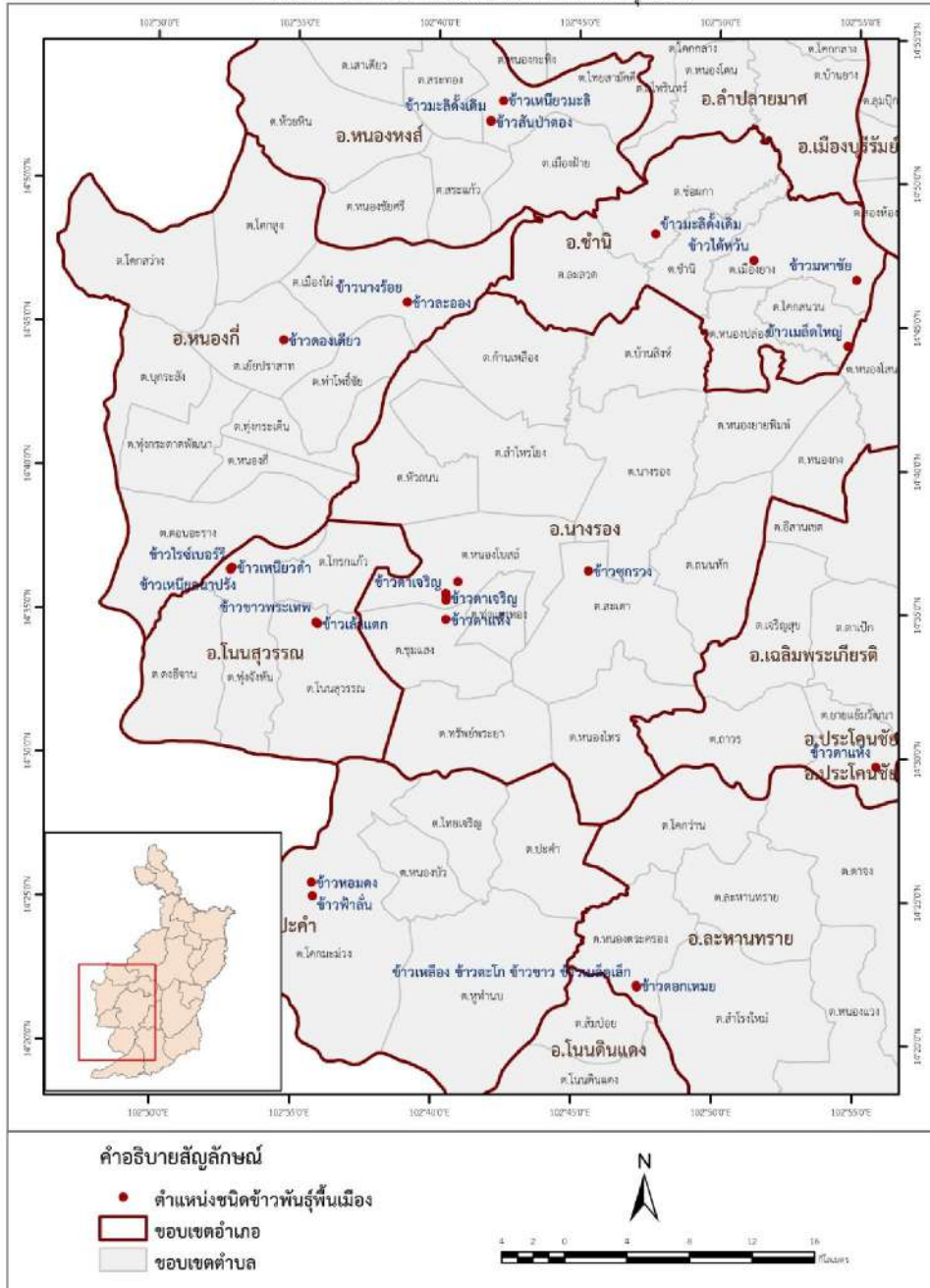
ภาพที่ 4.3 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจำแนกตามอำเภอสตึก อำเภอบ้านด่าน อำเภอห้วยราช และ อำเภอกระสัง

แผนที่ตำแหน่งชนิดข้าวพันธุ์พื้นเมือง อ.เมือง อ.ขานี และ อ.ปลื้มพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์



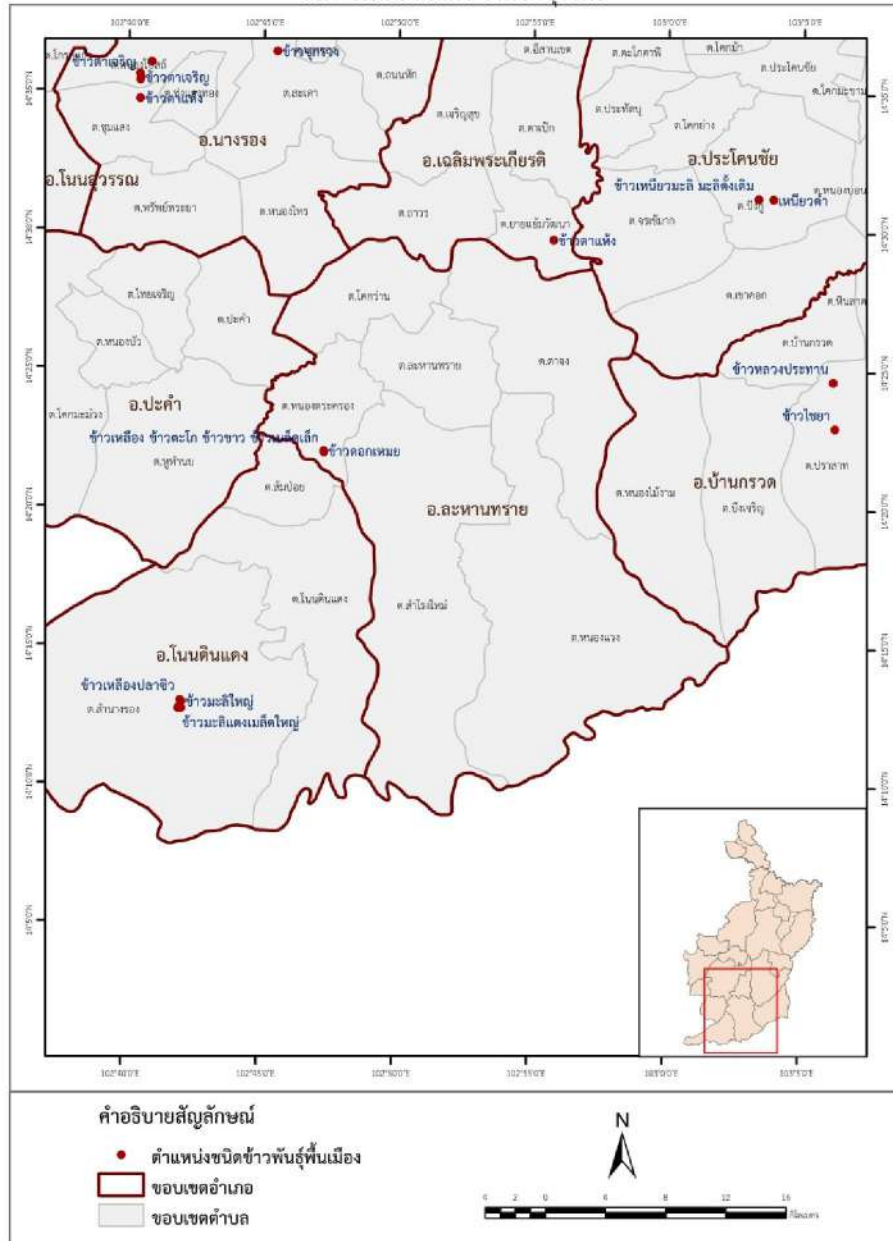
ภาพที่ 4.4 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจำแนกตามอำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอขานี และอำเภอปลื้มพลาชัย

แผนที่ตำแหน่งชนิดข้าวพันธุ์พื้นเมือง อ.หนองหงส์ อ.หนองกี่ อ.โนนสุวรรณ อ.นางรอง
อ.เฉลิมพระเกียรติ และ อ.ปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์



ภาพที่ 4.5 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจำแนกตามอำเภอหนองหงส์ อำเภอหนองกี่ อำเภอโนนสุวรรณ อำเภอนางรอง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และอำเภอปะคำ

แผนที่ตำแหน่งชนิดข้าวพันธุ์พื้นเมือง อ.ประโคนชัย อ.บ้านกรวด อ.ละหานทราย และ อ.โนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์



ภาพที่ 4.6 ตำแหน่งชนิดของข้าวพื้นเมืองจำแนกตามอำเภอประโคนชัย อำเภอบ้านกรวด อำเภอละหานทราย และอำเภอโนนดินแดง

4.3 ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 3 ลักษณะสัณฐานวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์ในแต่ละชื่อเป็นอย่างไร

จากการศึกษาลักษณะสัณฐานวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์มีรายละเอียดดังตารางที่

4.3

ตารางที่ 4.3 ลักษณะของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและภูมิปัญญาในการปลูกของชาวนา

พันธุ์ข้าว	ลักษณะของพันธุ์ข้าว	กว้าง-ยาว (ม.ม.) ข้าวเปลือก	สีเมล็ดข้าวสาร	ภูมิปัญญาด้านการปลูกและการดูแลรักษา
1. ก่ำ	ลำต้นมีสีดำ เมล็ดสีดำ นึ่งเหนียวนุ่ม	3.61-9.44 ม่วงดำ มีขน ไม่มีหาง	ม่วงดำสั้น	ทนต่อโรค
2. บักม่วย	เมล็ดหลายเล็กๆ	2.76-10.13 ฟางสลับแดง ไม่มีหาง	ขาวยาว	ทนต่อโรค
3. ป้องแอ้ว	เมล็ดยาว ลักษณะเป็นข้าวสูงกว่าข้าวหอมมะลิ	2.87-9.43 ฟาง ไม่มีหาง	ขาวยาว	ทนทานต่อโรค ไม่แตกกอ
4. ปิดตานก	ต้นเตี้ย รวงงอลงไปวิ จะ ปิดไว้ เม็ดเหนียวติด รวงดี	11.83-9.77 ฟางสลับน้ำตาล มีหาง	ขาวยาว	หว่านเดือนมิถุนายน เก็บเกี่ยวเดือน มกราคม ทนต่อโรค แมลง ศัตรูพืช
5. สีมั่ว	ต้นสีขาวยาวสูง 150 cm. กอละ 13-14 ต้น	3.21-9.12 ฟางสลับแดง ไม่มีหาง	ม่วงแดงสั้น	ถอนกล้าง่าย แตกกอดี เก็บเกี่ยวก่อนมะลิ 105
6. เล้าแตก	ลำต้นแข็งสูง 1.5 เมตรไม่ ล้มง่าย เม็ดเล็ก รวงดี	3.25-10.14 ฟางสลับแดง ไม่มีหาง	ขาว	ทนต่อโรค
7. สันป่าตอง	ข้าวหนัก เม็ดสวย เรียวยาว	2.9-9.75 ฟางสลับแดง ไม่มีหาง	ขาวยาว	หว่านผสมไร่ยางพารา ทนต่อโรค และแมลง ทนแล้ง
8. หอมนางนวล	เมล็ดสั้น ลำต้นไม่ ใหญ่ โคลนต้นสีม่วง นึ่งมี กลิ่นหอม	2.68-9.66 ฟาง ไม่มีหาง	ขาวสั้น	ถอนกล้าง่าย ทนต่อโรค

ตารางที่ 4.4 ลักษณะสัณฐานวิทยาของทรงกอและสีของแผ่นใบ กาบใบ ลิ้นใบ หูใบ สีข้อ สปีปล่องข้าวพื้นเมือง

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา											
		ความสูง ของ ต้นกล้า	การมีขน บนแผ่น ใบ	สีของ แผ่นใบ	สีของ กาบใบ	มุมของ ยอด แผ่นใบ	สีของ ลิ้นใบ	รูปร่าง ของลิ้น ใบ	ความยาว เยื่อถิ่น น้ำฝน	สีของหู ใบ	สีของข้อ ต่อใบ	สีของ ปล้อง	ทรงกอ
1	กำ	33.53	มีขน	ม่วงที่ ปลาย	เขียว เส้นม่วง	ตั้งตรง	ม่วง	มี 2 ยอด	1.28	ม่วง	เขียวอ่อน	เส้นม่วง	กอแผ่
2	ปักหม่วย	64.15	มีขน	เขียวจาง	ม่วง อ่อน	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.12	ม่วง	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอเบะ
3	ป้อมแก้ว	66.22	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	เส้นม่วง	มี 2 ยอด	1.12	ขาว	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอแผ่
4	ปิดตานก	23.84	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	แหลม	0.84	เขียวอ่อน	เขียว	เหลืองอ่อน	กอแผ่ มาก
5	ลิ้มผัว	74.09	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.92	ขาว	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอแผ่
6	เล่าแตก	60.60	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.72	ขาว	เขียว	เขียว	กอเบะ
7	สันป่าตอง	58.25	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.68	ขาว	เขียวอ่อน	เขียว	กอเบะ
8	หอมนางนวล	38.56	มีขน	เขียวจาง	เขียว จาง	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	0.28	เส้นม่วง	เขียวอ่อน	เขียวมีเส้น ม่วง	กอตั้ง
9	เหนียวดำ (ต้น ขาว)	64.93	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.38	ขาว	เขียว	เขียว	กอเบะ
10	เหนียวดำ เจ้าพระยา	27.89	มีขน	ม่วงผสม เขียว	ม่วง อ่อน	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.16	เขียวอ่อน	ม่วง	เขียวมีเส้น ม่วง	กอตั้ง
11	เหนียวแดง	46.13	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	แหลม	2.22	ขาว	เขียว	เขียว	กอเบะ
12	เหนียวนาปรัง	93.23	มีบ้าง	เขียวเข้ม	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	2.58	เส้นม่วง	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอเบะ
13	เหลืองบุญมา	89.37	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	2.12	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอตั้ง

ตารางที่ 4.4 ลักษณะสัญญาณวิทยาของทรงกอและสีของแผ่นใบ กาบใบ ลิ้นใบ หูใบ สีข้อ สืบร่องข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา											
		ความสูงของต้นกล้า	การมีขนบนแผ่นใบ	สีของแผ่นใบ	สีของกาบใบ	มุมของยอดแผ่นใบ	สีของลิ้นใบ	รูปร่างของลิ้นใบ	ความยาวเยื่อถิ่น้ำฝน	สีของหูใบ	สีของข้อต่อใบ	สีของปล้อง	ทรงกอ
14	เหนียวมะลิ	53.78	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	แหลม	1.00	ขาว	เขียวอ่อน	เขียว	กอตั้ง
15	เหนียวลอย	103.17	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	2.06	ม่วง	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอแบะ
16	กษัตริย์	90.74	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.98	เขียวจาง	เขียวอ่อน	เขียว	กอตั้ง
17	ขาวพระเทพ	69.55	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	แหลม	1.64	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอแบะ
18	เจ้าขาว	120.13	มีขน	เขียวเข้ม	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	2.18	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอตั้ง
19	เจ้าลอย	180.20	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.80	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	กอแผ่
20	เจาะจีบต้นขาว	64.54	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.52	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอตั้ง
21	เจาะจีบต้นแดง	63.74	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.66	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอตั้ง
22	โซคอนันต์	36.56	เกลี้ยง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.22	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอแผ่
23	ไชยา	31.35	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	0.76	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอแบะ
24	ชุกรวง	32.98	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.34	ขาว	เขียว	เขียว	กอแผ่
25	ดองเดียว	66.37	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	0.96	ขาว	เขียวอ่อน	เขียว	กอแผ่
26	ตะโก	41.54	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	0.62	ขาว	เขียวอ่อน	ม่วง	กอตั้ง
27	ตาเจริญ	58.68	มีบ้าง	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.48	ขาว	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	กอแผ่
28	ตายา	67.71	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.74	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอตั้ง
29	ตาแห้ง	57.25	มีบ้าง	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.3	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอตั้ง
30	ดำเปรี๊ยน	77.78	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.46	เขียวจาง	เขียวอ่อน	เขียว	กอแบะ

ตารางที่ 4.4 ลักษณะสัณฐานวิทยาของทรงกอและสีของแผ่นใบ กาบใบ ลิ้นใบ หูใบ สีข้อ สีปล้องข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ความสูงของต้นกล้า	ลักษณะที่ศึกษา										
			การมีขนบนแผ่นใบ	สีของแผ่นใบ	สีของกาบใบ	มุมของยอดแผ่นใบ	สีของลิ้นใบ	รูปร่างของลิ้นใบ	ความยาวเยื่อถิ่น้ำฝน	สีของหูใบ	สีของข้อต่อใบ	สีของปล้อง	ทรงกอ
31	ไต้หัวน	39.00	เกลี้ยง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	แหลม	1.02	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอดตั้ง
32	นางคง	67.34	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	เส้นม่วง	แหลม	2.00	เส้นม่วง	เขียว	เขียว	กอดตั้ง
33	นางร้อย	72.35	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.9	เส้นม่วง	เขียวอ่อน	เขียว	กอดตั้ง
34	นางเหมย /ดอกเหมย	75.03	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.84	เขียวจาง	เขียวอ่อน	เขียว	กอแปะ
35	เนียงกาง	110.31	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	แหลม	1	ขาว	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอดตั้ง
36	ฟ้าสั้น	70.6	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.78	ขาว	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอดตั้ง
37	มหาชัย	84.00	มีขน	เขียวเข้ม	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.90	เขียวจาง	เขียวอ่อน	เขียว	กอดตั้ง
38	มะลิตั้งเดิม	81.26	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.56	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอดตั้ง
39	มะลิแดง	63.52	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	2.34	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอดตั้ง
40	มะลิแดงเมล็ดเล็ก	28.64	มีบ้าง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	แหลม	0.54	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอแผ่มาก
41	มะลิแดงเมล็ดใหญ่	112.19	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	3.20	น้ำตาลเส้นม่วง	เขียวอ่อน	เขียว	กอดตั้ง
42	มะลิ 33	66.24	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.86	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอดตั้ง
43	มะลิใหญ่	70.24	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	2.22	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอดตั้ง
44	มะลิอ่อนันต์	73.50	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.88	ขาว	เขียวอ่อน	เขียว	กอดตั้ง
45	เมล็ดเล็ก	48.01	มีบ้าง	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	0.48	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เส้นม่วง	กอแผ่
46	เมล็ดใหญ่	75.95	มีบ้าง	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.36	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอดตั้ง

ตารางที่ 4.4 ลักษณะสัณฐานวิทยาของทรงกอและสีของแผ่นใบ กาบใบ ลิ้นใบ หูใบ สีข้อ สปีปล้องข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ความสูง ของต้น กล้า	ลักษณะที่ศึกษา										
			การมีขน บนแผ่น ใบ	สีของ แผ่นใบ	สีของ กาบใบ	มุมของ ยอด แผ่นใบ	สีของ ลิ้นใบ	รูปร่าง ของลิ้น ใบ	ความ ยาว เยื่อชั้น หน้าฝน	สีของหูใบ	สีของข้อ ต่อใบ	สีของ ปล้อง	ทรงกอ
47	รุจจำเปี้ยะ	68.09	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.70	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอดตั้ง
48	ไรซ์เบอร์รี่	78.46	เกลี้ยง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ม่วง	มี 2 ยอด	2.06	ม่วง	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอดตั้ง
49	ละออง	59.26	มีบ้าง	ม่วงที่ ปลาย	เขียวเส้น ม่วง	ตั้งตรง	ขาว	แหลม	1.20	เส้นม่วง	ม่วง	เหลืองอ่อน	กอแผ่
50	ละอองกษัตริย์	65.49	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.64	ม่วง	ม่วง	เหลืองอ่อน	กอดตั้ง
51	ยายเล็ม	34.13	มีบ้าง	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	แหลม	0.86	-ขาว	เขียวอ่อน	เขียว	กอดตั้ง
52	สัมพันธ์	73.65	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	2.22	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอแบะ
53	หลวงประทาน	38.96	มีบ้าง	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	0.74	ขาว	เขียวอ่อน	เขียว	กอแผ่มาก
54	หอมดง	67.43	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	เส้นม่วง	มี 2 ยอด	1.24	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอดตั้ง
55	หอมนิล	69.9	เกลี้ยง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ม่วง	มี 2 ยอด	1.5	สีเขียวอ่อน ม่วงที่ปลาย	เขียวอ่อน	เขียว	กอแผ่
56	หอมมะลิดำ	93.21	เกลี้ยง	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ม่วง	มี 2 ยอด	1.88	ม่วง	ม่วง	เขียวเส้น ม่วง	กอดตั้ง
57	หอมสวรรค์	33.05	มีขน	เขียว	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.00	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอแผ่มาก
58	เหลือง	110.81	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	2.36	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เหลืองอ่อน	กอแบะ
59	เหลืองปลาชิว	104.48	มีบ้าง	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	2.26	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอแบะ
60	อีเหลืองน้อย	33.85	มีขน	เขียวจาง	เขียว	ตั้งตรง	ขาว	มี 2 ยอด	1.28	เขียวอ่อน	เขียวอ่อน	เขียว	กอแบะ

ตารางที่ 4.5 ลักษณะสัณฐานวิทยาของใบธง ความยาวของลำต้น จำนวนหน่อ ลักษณะกอล สีของปล้อง การชुरวง หางข้าว การแตกกระแง ของข้าวพื้นเมือง

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา										
		จำนวน ของวัน ออกดอก	มุมของใบ ธง	ความยาว ของลำต้น	จำนวน หน่อ	มุมหรือ ลักษณะ กอล	สีของ ปล้อง	การชुरวง	หางข้าว	สีของ หางข้าว	สีของยอด เมล็ด	การแตก กระแง
1	กำ	120	เอน	110.6	5.6	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ม่วง	ไม่แตก
2	ปักหม่วย	99	เป็น แนวนอน	142.4	5.2	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ม่วง	ไม่แตก
3	ป้องแอ้ว	123	เอน	119.6	5.2	ตั้งตรง	เหลืองอ่อน	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
4	ปิดตานก	107	ตั้งตรง	88.6	4.6	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ยาวมีบาง เมล็ด	ฟาง	ฟาง	มีบ้าง
5	ลีมฝัว	91	ตั้งตรง	99.8	8.2	เอน เล็กน้อย	เหลืองอ่อน	ชुरวงดีมาก	สั้นและมีเป็น ส่วนน้อย	ฟาง	ฟาง	มีบ้าง
6	เล่าแตก	127	เอน	121.3	5.8	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
7	สันป่าตอง	120	เอน	117.9	4	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
8	หอมนางนวล	120	ตั้งตรง	124.4	7.6	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ม่วง	แตกมาก
9	เหนียวดำ(ต้นขาว)	129	เอน	119	7.2	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชुरวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
10	เหนียวดำเจ้าพระยา	123	หักลง	142.4	6.8	ตั้งตรง	เส้นม่วง	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ม่วง	แตกมาก
11	เหนียวแดง	127	เป็น แนวนอน	128.4	4.6	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
12	เหนียวนาปรัง	107	ตั้งตรง	92.7	3.8	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	มีบ้าง
13	เหลืองบุญมา	91	หักลง	119.2	3.2	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	ไม่แตก

ตารางที่ 4.5 ลักษณะสัณฐานวิทยาของใบทรง ความยาวของลำต้น จำนวนหน่อ ลักษณะกอ สีของปล้อง การชुरวง หางข้าว การแตกกระแง ของข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา										
		จำนวน ของวัน ออกดอก	มุมของใบ ธง	ความ ยาวของ ลำต้น	จำนวน หน่อ	มุมหรือ ลักษณะ กอ	สีของ ปล้อง	การชुरวง	หางข้าว	สีของ หางข้าว	สีของยอด เมล็ด	การแตก กระแง
14	เหนียวมะลิ	123	เอน	133.3	6.6	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
15	เหนียวลอย	137	เป็น แนวนอน	133.2	7.2	ตั้งตรง	เขียว	โผล่เล็กน้อย	ไม่มี	ไม่มี	แดง	แตกเป็น กลุ่ม
16	กษัตริย์	137	เป็น แนวนอน	135.4	5.2	ตั้งตรง	เขียว	บางส่วนโผล่	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	มีบ้าง
17	ขาวพระเทพ	143	เป็น แนวนอน	153.7	8.4	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
18	เจ้าขาว	120	เป็น แนวนอน	132.3	7.2	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
19	เจ้าลอย	192	เอน	214.4	28.4	ตั้งตรง	เหลืองอ่อน	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	มีบ้าง
20	เจาะจีบต้นขาว	137	ตั้งตรง	141.5	8.4	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	มีบ้าง
21	เจาะจีบต้นแดง	133	ตั้งตรง	126.4	9.2	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
22	โซคอนันต์	139	เอน	163.4	10.4	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
23	ไซยา	137	เป็น แนวนอน	144.9	7.2	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
24	ชุกรวง	127	หักลง	137.6	5.4	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก

ตารางที่ 4.5 ลักษณะสัณฐานวิทยาของใบธง ความยาวของลำต้น จำนวนหน่อ ลักษณะกอล สีของปล้อง การชูรวง หางข้าว การแตกกระแฉับ ของข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา										
		จำนวน ของวัน ออกดอก	มุมของใบ ธง	ความ ยาวของ ลำต้น	จำนวน หน่อ	มุมหรือ ลักษณะ กอล	สีของ ปล้อง	การชูรวง	หางข้าว	สีของ หางข้าว	สีของยอด เมล็ด	การแตก กระแฉับ
25	ดองเดี่ยว	135	เอน	141.2	7.6	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
26	ตะโก	150	ตั้งตรง	161.6	9	ตั้งตรง	ม่วง	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ม่วง	แตกมาก
27	ตาเจริญ	141	เอน	151.2	6.6	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
28	ตายา	141	เอน	137.9	11.2	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
29	ตาแห้ง	141	เป็น แนวนอน	137.8	5.2	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชูรวงดี	สั้นและมีเป็น ส่วนน้อย	ฟาง	ขาว	แตกมาก
30	ดำเปรี๊น	141	เป็น แนวนอน	137.4	15	ตั้งตรง	เขียว	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
31	ไต้หวัน	143	เอน	151	5.6	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
32	นางคง	143	เอน	139	3.4	ตั้งตรง	เขียว	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
33	นางร้อย	133	เป็น แนวนอน	136.9	8.8	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก

ตารางที่ 4.5 ลักษณะสัณฐานวิทยาของใบธง ความยาวของลำต้น จำนวนหน่อ ลักษณะกอล สีของปล้อง การชुरวง หางข้าว การแตกกระแง ของข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา										
		จำนวน ของวัน ออกดอก	มุมของใบ ธง	ความ ยาวของ ลำต้น	จำนวน หน่อ	มุมหรือ ลักษณะ กอล	สีของ ปล้อง	การชुरวง	หางข้าว	สีของ หางข้าว	สีของยอด เมล็ด	การแตก กระแง
34	นางเหมย	127	ตั้งตรง	130.7	5	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกเป็น กลุ่ม
35	เนียงกวง	133	ตั้งตรง	123.2	12.4	ตั้งตรง	เหลืองอ่อน	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	น้ำตาล	แตกมาก
36	ฟ้าลิ้น	133	เอน	129.3	5.2	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
37	มหาชัย	129	เอน	125.3	10.2	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชुरวงดี	สั้นและมีเป็น ส่วนน้อย	ฟาง	ขาว	ไม่แตก
38	มะลิตั้งเดิม	120	เอน	123.8	4.8	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
39	มะลิแดง	120	เอน	121.7	6.6	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
40	มะลิแดงเมล็ดเล็ก	129	เอน	124	9.6	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชुरวงดี	สั้นและมีเป็น ส่วนน้อย	ฟาง	ขาว	แตกมาก
41	มะลิแดงเมล็ดใหญ่	125	ตั้งตรง	125.3	6.8	เอน เล็กน้อย	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
42	มะลิ 33	107	หักลง	120.9	7.4	เอน	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
43	มะลิใหญ่	120	เอน	109.7	3.8	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
44	มะลิอินต์	143	เอน	142.4	5.6	ตั้งตรง	เขียว	โผล่เล็กน้อย	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
45	เมล็ดเล็ก	135	เป็น แนวนอน	138.9	7	ตั้งตรง	เส้นม่วง	บางส่วนโผล่	ยาวและมีบาง เมล็ด	ม่วง	ม่วง	แตกเป็น กลุ่ม
46	เมล็ดใหญ่	186	เอน	129.2	20.2	ตั้งตรง	เขียว	ชुरวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก

ตารางที่ 4.5 ลักษณะสัณฐานวิทยาของใบทรง ความยาวของลำต้น จำนวนหน่อ ลักษณะกอ สีของปล้อง การชูรวง หางข้าว การแตกกระแฉ่ ของข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา										
		จำนวน ของวัน ออกดอก	มุมของใบ ธง	ความ ยาวของ ลำต้น	จำนวน หน่อ	มุมหรือ ลักษณะ กอ	สีของ ปล้อง	การชูรวง	หางข้าว	สีของ หางข้าว	สีของยอด เมล็ด	การแตก กระแฉ่
47	รุจจำเปี้ยะ	143	เอน	145.7	8	ตั้งตรง	เหลืองอ่อน	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
48	ไรซ์เบอร์รี่	107	ตั้งตรง	80.5	7.6	ตั้งตรง	เหลืองอ่อน	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ม่วงที่ปลาย	ไม่แตก
49	ละออง	143	เอน	153.8	8	ตั้งตรง	เหลืองอ่อน	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ม่วง	แตกมาก
50	ละอองกะตริย์	143	เป็น แนวนอน	127.8	6.8	ตั้งตรง	เหลืองอ่อน	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	แดง	แตกมาก
51	ยายเลิม	143	เอน	140.4	4.6	ตั้งตรง	เขียว	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
52	สัมพันธ์	141	เอน	135.9	11.2	ตั้งตรง	เขียว	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
53	หลวงประทาน	145	เอน	153	6.2	ตั้งตรง	เขียว	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	มีบ้าง
54	หอมดง	120	เอน	126.3	4.6	ตั้งตรง	เขียว	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
55	หอมนิล	161	ตั้งตรง	116.4	15.8	เอน เล็กน้อย	ม่วง	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ม่วง	แตกมาก
56	หอมมะลิดำ	75	ตั้งตรง	64.6	4.6	เอน เล็กน้อย	ม่วง	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ม่วง	ไม่แตก
57	หอมสุวรรณี	120	ตั้งตรง	117.4	3.6	ตั้งตรง	เขียว	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	แตกมาก
58	เหลือง	143	เอน	137.7	6.6	ตั้งตรง	เหลืองอ่อน	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	แตกมาก
59	เหลืองปลาชิว	150	เอน	184.4	12	ตั้งตรง	เหลืองอ่อน	ชูรวงดีมาก	ไม่มี	ไม่มี	ฟาง	มีบ้าง
60	อีเหลืองน้อย	127	ตั้งตรง	117.7	6.4	ตั้งตรง	เขียว	ชูรวงดี	ไม่มี	ไม่มี	ขาว	ไม่แตก

ตารางที่ 4.6 ลักษณะสัณฐานวิทยาความแข็งของลำต้น ลักษณะรวง ก้านรวง ใบ เมล็ด ใบใต้ใบตรงข้าวพื้นเมือง

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา								
		ความแข็งของลำต้น	ลักษณะรวง	ก้านรวง	ความยาวรวง	น้ำหนักรวง	การแก่ของรวง	การติดเมล็ด	การร่วงของเมล็ด	การแห้งของใบใต้ใบตรง
1	กำ	ลุ่ม	จับกันแน่น	ตั้งตรง	30.14	5.57	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งช้า
2	ปักหม่วย	ลุ่มง่ายมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	27.1	4.76	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งช้า
3	ป้อมแก้ว	ค่อนข้างแข็ง	ปานกลาง	อ่อน	29.02	7.06	เร็ว	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งเร็ว
4	ปิดตานก	แข็งมาก	ปานกลาง	อ่อน	25.2	2.57	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงยาก	แห้งช้า
5	ลีมบัว	แข็งปานกลาง	ปานกลาง	ตั้งตรง	26.2	2.75	ใบแก่ช้า	ติดน้อย	ร่วงปานกลาง	แห้งช้า
6	เส้าแตก	แข็งมาก	จับกันแน่น	ตั้งตรง	24.74	6.61	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งปานกลาง
7	สันป่าตอง	แข็งมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	26.0	4.72	ปานกลาง	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งเร็ว
8	หอมนางนวล	ลุ่มง่ายมาก	ปานกลาง	อ่อน	28.4	4.63	เร็ว	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงง่ายมาก	แห้งปานกลาง
9	เหนียวดำ(ต้นขาว)	แข็งปานกลาง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	25.16	4.29	ปานกลาง	ติดปานกลาง	ร่วงง่ายมาก	แห้งเร็ว
10	เหนียวดำเจ้าพระยา	ลุ่ม	จับกันแน่น	ตั้งตรง	28.6	6.09	ใบแก่ช้า	ติดน้อย	ร่วงง่าย	แห้งช้า
11	เหนียวแดง	แข็งปานกลาง	ปานกลาง	ตั้งตรง	29.48	6.17	เร็ว	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงน้อย	แห้งเร็ว
12	เหนียวนาปริง	แข็งมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	24.4	3.15	ใบแก่ช้า	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงยาก	แห้งช้า
13	เหล็องบุญมา	ค่อนข้างแข็ง	ปานกลาง	ตั้งตรง	29.4	2.45	ปานกลาง	ติดน้อย	ร่วงง่าย	แห้งปานกลาง
14	เหนียวมะลิ	ค่อนข้างแข็ง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	28.16	7.80	ใบแก่ช้า	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงน้อย	แห้งปานกลาง
15	เหนียวลอย	แข็งมาก	จับกันแน่น	ตั้งตรง	27.7	5.18	ปานกลาง	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งปานกลาง

ตารางที่ 4.6 ลักษณะสัณฐานวิทยาความแข็งของลำต้น ลักษณะรวง ก้านรวง ใบ เมล็ด ใบใต้ใบตรงข้ามพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา								
		ความแข็งของลำต้น	ลักษณะรวง	ก้านรวง	ความยาวรวง	น้ำหนักรวง	การแก่งรวง	การติดเมล็ด	การร่วงของเมล็ด	การแห้งของใบใต้ใบตรง
16	กษัตริย์	ล้น	กระจาย	ตั้งตรง	27.66	5.60	ใบแก่ง	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งช้า
17	ชาวพระเทพ	ค่อนข้างแข็ง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	27.7	6.16	ใบแก่ง	ติดเมล็ดมากกว่า 90 %	ร่วงน้อย	แห้งช้า
18	เจ้าขาว	แข็งปานกลาง	ปานกลาง	ตั้งตรง	32.2	4.79	ปานกลาง	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งปานกลาง
19	เจ้าลอย	แข็งปานกลาง	ปานกลาง	ตั้งตรง	33.3	5.12	ใบแก่ง	ติดน้อย	ร่วงน้อย	แห้งช้า
20	เจาะจีบ ต้นขาว(จีบ)	แข็งมาก	กระจาย	ตั้งตรง	25.74	4.98	ใบแก่ง	ติดเมล็ดมากกว่า 90 %	ร่วงง่าย	แห้งช้า
21	เจาะจีบ ต้นแดง (จีบ)	แข็งมาก	กระจาย	ตั้งตรง	25.5	4.52	ใบแก่ง	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งช้า
22	โซคอนันต์	แข็งมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	29.7	7.00	ใบแก่ง	ติดเมล็ดมากกว่า 90 %	ร่วงน้อย	แห้งช้า
23	ไชยา	แข็งปานกลาง	กระจาย	อ่อน	25.8	5.51	ใบแก่ง	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งช้า
24	ซุกรวง	ค่อนข้างแข็ง	กระจาย	ตั้งตรง	27.04	7.69	ใบแก่ง	ติดเมล็ดมากกว่า 90 %		แห้งช้า
25	ดองเดี่ยว	แข็งมาก	จับกันแน่น	ตั้งตรง	27.6	9.53	ใบแก่ง	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งช้า
26	ตะโก	ค่อนข้างแข็ง	ปานกลาง	ตั้งตรง	27.6	3.83	ใบแก่ง	ติดน้อย	ร่วงน้อย	แห้งช้า
27	ตาเจริญ	แข็งปานกลาง	ปานกลาง	ตั้งตรง	30.06	8.82	ปานกลาง	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งปานกลาง
28	ตายา	ค่อนข้างแข็ง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	25.84	6.04	เร็ว	ติดเมล็ดมากกว่า 90 %	ร่วงน้อย	แห้งเร็ว

ตารางที่ 4.6 ลักษณะสัณฐานวิทยาความแข็งของลำต้น ลักษณะรวง ก้านรวง ใบ เมล็ด ใบใต้ใบตรงข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา								
		ความแข็งของลำต้น	ลักษณะรวง	ก้านรวง	ความยาวรวง	น้ำหนักรวง	การแก้งรวง	การติดเมล็ด	การร่วงของเมล็ด	การแห้งของใบใต้ใบธง
29	ตาแห้ง	ลึ้ม	กระจาย	ตั้งตรง	29.22	3.54	ใบแก้ง	ติดน้อย	ร่วงน้อย	แห้งช้า
30	ดำเปร็อน	แข็งปานกลาง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	24.12	3.54	ใบแก้ง	ติดปานกลาง	ร่วงยาก	แห้งช้า
31	ไต้หวัน	ค่อนข้างแข็ง	ปานกลาง	ตั้งตรง	28.94	5.89	ใบแก้ง	ติดปานกลาง	ร่วงยาก	แห้งช้า
32	นางคง	ลึ้ม	กระจาย	ตั้งตรง	26.62	5.10	ปานกลาง	ติดเมล็ดมากกว่า 90 %	ร่วงง่าย	แห้งช้า
33	นางร้อย	แข็งมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	23.74	3.64	ใบแก้ง	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งปานกลาง
34	นางเหมย /ดอกเหมย	แข็งมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	28.62	10.43	ใบแก้ง	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งช้า
35	เนียงกาง	แข็งมาก	จับกันแน่น	ตั้งตรง	25.34	5.26	ใบแก้ง		ร่วงน้อย	แห้งช้า
36	ฟ้าลัน	แข็งมาก	กระจาย	ตั้งตรง	32.92	6.70	ปานกลาง	ติดน้อย	ร่วงง่ายมาก	แห้งปานกลาง
37	มหาชัย	แข็งมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	28.48	8.74	ใบแก้ง	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงง่าย	แห้งช้า
38	มะลิตั้งเต็ม	แข็งมาก	ปานกลาง	อ่อน	30.2	5.28	ใบแก้ง	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งเร็ว
39	มะลิแดง	แข็งปานกลาง	ปานกลาง	อ่อน	31.1	4.92	เร็ว	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งเร็ว
40	มะลิแดงเมล็ดเล็ก	แข็งมาก	จับกันแน่น	ตั้งตรง	29.14	5.97	ปานกลาง	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงง่าย	แห้งปานกลาง
41	มะลิแดงเมล็ดใหญ่	แข็งมาก	จับกันแน่น	ตั้งตรง	35.3	10.38	ใบแก้ง	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งช้า

ตารางที่ 4.6 ลักษณะสัณฐานวิทยาความแข็งของลำต้น ลักษณะรวง ก้านรวง ใบ เมล็ด ใบใต้ใบตรงข้ามพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา								
		ความแข็งของลำต้น	ลักษณะรวง	ก้านรวง	ความยาวรวง	น้ำหนักรวง	การแก่งของใบ	การติดเมล็ด	การร่วงของเมล็ด	การแห้งของใบใต้ใบตรง
42	มะลิ 33	ลึ้ม	จับกันแน่น	ตั้งตรง	30.1	5.89	ปานกลาง	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงน้อย	แห้งปานกลาง
43	มะลิใหญ่	ค่อนข้างแข็ง	ปานกลาง	อ่อน	30.9	6.2	ปานกลาง	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงง่าย	แห้งปานกลาง
44	มะลิอินต์	แข็งปานกลาง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	28.8	7.56	ปานกลาง	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งปานกลาง
45	เมล็ดเล็ก	แข็งปานกลาง	กระจาย	ตั้งตรง	24.6	4.40	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งช้า
46	เมล็ดใหญ่	แข็งมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	32.4	9.10	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงยาก	แห้งช้า
47	รูจจำเป็ยะ	แข็งปานกลาง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	24.38	2.31	เร็ว	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงง่าย	แห้งเร็ว
48	ไรซ์เบอร์รี่	แข็งมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	27.8	3.15	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งช้า
49	ละออง	ค่อนข้างแข็ง	ปานกลาง	ตั้งตรง	26.38	7.35	ใบแก่ช้า	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงง่ายมาก	แห้งปานกลาง
50	ละอองกษัตริย์	แข็งปานกลาง	กระจาย	ตั้งตรง	26.16	4.44	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงง่ายมาก	แห้งช้า
51	ยายเล็ม	แข็งปานกลาง	กระจาย	ตั้งตรง	25.68	4.93	ใบแก่ช้า	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงน้อย	แห้งปานกลาง
52	สัมพันธ์	ค่อนข้างแข็ง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	24.1	6.74	ใบแก่ช้า	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงน้อย	แห้งช้า
53	หลวงประทาน	ค่อนข้างแข็ง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	25.8	6.56	ปานกลาง	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งปานกลาง
54	หอมดง	แข็งมาก	จับกันแน่น	อ่อน	30.5	6.13	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งช้า
55	หอมนิล	แข็งมาก	จับกันแน่น	ตั้งตรง	28.6	3.27	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงง่ายมาก	แห้งช้า

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา								
		ความแข็งของลำต้น	ลักษณะรวง	กำหนดรวง	ความยาวรวง	น้ำหนักรวง	การแก่ของใบ	การติดเมล็ด	การร่วงของเมล็ด	การแห้งของใบได้ใบธง
56	หอมมะลิดำ	แข็งมาก	ปานกลาง	ตั้งตรง	27.56	2.05	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งช้า
57	หอมสวรรค์	แข็งมาก	จับกันแน่น	อ่อน	32.0	7.11	ใบแก่ช้า	ติดปานกลาง	ร่วงง่าย	แห้งช้า
58	เหลือง	ค่อนข้างแข็ง	จับกันแน่น	ตั้งตรง	21.0	5.99	เร็ว	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งช้า
59	เหลืองปลาชิว	ค่อนข้างแข็ง	ปานกลาง	ตั้งตรง	29.28	6.53	ปานกลาง	ติดปานกลาง	ร่วงน้อย	แห้งปานกลาง
60	อีเหลืองน้อย	แข็งมาก	จับกันแน่น	ตั้งตรง	25.48	5.72	ใบแก่ช้า	ติดเมล็ดมากกว่า 90%	ร่วงง่ายมาก	แห้งปานกลาง

ตารางที่ 4.7 ลักษณะสัณฐานวิทยาของเปลือกเมล็ดของข้าวพื้นเมือง

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา							
		การหวด	สีของเปลือกเมล็ด	ขนของเปลือกเมล็ด	น้ำหนักของข้าวเปลือก	ความยาวของเมล็ดข้าวเปลือก	ความกว้างของเมล็ดข้าวเปลือก	สีของข้าวกล้อง	รูปร่างของข้าวกล้อง
1	กำ	ง่าย	ดำ	ขนสั้น	3.00	9.44	3.60	ม่วงดำ	ป้อม
2	บักหม่วย	ง่าย	เหลืองกระน้ำตาล	ขนยาว	2.70	10.13	2.76	น้ำตาลอ่อน	เรียวยาว
3	ป้อมแก้ว	ง่าย	เหลือง	ขนสั้น	2.68	9.43	2.87	น้ำตาลอ่อน	เรียวยาว
4	ปิดตานก	ยาก	ฟางขีดน้ำตาล	ขนสั้น	3.14	9.77	2.80	ขาว	เรียวยาว
5	ลีมบัว	ปานกลาง	น้ำตาล	ขนยาว	3.13	9.93	3.18	ม่วงดำ	ค่อนข้างป้อม
6	เล่าแตก	ยาก	เหลือง	ขนสั้น	3.35	10.12	3.38	ขาว	ป้อม
7	สันป่าตอง	ง่าย	เหลือง	ขนสั้น	2.50	9.69	2.67	ขาว	เรียวยาว
8	หอมนางนวล	ง่ายมาก	ฟาง	ขนยาว	3.07	10.04	3.08	น้ำตาลอ่อน	เรียวยาว
9	เหนียวดำ	ง่าย	น้ำตาล	ขนยาว	2.74	9.38	3.32	ม่วงดำ	ป้อม
10	เหนียวดำเจ้าพระยา	ง่าย	ดำ	ขนยาว	3.13	9.43	3.38	ม่วงดำ	ป้อม
11	เหนียวแดง	ง่าย	ฟางกระน้ำตาล	ขนสั้น	2.81	10.77	2.71	แดง	เรียวยาว
12	เหนียวนาปรัง	ยาก	น้ำตาล	ขนสั้น	3.01	10.40	2.93	น้ำตาลอ่อน	เรียวยาว
13	เหลืองบุญมา	ง่าย	เหลือง	ขนสั้น	3.18	10.02	3.22	ขาว	ค่อนข้างป้อม
14	เหนียวมะลิ	ง่าย	เหลือง	ขนสั้น	2.73	9.77	2.78	ขาว	เรียวยาว

ตารางที่ 4.7 ลักษณะสัณฐานวิทยาของเปลือกเมล็ดของข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา							
		การหวด	สีของเปลือกเมล็ด	ขนของเปลือกเมล็ด	น้ำหนักของข้าวเปลือก	ความยาวของเมล็ดข้าวเปลือก	ความกว้างของเมล็ดข้าวเปลือก	สีของข้าวกล้อง	รูปร่างของข้าวกล้อง
15	เหนียวลอย	ง่าย	ฟางกระหน่ำตาล	ขนยาว	3.05	10.17	3.11	ขาว	เรียวยาว
16	กษัตริย์	ง่าย	ฟางขีดน้ำตาล	ขนสั้น	2.45	9.47	3.13	แดง	ค่อนข้างป้อม
17	ขาวพระเทพ	ง่าย	ฟาง	ขนยาว	2.91	10.07	2.81	ขาว	เรียวยาว
18	เจ้าขาว	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น		10.82	2.64	ขาว	เรียวยาว
19	เจ้าลอย	ง่าย	ฟาง	ขนยาว	3.05	10.17	3.11	ขาว	เรียวยาว
20	เจาะจับต้นขาว	ง่าย	น้ำตาล	ขนยาว	2.44	8.84	2.50	แดง	เรียวยาว
21	เจาะจับต้นแดง	ง่าย	น้ำตาล	ขนยาว	2.62	9.56	2.48	แดง	เรียวยาว
22	โชคอนันต์	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น	2.95	10.12	2.95	ขาว	เรียวยาว
23	ไชยา	ง่าย	ฟางกระหน่ำตาล	ขนสั้น	2.08	7.53	2.61	ขาว	ค่อนข้างป้อม
24	ซุกรวง	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น	3.22	10.02	2.77	ขาว	เรียวยาว
25	ดองเดียว	ง่าย	ฟาง	ขนยาว	2.62	8.29	3.19	ขาว	ป้อม
26	ตะโก	ง่าย	ฟางขีดน้ำตาล	ขนสั้น	2.52	8.19	2.89	น้ำตาลเข้ม	ค่อนข้างป้อม
27	ตาเจริญ	ง่าย	ฟางกระหน่ำตาล	ขนสั้น	3.07	10.27	2.80	ขาว	เรียวยาว

ตารางที่ 4.7 ลักษณะสัณฐานวิทยาของเปลือกเมล็ดของข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา							
		การหวด	สีของเปลือกเมล็ด	ขนของเปลือกเมล็ด	น้ำหนักของข้าวเปลือก	ความยาวของเมล็ดข้าวเปลือก	ความกว้างของเมล็ดข้าวเปลือก	สีของข้าวกล้อง	รูปร่างของข้าวกล้อง
28	ตายา	ง่าย	เหลือง	ขนยาว	2.21	8.21	2.25	ขาว	ค่อนข้างป้อม
29	ตาแห้ง	ง่าย	ฟางกระน้ำตาล	ขนสั้น	3.12	9.73	2.84	ขาว	เรียวยาว
30	ตำเปร็อน	ปานกลาง	เหลือง	ขนสั้น	2.37	8.62	2.75	แดง	เรียวยาว
31	ไต้หวัน	ปานกลาง	เหลือง	ขนสั้น	3.00	10.06	2.55	ขาว	เรียวยาว
32	นางคง	ง่าย	ฟางกระน้ำตาล	ขนสั้น	2.18	8.32	2.40	แดง	ค่อนข้างป้อม
33	นางร้อย	ปานกลาง	ฟางขีดน้ำตาล	ขนสั้น	2.34	8.15	2.89	แดง	ค่อนข้างป้อม
34	นางเหมย	ปานกลาง	ฟาง	ขนสั้น	3.17	10.07	2.83	ขาว	เรียวยาว
35	เนียงกวง	ง่าย	น้ำตาล	ขนสั้น		8.04	3.03	แดง	ป้อม
36	ฟ้าลัน	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น	2.90	10.36	2.86	ขาว	เรียวยาว
37	มหาชัย	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น	2.74	9.33	2.86	แดง	เรียวยาว
38	มะลิตั้งเดิม	ง่าย	ฟาง	ขนยาว	2.86	10.70	2.70	ขาว	เรียวยาว
39	มะลิแดง	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น	2.92	10.44	2.71	แดง	เรียวยาว
40	มะลิแดงเมล็ดเล็ก	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น	2.30	10.45	2.48	แดง	เรียวยาว
41	มะลิแดงเมล็ดใหญ่	ปานกลาง	ฟาง	ขนยาว	3.20	10.74	2.87	แดง	เรียวยาว
42	มะลิ 33	ปานกลาง	ฟาง	ขนสั้น	2.71	10.64	2.46	ขาว	เรียวยาว

ตารางที่ 4.7 ลักษณะสัณฐานวิทยาของเปลือกเมล็ดของข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา							
		การหวด	สีของเปลือกเมล็ด	ขนของเปลือกเมล็ด	น้ำหนักของข้าวเปลือก	ความยาวของเมล็ดข้าวเปลือก	ความกว้างของเมล็ดข้าวเปลือก	สีของข้าวกล้อง	รูปร่างของข้าวกล้อง
43	มะลิใหญ่	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น	2.74	10.25	2.53	ขาว	เรียวยาว
44	มะลิอินันต์	ปานกลาง	ฟาง	ขนสั้น	2.73	9.20	3.23	ขาว	ค่อนข้างป้อม
45	เมล็ดเล็ก	ปานกลาง	ฟางกระน้ำตาล	ขนสั้น	2.57	8.98	2.72	แดง	เรียวยาว
46	เมล็ดใหญ่	ปานกลาง	ฟาง	ขนสั้น	2.78	10.13	2.60	ขาว	เรียวยาว
47	รูจจำเป็ยะ	ง่าย	เหลือง	ขนยาว	2.31	8.01	2.74	ขาว	ป้อม
48	ไรซ์เบอร์รี่	ง่าย	น้ำตาล	ขนยาว	2.33	10.87	2.47	ม่วงดำ	เรียวยาว
49	ละออง	ง่าย	ฟาง	ขนยาว	2.34	8.47	2.76	แดง	ค่อนข้างป้อม
50	ละอองกษัตริย์	ง่าย	ฟางกระน้ำตาล	ขนสั้น	2.19	8.33	2.67	แดง	ค่อนข้างป้อม
51	ยายเล็ม	ปานกลาง	ฟาง	ขนสั้น	2.24	8.20	2.79	แดง	ค่อนข้างป้อม
52	ส้มพันธ์	ปานกลาง	เหลือง	ขนยาว	2.63	7.84	2.79	ขาว	ป้อม
53	หลวงประทาน	ง่าย	ฟาง	ขนยาว	3.12	10.05	2.81	ขาว	เรียวยาว
54	หอมดง	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น	3.30	10.40	2.89	ขาว	เรียวยาว
55	หอมนิล	ง่าย	น้ำตาลเข้ม	ขนสั้น	2.35	10.85	2.10	ม่วงแดง	เรียวยาว
56	หอมมะลิดำ	ง่าย	น้ำตาล	ขนสั้น	2.39	10.43	2.69	ม่วงดำ	เรียวยาว
57	หอมสวรรค์	ง่าย	ฟาง	ขนสั้น	3.39	10.40	2.90	ขาว	เรียวยาว

ตารางที่ 4.7 ลักษณะสัณฐานวิทยาของเปลือกเมล็ดของข้าวพื้นเมือง (ต่อ)

ลำดับ	พันธุ์	ลักษณะที่ศึกษา							
		การหวด	สีของเปลือกเมล็ด	ขนของเปลือกเมล็ด	น้ำหนักของข้าวเปลือก	ความยาวของเมล็ดข้าวเปลือก	ความกว้างของเมล็ดข้าวเปลือก	สีของข้าวกล้อง	รูปร่างของข้าวกล้อง
58	เหลือง	ปานกลาง	เหลือง	ขนสั้น	2.84	8.93	2.51	ขาว	เรียวยาว
59	เหลืองปลาชิว	ง่าย	เหลือง	ขนสั้น	3.02	9.94	2.80	ขาว	เรียวยาว
60	อีเหลืองน้อย	ง่าย	ฟางขีดน้ำตาล	ขนสั้น	3.10	9.16	3.01	ขาว	ค่อนข้างป้อม

4.4 ผลการวิจัยเพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 4 ประโยชน์และการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดบุรีรัมย์ มีอะไรบ้างและเป็นอย่างไร

4.4.1 การใช้ประโยชน์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองใน 23 อำเภอของจังหวัดบุรีรัมย์นำข้าวพันธุ์พื้นเมืองไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ในครัวเรือน (บริโภค)

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองส่วนใหญ่ปลูกไว้บริโภคในครัวเรือน จำแนกเป็นข้าวเหนียว 15 ชื่อ ได้แก่ ก่ำ บักหม่วย ป่องแก้ว ปิดตานก ลิมผัว เล้าแตก สันป่าตอง หอมนางนวล เหนียวดำ (ต้นขาว) เหนียวดำเจ้าพระยา เหนียวแดง เหนียวนาปรัง เหลืองบุญมา เหนียวมะลิ เหนียวลอย เป็นข้าวจ้าว 45 ชื่อ ได้แก่ เซาะสะโต (กษัตริย์) ขาวพระเทพ เจ้าขาว เจ้าลอย เจ้าจ่าบต้นขาว (จ๊ีบ) เจ้าจ่าบต้นแดง (จ๊ีบ) โชคอนันต์ ไชยา ชุกรวง ดองเดียว ตะโก ตาเจริญ ตายา ตาแห้ง ต่าเปรื่อง ไต้หวัน นางคง นางร้อย นางเหมย/ดอกเหมย เนียงกวง ฟ้าลั่น มหาชัย มะลิตั้งเดิม มะลิแดง มะลิแดงเมล็ดเล็ก มะลิแดงเมล็ดใหญ่ มะลิ 33 มะลิใหญ่ มะลิอนันต์ เมล็ดเล็ก เมล็ดใหญ่ รุจจำเปี้ยะ ไรซ์เบอร์รี่ ละออง ละอองกษัตริย์ ยายเล็ม สัมพันธ์ หลวงประทาน หอมตง หอมนิล หอมมะลิดำ หอมสวรรค์ เหลือง เหลืองปลาชิว อีเหลืองน้อย

2. การใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์

ข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่สามารถใช้เป็นอาหารสัตว์ เช่น ใก่ นก เป็ด เป็นต้น ได้แก่ ข้าวรุจจำเปี้ยะ (ข้าวเศรษฐกิจ) ข้าวละออง

3. การใช้ประโยชน์ในด้านสุขภาพ

3.1 ลดเบาหวาน ได้แก่ ข้าวนางร้อย ข้าวสัมพันธ์ ข้าวขาวพระเทพ ข้าวมะลิแดง ข้าวเจ้าจ่าบ (จ๊ีบ)

3.2 ไม่เป็นเหน็บชา ได้แก่ ข้าวต่าเปรื่อง ข้าวตาเจริญ

3.3 รู้สึกมีแรง ได้แก่ ข้าวไต้หวัน ข้าวนางเหมย ข้าวสัมพันธ์

4. การใช้ประโยชน์ด้านความเชื่อ

ในจังหวัดบุรีรัมย์มีชาวบ้านหลายกลุ่มยังมีความเชื่อเรื่องคลำเกี่ยวกับการปลูกข้าวข้าวพันธุ์พื้นเมือง จึงทำให้การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองลดลง ได้แก่ ข้าวก่ำ

5. การใช้ประโยชน์เพื่อขายเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

ข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่สามารถเพิ่มรายได้โดยการบรรจุจำหน่าย ได้แก่ ข้าวหอมนิล ข้าวจ๊ีบ ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวมะลิแดง ข้าวเหนียวดำ ข้าวก่ำ

6. การใช้ประโยชน์ในการแปรรูป/ผลิตภัณฑ์

เกษตรกรที่ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์สามารถนำข้าวพื้นเมืองเพื่อแปรรูปหรือสามารถสร้างผลิตภัณฑ์ รายละเอียดตามตารางที่ 4.8

ตารางที่ 4.8 การใช้ประโยชน์ในการแปรรูป/ผลิตภัณฑ์

ประเภทแปรรูป/ผลิตภัณฑ์	พันธุ์ข้าว
1. ขนมหวาน	ข้าวเก่า ข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวดำลิ้มผิว ข้าวเหนียว เล้าแตก ข้าวเหนียวแดง ข้าวเหนียวสันป่าตอง ข้าวเหนียวเหลืองบุญมา
2. ขนมจีน (ข้าวปุ้น)	ข้าวมะลือนันต์ ข้าวตายา ข้าวละออง ข้าวตาเจริญ ข้าวโชคอนันต์ ข้าวดองเดี่ยว ข้าวสัมพันธ์ ข้าวมะลิใหญ่ ข้าวนางร้อย ข้าวขาวตาแห้ง ข้าวรุจจำเปี้ยะ ข้าวเจ้าะจับ ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวโชคอนันต์ ข้าวมะลิใหญ่ ข้าวชุกรวง ข้าวไต้หวัน ข้าวหลวงประทาน ข้าวนางเหมย ข้าวยายเล็ม
3. ข้าวโป่ง	ข้าวหอมนางนวล
4. ข้าวนางเล็ด	ข้าวเหนียวดำ ข้าวเก่า ข้าวเหนียวปิดตานก
5. ข้าวลอดช่อง	ข้าวนางร้อย ข้าวตายา ข้าวละออง ข้าวไต้หวัน ข้าวนาง เหมย
6. ขนมทองม้วน	ข้าวมะลิแดง
7. ขนมฝักบัว	ข้าวรุจจำเปี้ยะ (ข้าวเศรษฐี) ข้าวนางร้อย ข้าวสัมพันธ์ ข้าวตายา ข้าวหลวงประทาน
8. แป้งข้าวเจ้า	ข้าวตายา ข้าวสัมพันธ์ ข้าวรุจจำเปี้ยะ
9. กู้กี้	ข้าวเจ้าะจับ (จับ)
10. ข้าวฮาง	ข้าวขาวพระเทพ ข้าวเจ้าะจับ (จับ) หอมนิล
11. ฟางอัด	ข้าวขาวพระเทพ
12. ข้าวต้มมัด	ข้าวเหนียวป่องแก้ว ข้าวเหนียวสันป่าตอง ข้าวเหนียว ปิดตานก ก่า
13. ขนมดอกจอก	ข้าวรุจจำเปี้ยะ ข้าวหลวงประทาน ข้าวตายา
14. ข้าวหมาก	ข้าวเหนียวดำ
15. เหล้าสาโท	ข้าวเหนียวปิดตานก
16. ข้าวเม่า	ข้าวเหนียวเหลืองบุญมา

4.4.2 การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง

จากการศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองที่เลือกกลุ่มเกษตรกรที่มีความพร้อมและชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ได้แก่ 1) บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองทองลุ่ม อำเภอนางรอง 2) บ้านตาพระ ตำบลทะเลเมนชัย อำเภอพลับพลาชัย 3) บ้านคลองหิน ตำบลคลองหิน อำเภอโนนดินแดง รายละเอียดดังนี้

1) บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองทองลุ่ม อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

จากการประชุมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองเกี่ยวกับการอนุรักษ์และคัดเลือกพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ณ บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เกษตรกรกลุ่มนี้ปลูกข้าวเจ้าจ๊าบ (จ๊ีบ) ซึ่งมีการคัดเลือกพันธุ์ โดยนางสนธิ ทิพย์นางรอง มีการคัดเลือกพันธุ์ทุกปี ความรู้ที่ได้จากการคัดเลือกพันธุ์เรียนรู้จากปู่ ย่า ตา ยาย และยังหาความรู้เพิ่มเติมจากศูนย์วิจัยข้าวพิมายมาให้องค์ความรู้ จะสอนในเรื่องการดูแลพันธุ์ข้าว การคัดข้าวปนในแปลงนาจึงเกิดกระบวนการการเรียนรู้มาคัดแยกสายพันธุ์ข้าว โดยให้เยาวชนได้มีส่วนร่วม ซึ่งจะให้เยาวชนวาดแผนที่ในชุมชน วาดแผนที่แปลงนาและที่อยู่อาศัยของคนในชุมชน และแบ่งออกเป็นเขตแดน และดูว่าในพื้นที่ของเรามีอะไรบ้าง พยายามให้เยาวชนเรียนรู้วิถีการดำรงชีวิตของพ่อแม่ผู้ปกครอง เรียนรู้ถึงวิธีการทำนาว่าพ่อแม่จะทำมาแล้วได้ผลผลิตข้าว ทำแบบไหนเราจึงให้เริ่มทำตั้งแต่กระบวนการหยอดเมล็ดว่ามีลักษณะอย่างไร การหว่าน การดำเป็นแบบไหน จะพยายามให้เยาวชนเรียนรู้ไปพร้อมกัน และให้เด็กๆ ไปสำรวจพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีอยู่ในชุมชน พบว่า มีพันธุ์ข้าวพื้นเมืองชนิดต่างๆ ดังนี้ 1) ข้าวเหลืองปลาชิว 2) ข้าวหอมมะลิขาว 3) ข้าวขาวไรโบ 4) ข้าวหอมมะลิแดง 5) ข้าวขาวพระเทพ 6) ข้าวเจ้าจ๊าบ (จ๊ีบ) และให้เขาได้ไปศึกษาข้อมูลของพันธุ์ข้าวต่างๆ จาก ปู่ ย่า ตา ยาย โดยเน้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง

การคัดเลือกพันธุ์ข้าว

1. การเตรียมแปลงในการเพาะปลูกทำการไถและบ้นให้ดินร่วนซุย ปรับพื้นที่ให้เรียบ ชั่งน้ำให้ทั่วแปลงนาเพียงเล็กน้อย
2. การเตรียมคัดพันธุ์โดยการเลือกรวง ซึ่งสังเกตจากลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้ คือ เลือกรวงที่มีเมล็ดดก ไม่มีเชื้อโรคเจือปน มีระแง้ถี่
3. การวางรวงข้าว จะนำรวงข้าวที่คัดเลือกไว้ในข้อที่ 2 มาทำการวางรวงที่ละ 1 รวง และขยายรวง
4. สังเกตอัตราการงอกของเมล็ด ความสม่ำเสมอของการงอก การเจริญเติบโตของต้นกล้า และบ้นที่กผล
5. ถอนวัชพืชที่ขึ้นแซมต้นกล้า
6. ทำการถอนกล้าข้าว จะถอนเป็นกำ ใน 1 รวง ที่วาง ต้นกล้าที่เกิดบริเวณด้านข้างจะถอนทิ้งเอาเฉพาะบริเวณที่เป็นระแง้
7. การปักดำ ใช้วิธีการดำต้นเดียวโดยใช้ระยะห่าง 25 X 25 เซนติเมตร โดยใช้เชือกในการวัด ใช้ระยะเวลาประมาณ 3 วัน ต้นข้าวจะเริ่มตั้งตัวและแตกใบใหม่
8. สังเกตการเจริญเติบโต โดยวัดความสูงของต้นข้าว สังเกตกาบใบ ซึ่งข้าวที่มีน้ำในปริมาณที่เพียงพอจะเจริญเติบโตได้ดี

9. การคัดเลือกตัดข้าวปน ซึ่งจะคัดเลือกเฉพาะรวงที่เด่นได้คุณภาพเพื่อนำไปใช้ปลูก และใช้คัดในปีต่อไป แล้วจะตัดรวงข้าวที่ปนออกให้หมดเพื่อให้ได้พันธุ์ข้าวที่ต้องการ

10. การเก็บรวง จะสุ่มรวงที่มีขนาดใหญ่ได้มาตรฐานที่เรากำหนด เมื่อได้รวง ข้าวที่ต้องการจะนำมาผึ่งให้แห้งและมัดเป็นพ่อน

11. การตีข้าว จะนำพ่อนข้าวที่ได้มาตีแยก เพื่อให้พันธุ์ข้าวบริสุทธิ์

นางสนิท ทิพย์นางรอง ทดลองปลูกเจาะจ๊าบ (จ๊ีบ) ตามวิธีการที่ได้ประสบการณ์จากการเรียนรู้มากกว่าจะได้พันธุ์ข้าวที่สมบูรณ์ใช้เวลา 4 ปี จากการปลูกได้รวงข้าวที่มีความสมบูรณ์ คือ ข้าง 1 รวง มีเมล็ดได้มากที่สุด จำนวน 275 เมล็ด แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาการคัดเลือกพันธุ์ข้าวของชาวนาได้เป็นอย่างดี

การอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองโดยการแปรรูป

จากการประชุมกลุ่ม เกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิ้มทอง ได้นำข้าว เจาะจ๊าบ (จ๊ีบ) มาทำแปรรูปเพื่อบริโภคในครัวเรือนที่เหลือจำหน่าย โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ข้าวฮางจากข้าวเจาะจ๊าบ (จ๊ีบ) โดยการนำข้าวเปลือกมาทำความสะอาดล้าง น้ำ 2-3 รอบ จากนั้นแช่ข้าวด้วยน้ำสะอาด 8-12 ชั่วโมง สงข้าวใส่ตะกร้าหรือถาดที่ระบายอากาศได้ คั่วด้วยกระสอบ 24 ชั่วโมง ข้าววง 0.5 มม. แล้วนำมานึ่งไฟ 20-25 นาที พอข้าวสุก นำมาผึ่งแดดให้ ใส่น้ำออกทิ้งไว้ 1-2 ชั่วโมง ผึ่งลม 2 วัน แห้งดีแล้วเอาไปสีเป็นข้าวกล้อง

2. สบู่จากข้าวเจาะจ๊าบ (จ๊ีบ) โดยการละลายกรีเซอร์ลินประมาณ 500 กรัม ด้วย ใพอ่อนๆ นำผงข้าวเจาะจ๊าบ (จ๊ีบ) ปริมาณ 2 ช้อนโต๊ะ มาละลายในน้ำเปล่าให้ดูความข้นปานกลาง ผสมกัน จากนั้นเติมน้ำหอม 1 ช้อนชา แล้วคนให้เข้ากัน ใช้น้ำมันมะกอกทาแบบพิมพ์ให้ทั่ว แล้วนำมา เทงแบบพิมพ์ รอให้แข็งตัว แล้วแกะออกจะได้สบู่ข้าวเจาะจ๊าบ (จ๊ีบ) ที่หอมน่าใช้

3. บรรจุเป็นข้าวกล้องเจาะจ๊าบ (จ๊ีบ) จำหน่ายทั่วไปในท้องตลาด

2) บ้านคลองหิน ตำบลคลองหิน อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

บ้านคลองหิน หมู่ที่ 9 ตำบลคลองหินลาด อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ประชากร 700 คน 200 กว่าครัวเรือน อาชีพเกษตรกรทำนา 70% ทำไร่ (ไร่มัน ไร่อ้อย ไร่สับปะรด) 30% เกษตรกรส่วนใหญ่อพยพมาจากบ้านห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ มาจากอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุรินทร์ มาจากอำเภอยางชุมน้อยและลำปลายมาศ จังหวัดนครราชสีมา และส่วนหนึ่งมาจากอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

สมาชิกทุกคนดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดมั่นหลัก 3 ประการ ร่วมกัน ได้แก่ การใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง การคิดพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน และ การใช้ชีวิตอย่างพอเพียงระดับปฏิบัติผู้นำชุมชน แต่ละพื้นที่สามารถนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในระดับปฏิบัติโดยสามารถแบ่งเป็น 4 ชั้น ได้แก่

5.1 การพึ่งตนเองได้ คือ ต้องพยายามพึ่งตนเองให้ได้ในระดับครอบครัวก่อน ให้แต่ ละครอบครัวมีการบริหารจัดการอย่างพอดี

5.2 การอยู่อย่างพอเพียง คือ ดำเนินชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลางให้ตนเองอยู่ได้อย่างสมดุล คือ มีความสุขที่แท้จริงโดยไม่ให้รู้สึกขาดแคลนจนต้องเบียดเบียนตนเอง หรือดำเนินชีวิตอย่างเกินพอดีจนต้องเบียดเบียนสิ่งแวดล้อม

5.3 การอยู่รวมกันอย่างเอื้ออาทร คือ รู้จักการให้และแบ่งปัน ซึ่งจะทำให้เกิดวัฒนธรรมที่ดี อีกทั้งเป็นการช่วยลดความเห็นแก่ตัวและสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ

5.4 การอยู่ดียิ่งขึ้นด้วยการเรียนรู้ คือ ต้องรู้จักพัฒนาตนเอง โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติและประสบการณ์ เพื่อให้เกิดการระมัดระวังในการกระทำการใด ๆ ต่อไป

จากการศึกษาภาคสนามพบว่า ชุมชนเข้มแข็งดังกล่าว ได้ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน โดยยึดการนำทรัพยากรที่มีอยู่ท้องถิ่น เช่น ข้าวพันธุ์พื้นเมือง ฆาอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์ ตามความเหมาะสมของสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง ของครอบครัว และของกลุ่ม เช่น นำข้าวมะลิตั้งเดิมมาทำขนมจีน นำข้าวมะลิแดงมาทำขนมฝักบัว และขนมครกใช้กินในครัวเรือน และทำขนมจีนจากข้าวมะลิแดงเมล็ดเล็กและมะลิแดงเมล็ดใหญ่ไว้กินในครัวเรือนและแจกญาติพี่น้อง

3) บ้านตาพระ ตำบลทะเลเมนชัย อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์

บ้านตาพระ หมู่ 13 ตำบลทะเลเมนชัย อำเภอพลับพลาชัย อาชีพหลักของชาวบ้านคือ ทำนา อาชีพรองลงมาที่ทำ คือ ปลูกอ้อยและมันสำปะหลัง เลี้ยงควาย จักสาน

ชาวนาที่ปลูกข้าวพื้นเมืองมีหลายครัวเรือน ข้าวพื้นเมืองที่ปลูก ได้แก่ มะลิแดง มะลือนันต์ ตายา เจ๊ะจ๊าบ สดวง จากการประชุมกลุ่มซึ่งประกอบไปด้วย ผู้ใหญ่บ้าน อสม. ประธานกรรมการกลุ่มสตรี กรรมการหมู่บ้าน และผู้ปลูกข้าวพื้นเมือง

การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของชาวนาบ้านตาพระ

จากการประชุมกลุ่มชาวนาเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง โดยมีกลุ่มชาวนาส่วนหนึ่งปลูกข้าวพื้นเมืองอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ ดังนี้ (1) บริโภคในครัวเรือน (2) แปรรูป ได้แก่ ข้าวตายาทำขนมดอกจอก และขนมจีน (3) มะลิแดงทำเป็นข้าวกล้องจำหน่าย (4) สดวงทำขนมฝักบัว (5) นำข้าวพื้นเมืองเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ เช่น บุญกุ่มข้าวใหญ่ บุญวันสารทใหญ่ พิธีรำลึกบนนพบุรุษ เป็นต้น

จากการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองทำให้ประเพณีเกี่ยวกับข้าวยังคงสืบทอดต่อกันมา คือ (1) พิธีกรรมการลงนา ใช้เครื่องหมากพลุบูชาเส้นไหมเจ้าที่นาและพระแม่โพสพ (2) พิธีรำลึกบรรพบุรุษ (3) พิธีสารทใหญ่ คือ พิธีกรรมบูชาข้าวตั้งท้อง จะต้องจัดเตรียมอาหารที่เป็นของเปรี้ยวบูชา (4) หากุญษ์เกี่ยวข้าวและนำข้าวเข้ายุ้ง (5) การเรียกขวัญข้าว ทำเดือนสาม (6) พิธีนำข้าวออกจากเข้ายุ้ง ใช้ข้าว ปลาย่าง พลุ หมาก ของหวาน

กลุ่มชาวนาต้องการให้หน่วยงานภาครัฐมาสนับสนุนในเรื่องแจกเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองชื่ออื่นๆ และวัสดุอุปกรณ์ในการแปรรูปข้าวพื้นเมือง เพื่อขยายการแปรรูปข้าวพื้นเมืองต่อไป วิธีการอนุรักษ์อีกวิธีหนึ่งคือ การแนะนำเพื่อนบ้านให้ปลูกเพื่อขยายพันธุ์ต่อไป

บทที่ 5 สรุปผลและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผล

การวิจัยเรื่อง “การสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์” สามารถสรุปผล มีข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ และข้อเสนอแนะของการทำวิจัยครั้งต่อไปโดยเรียงตามลำดับดังนี้

5.1.1 ประเพณี วัฒนธรรม

วิถีชีวิตของกลุ่มแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็ยังมีเอกลักษณ์ของตนเองที่สามารถบอกได้ว่าเป็นชาติพันธุ์นั้นๆ อีกด้วย ซึ่งทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เชื่อมโยงการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่มีรายละเอียดผ่านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปในท้องถิ่น ดังเช่น

5.1.1.1 **กลุ่มไทยโคราช** อยู่ในอำเภอปะคำ นางรอง หนองกี่ และลำปลายมาศ ประมาณ 20% ของประชากรในจังหวัดบุรีรัมย์ อาหารหลักของชาวโคราคคือ ข้าวสวย (เจ้า) ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยโคราช มีประเพณี (1) ประเพณีทำบุญสารท/สารทไทย จะจัดทำกันในสิ้นเดือน 10 (2) ตรุษไทย นิยมทำกันในวันสิ้นเดือน 4 (3) เทศกัมมหาชาติ นิยมทำกันในวันที่ 12 ค่ำ เดือน 12 หรือ วันเพ็ญเดือน 12 และเดือน 6 ของทุกปีจะมีแรกนาขวัญก่อนลงมาทำนา

5.1.1.2 **กลุ่มอีสานหรือ ไทย-ลาว** มีประเพณี ได้แก่ (1) บุญเดือน 3 บุญปั้นข้าวจี (2) บุญเดือน 4 บุญผะเหวด (บุญเทศกัมมหาชาติ) (3) บุญเดือน 5 บุญสงกรานต์ (4) บุญเดือน 6 บุญบั้งไฟ (ขอฟ้าจากพญาแถน) (5) บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา (6) บุญข้าวประดับดิน เดือน 9 (7) บุญข้าวสาก (บุญสลากภัต) เดือน 10

5.1.1.3 **กลุ่มไทย-เขมร** มีประเพณี (1) พิธีกรรมปล่อยลมะมีวด หรือการรำผีฟ้า เป็นการรักษาความเจ็บปวดด้วยเสียงดนตรี หลังการเก็บเกี่ยว (2) แชนโฌนตา เป็นประเพณีหนึ่งที่มีความสำคัญ และปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมายาวนาน นับเป็นพันๆ ปี (3) พิธีช้างบ้านปะคำ (4) แข่งเรือสตีก (5) ไร่ตรวด

5.1.2 **ชนิดและพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์** มีทั้งหมด 60 ชื่อ จำแนกเป็นข้าวเหนียว 15 ชื่อ ได้แก่ ก่ำ บักหม่วย ป่องแก้ว ปิดตานก ส้มผัว เล้าแตก สันป่าตอง หอมนางนวล เหนียวดำ (ต้นขาว) เหนียวดำเจ้าพระยา เหนียวแดง เหนียวนาปรัง เหลืองบุญมา เหนียวมะลิ เหนียวลอย จำแนกเป็นข้าวเจ้า 45 ชื่อ ได้แก่ เซาะสะไต (กษัตริย์) ขาวพระเทพ เจ้าขาว เจ้าลอย เจาะจ่าบตันขาว (จ๊ีบ) เจาะจ่าบตันแดง (จ๊ีบ) โชคอนันต์ ไชยา ชุกรวง ดองเดียว ตะโก ตาเจริญ ตายา ตาแห่ง ต่าเปร็อน ได้หวัน นางคง นางร้อย นางเหมย/ดอกเหมย เนียงกวง ฟ่าลัน มหาชัย มะลิตั้งเดิม มะลิแดง มะลิแดงเมล็ดเล็ก มะลิแดงเมล็ดใหญ่ มะลิ 33 มะลิใหญ่ มะลือนันต์ เมล็ดเล็ก เมล็ดใหญ่ รุจจำเป็ยะ ไรซ์เบอร์รี่ ละออง ละอองกษัตริย์ ยายเล็ม สัมพันธ์ หลวงประทาน หอมดง หอมนิล หอมมะลิดำ หอมสวรรค์ เหลือง เหลืองปลาชิว อีเหลืองน้อย

5.1.3 ลักษณะของข้าวในแต่ละสายพันธุ์ คือ

- (1) ข้าวกำ ลำต้นมีสีดำ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 3.61 มิลลิเมตร ยาว 9.44 มิลลิเมตร สีข้าวเปลือกม่วงดำ มีขน ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีม่วงดำสั้น ทนต่อโรค
- (2) ข้าวเหนียวบักหม่วย เมล็ดลายเล็กๆ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.76 มิลลิเมตร ยาว 10.13 มิลลิเมตร ข้าวเปลือกสีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว ทนต่อโรค
- (3) ข้าวเหนียวป่องแก้ว ลักษณะเป็นข้าวสูงกว่าข้าวหอมมะลิ เมล็ดยาว ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.87 มิลลิเมตร ยาว 9.43 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว ทนทานต่อโรค ไม่แตกกอ
- (4) ข้าวเหนียวปิดตานก ลำต้นเตี้ย รวงหังกลง ใบวีจะปิดเมล็ด เมล็ดเหนียวติดกับรวง เมล็ดยาว ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 11.83 มิลลิเมตร ยาว 9.77 มิลลิเมตร มีสีฟางสลับน้ำตาล ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว ทนต่อโรคและแมลง
- (5) ข้าวเหนียวดำลิ้มฟัว ต้นสีขาวสูง 150 cm. กอละ 13-14 ต้น ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 3.21 มิลลิเมตร ยาว 9.12 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีม่วงแดงสั้น ถอนกล้าง่าย แตกกอดี เก็บเกี่ยวก่อนมะลิ 105
- (6) ข้าวเหนียวเล่าแตก/เล่าหัก ลำต้นแข็งสูง 1.5 เมตรไม่ล้มง่าย เม็ดเล็ก ออกรวงดี ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 3.25 มิลลิเมตร ยาว 10.14 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาว ทนต่อโรค
- (7) ข้าวเหนียวสันป่าตอง ข้าวหนัก เม็ดสวยเรียวยาว ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.9 มิลลิเมตร ยาว 9.75 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว หวานผสมไร่ยางพารา ทนต่อโรคและแมลง ทนแล้ง
- (8) ข้าวเหนียวหอมนางนวล เมล็ดสั้น ลำต้นไม่แตกกอ โคนต้นมีสีม่วง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.68 มิลลิเมตร ยาว 9.66 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวสั้น ถอนกล้าง่าย ทนต่อโรค
- (9) ข้าวเหนียวดำ ลักษณะรวงใหญ่ ความสูง 120 เซนติเมตร ลำต้นสีขาวแข็งแรง แตกกอดี คล้ายมะลิ 105 ลักษณะเมล็ดข้าวเปลือกสั้น ป้อม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 3.18 มิลลิเมตร ยาว 9.62 มิลลิเมตร สีฟางไม่มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดง สั้น ทนต่อโรค ทนต่อหญ้า ปลูกเดือนพฤษภาคม เก็บเกี่ยวเดือนปลายเดือนธันวาคม
- (10) ข้าวเหนียวดำเจ้าพระยา ลักษณะรวงใหญ่ เมล็ดใหญ่ป้อม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.85 มิลลิเมตร ยาว 9.93 มิลลิเมตร มีสีฟางสลับน้ำตาลดำ ไม่มีหาง ข้าวสารสีม่วงดำ ทนต่อโรค
- (11) ข้าวเหนียวแดง รวงใหญ่ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.67 มิลลิเมตร ยาว 10.98 มิลลิเมตร ฟางไม่มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดง ชอบที่ลุ่ม อายุเก็บเกี่ยวเท่ามะลิ 105
- (12) ข้าวเหนียวนาปรัง เม็ดคล้ายข้าวเหนียว กข 6 อัตราการงอกดี ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 3.09 มิลลิเมตร ยาว 10.08 มิลลิเมตร สีน้ำตาลแดง มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว ระยะเก็บเกี่ยว 4 เดือน
- (13) ข้าวเหนียวเหลืองบุญมา ต้นสีเขียว รวงดกใหญ่ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 3.05 มิลลิเมตร ยาว 9.60 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารสีขาว ให้ผลผลิตดี

(14) ข้าวเหนียวมะลิ เมล็ดดก แดงกอดี เวลาหุงอ่อนนุ่มหอม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.89 มิลลิเมตร ยาว 9.67 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารสีขาว ไม่แตกกอ

(15) ข้าวเหนียวลอย ลำต้นใหญ่สีม่วง สูงตามน้ำ แดงกอดี ล้มไปทิศทางเดียวกัน ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 1.90 มิลลิเมตร ยาว 9.05 มิลลิเมตร ข้าวสารมีสีขาวยาว

(16) ข้าวเจ้าเขาสะเด (กษัตริย์) เมล็ดเล็ก ต้นขาวสูงชอบน้ำ ข้าวเปลือกเมล็ดเล็กสีแดง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.70 มิลลิเมตร ยาว 8.38 มิลลิเมตร ฟางสลับน้ำตาล มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดงสั้น

(17) ข้าวขาวพระเทพ ลักษณะเป็นข้าวหนัก ลำต้นสูง 1.20 เมตร ใบสีนวลไม่เหมือนใบข้าวหอมมะลิ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.32 มิลลิเมตร ยาว 10.06 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสี ขาวยาว ต้นข้าวยึดตัวตามน้ำทำให้ต้นใหญ่ สูง ทนทานต่อโรค

(18) ข้าวเจ้าขาว เมล็ดเล็กยาวเรียวยาว ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.80 มิลลิเมตร ยาว 9.82 มิลลิเมตร สีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารสีขาวยาว

(19) ข้าวเจ้าลอย ลำต้นใหญ่ แข็งแรง ถ้าล้มจะไปทางเดียวกัน แดงกอดี ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.84 มิลลิเมตร ยาว 8.36 มิลลิเมตร สีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารสีขาวสั้น ทนต่อโรค

(20) ข้าวเจ้าเจ้าบ้านแดง (จ๊ีบ) ลำต้นมีสีน้ำตาลอ่อน แดงกอดี และมีระยะการแตกกอ ยาวนาน ชูรวงดี ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.51 มิลลิเมตร ยาว 9.11 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดงสั้น ปลูกง่ายในนาดินดาน ข้าวจ๊ีบปลูกก่อน 15 พฤษภาคม เก็บเกี่ยวปลายเดือน พฤศจิกายนถึงต้นธันวาคม

(21) ข้าวเจ้าเจ้าบ้านขาว (จ๊ีบ) ลำต้นมีสีน้ำตาลอ่อน แดงกอดี และมีระยะการแตกกอ ยาวนาน ชูรวงดี ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.55 มิลลิเมตร ยาว 9.90 มิลลิเมตร สีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสี น้ำตาลแดง ปลูกง่ายในนาดินดาน ข้าวเจ้าเจ้าบ้านขาว (จ๊ีบ) ปลูกก่อน 15 พฤษภาคม เก็บเกี่ยว ปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นธันวาคม

(22) ข้าวโชคอนันต์ เมล็ดยาว ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.91 มิลลิเมตร ยาว 10.04 มิลลิเมตร มีสีฟาง มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว แดงกอดี ออกรวงหลังมะลิ 105

(23) ข้าวไชยา เมล็ดเล็ก รวงสั้นหุงขึ้นหม้อ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.42 มิลลิเมตร ยาว 7.71 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง มีหาง ข้าวสารมีสีขาวสั้น

(24) ข้าวชุกรวง ต้นสูง เวลาแก่ใบตกห้อยลง เห็นแต่รวงข้าว ลักษณะรวงดี ข้าวสุกจะนิ่มเหมือนข้าวมะลิ 105 หุงขึ้นหม้อ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.51 มิลลิเมตร ยาว 10.47 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว

(25) ข้าวทองเดียว ลำต้นแข็งแรง ไม่ล้มง่าย แดงกอดี กินแล้วมีแรง มีกลิ่นหอม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 3.06 มิลลิเมตร ยาว 8.26 มิลลิเมตร สีฟาง มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดงสั้น กลางเดือนมิถุนายน เก็บเกี่ยวหลังมะลิ 105

(26) ข้าวตะโก เมล็ดเล็ก ข้าวหนัก ต้นสูง หุงนุ่ม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.55 มิลลิเมตร ยาว 8.12 มิลลิเมตร มีสีฟางกระน้ำตาล ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดง

(27) ข้าวตาเจริญ เป็นข้าวกลาง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.84 มิลลิเมตร ยาว 10.30 มิลลิเมตร สีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวใสยาว ปลูกเดือน พ.ค. เก็บเกี่ยวหลังมะลิ 105 ทนต่อโรค

ได้ผลผลิตดี

(28) ข้าวตaya เป็นข้าวหนัก ลำต้นสูง 150 เซนติเมตร แดกกอดี เมล็ดมีหาง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.56 มิลลิเมตร ยาว 8.49 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง มีหาง ข้าวสารมีสีขาวสั้น เก็บเกี่ยวหลังมะลิ 105

(29) ข้าวขาวตาแห้ง ข้าวหนัก ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.86 มิลลิเมตร ยาว 10.13 มิลลิเมตร สีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว ข้าวตาแห้งยืนตัวตามน้ำ ทนต่อโรค ต่อแมลง หว่านเดือน เม.ย. เก็บเกี่ยวเดือน ธ.ค.-ม.ค.

(30) ข้าวดำเปรี้ยว เม็ดเล็กสีแดง หุงขึ้นหม้อ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.76 มิลลิเมตร ยาว 7.95 มิลลิเมตร มีสีฟางสลับน้ำตาล ไม่มีหาง เมล็ดข้าวสารน้ำตาลแดงสั้น แดกกอดี ทนต่อโรค

(31) ข้าวใต้หวัน เมล็ดลาย หุงแล้วข้าวเมล็ดแข็ง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.76 มิลลิเมตร ยาว 7.95 มิลลิเมตร มีสีฟางสลับน้ำตาล ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดงสั้น แดกกอดี ทนต่อโรค

(32) ข้าวนางคง เมล็ดสีฟาง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.62 มิลลิเมตร ยาว 8.19 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดงสั้น แดกกอดี ทนต่อโรค

(33) ข้าวนางร้อย ลำต้นแข็งแรง ออกรวงดี ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.88 มิลลิเมตร ยาว 8.30 มิลลิเมตร ฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารสีน้ำตาลแดงสั้น ปลุกง่ายไม่เปลืองปุ๋ย

(34) ข้าวนางเหมย/ดอกเหมย ออกรวงดี เมล็ดใหญ่ นาลุ่ม แดกกอดี ไม่ชอบน้ำลึก ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.65 มิลลิเมตร ยาว 10.77 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว เก็บเกี่ยวหลังมะลิ 105

(35) ข้าวเนียงกวง เมล็ดข้าวป้อมสีฟางสลับน้ำตาล ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 0.79 มิลลิเมตร ยาว 3.35 มิลลิเมตร ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีแดง ทนต่อโรค แดกกอดี เก็บเกี่ยวหลังมะลิ 105

(36) ข้าวฟาลัน ลำต้นแข็งแรงปรับตัวตามน้ำ แดกกอดี เวลาหุงอ่อนนุ่มหอม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.82 มิลลิเมตร ยาว 10.49 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารสีขาวยาว ปรับตัวได้ดีกว่ามะลิ 105 ได้ผลผลิตดี

(37) ข้าวมหาชัย แดกกอดี หุงขึ้นหม้อ ลำต้นไม่ค่อมสูงมาก ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.54 มิลลิเมตร ยาว 9.73 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง สีข้าวสารขาวยาว เก็บเกี่ยวหลังมะลิ 105

(38) ข้าวมะลิดั้งเดิม เมล็ดข้าวเรียวยาว รวงดี ต้นสูงแดกกอดี สูง 80-100 เซนติเมตร เวลาหุงอ่อนนุ่มหอมมากกว่ามะลิ 105 ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.54 มิลลิเมตร ยาว 10.68 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว ทนต่อโรค

(39) ข้าวมะลิแดง ลำต้นแข็งแรง สูงตามน้ำ เมล็ดเรียวยาวเล็ก ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.66 มิลลิเมตร ยาว 10.38 มิลลิเมตร สีฟางไม่มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดงยาว ปลุกที่เนิน น้ำไม่ขังก็ได้ ทนแล้ง ทนต่อโรค ทนต่อหญ้า เก็บเกี่ยวหลังมะลิ 105 ปลุกพฤษภาคม เก็บเกี่ยวเดือนปลายเดือน ธันวาคม

(40) มะลิแดงเมล็ดเล็ก ลำต้นตั้งตรง ขึ้นสม่ำเสมอ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.75 มิลลิเมตร ยาว 7.71 มิลลิเมตร สีฟาง มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดงสั้น ทนต่อโรค คุ่มหญ้าดี

(41) มะลิแดงเมล็ดใหญ่ ลำต้นตั้งตรง ขึ้นสม่ำเสมอ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.62 มิลลิเมตร ยาว 9.48 มิลลิเมตร สีฟาง มีหาง สีข้าวสารขาวยาว ทนต่อโรค

- (42) ข้าวมะลิ 33 เมล็ดเรียวยาว ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.60 มิลลิเมตร ยาว 10.76 มิลลิเมตร สีฟางไม่มีหาง สีข้าวสารขาวยาว การเก็บเกี่ยว 75 วัน
- (43) ข้าวมะลิใหญ่ เป็นข้าวหนัก ลำต้นตั้งตรง ความสูงยี่ดขึ้นไปตามน้ำ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.60 มิลลิเมตร ยาว 10.64 มิลลิเมตร สีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว หว่านเดือนมิถุนายน เก็บเกี่ยวเดือนมกราคม
- (44) ข้าวมะลือนันต์ แดกกอดี กอใหญ่สูง รวงยาว สูง 150 เซนติเมตร ลักษณะเมล็ดต่างๆ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.69 มิลลิเมตร ยาว 10.82 มิลลิเมตร สีฟางไม่มีหาง สีข้าวสารขาวยาว เริ่มปลูกเดือนพฤษภาคม การเก็บเกี่ยวหลังมะลิ 105
- (45) ข้าวเมล็ดเล็ก ลักษณะเมล็ดเล็ก ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.60 มิลลิเมตร ยาว 8.13 มิลลิเมตร มีสีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารสีแดงป้อม
- (46) ข้าวเมล็ดใหญ่ เมล็ดเรียวยาว ลำต้นแข็งแรง ต้นสูง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.65 มิลลิเมตร ยาว 10.07 มิลลิเมตร มีสีฟางกระน้ำตาล ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว
- (47) ข้าวจุจ่าเปี้ยะ (ข้าวเศรษฐี) ลำต้นใหญ่ตรงแข็ง ใบใหญ่ 1 ต้น แดกกอ 7-8 ต้น ทนต่อน้ำท่วม ชอบน้ำ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.64 มิลลิเมตร ยาว 8.22 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง มีหาง ข้าวสารมีสีขาวน้ำตาลสั้น ทนต่อโรคและแมลง
- (48) ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ลำต้นไม่สูงมากนัก ลำต้นดำ รวงข้าวสีดำ แดกกอดี ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.32 มิลลิเมตร ยาว 10.57 มิลลิเมตร สีน้ำตาลดำ ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีม่วงดำยาว ทนต่อโรค เกี่ยวก่อนข้าวมะลิ 105
- (49) ข้าวละออง หอมกว่าข้าวนางร้อยहुงแล้วทิ้งไว้เมื่อเย็นข้าวจะแข็ง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.84 มิลลิเมตร ยาว 8.36 มิลลิเมตร สีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวสั้น ทนต่อโรค
- (50) ข้าวละอองกษัตริย์ ลำต้นสูง 120 เซนติเมตร हुงแล้วมีกลิ่นหอม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 1.99 มิลลิเมตร ยาว 8.13 มิลลิเมตร มีสีฟางกระน้ำตาล ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีน้ำตาลแดงสั้น ทนต่อโรค
- (51) ข้าวยายเลื่อม ข้าวเมล็ดเล็ก ต้นกล้าเล็กไม่แข็งแรง ต้นจะสูงท่วมหัว รวงใหญ่ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.63 มิลลิเมตร ยาว 8.21 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว เป็นข้าวหนัก กินแล้วมีแรงไม่เหนื่อย เป็นข้าวที่ไม่ทนต่อแมลง
- (52) ข้าวสัมพันธ์ เป็นข้าวหนัก เมล็ดเล็กแข็ง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.65 มิลลิเมตร ยาว 8.05 มิลลิเมตร สีฟางสลับแดง ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีขาวสั้น แดกกอดี ชอบน้ำ การเก็บเกี่ยวหลังมะลิ 105
- (53) ข้าวหลวงประทาน ต้นสูงใหญ่ हुงแล้วแข็ง แดกกอดี ทนต่อโรค เมล็ดใหญ่ มีหาง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 1.75 มิลลิเมตร ยาว 6.42 มิลลิเมตร สีฟางไม่มีหาง สีข้าวสารขาวยาว
- (54) ข้าวหอมดง ออกรวงดี ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.81 มิลลิเมตร ยาว 10.70 มิลลิเมตร มีสีฟาง ไม่มีหาง ข้าวสารสีขาวยาว
- (55) ข้าวหอมนิล ลำต้นไม่สูง รวงสีน้ำตาลเข้ม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.23 มิลลิเมตร ยาว 10.61 มิลลิเมตร น้ำตาลดำ ไม่มีหาง ข้าวสารมีสีม่วงแดงยาว ทนต่อโรค แดกกอดี เกี่ยวก่อน

มะลิ 105

(56) ข้าวหอมมะลิดำ ลำต้นสีดำ ต้นเตี้ย หุงขึ้นหม้อมีกลิ่นหอม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.84 มิลลิเมตร ยาว 9.78 มิลลิเมตร สีน้ำตาลดำ ไม่มีหาง ข้าวสารสีม่วงดำยาว แดกกอดี

(57) ข้าวหอมสวรรค์ เมล็ดยาว ลำต้นใหญ่ ตั้งตรง ใบใหญ่ ไม่ต้องการน้ำมาก ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.84 มิลลิเมตร ยาว 10.52 มิลลิเมตร สีฟาง มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว อายุการปลูกและเก็บเกี่ยวเท่ามะลิ 105 แดกกอไม่ดี

(58) ข้าวเหลือง ลำต้นแข็งแรง ไม่ล้มง่าย หุงสุกทิ้งไว้จะข้าวจะแข็ง ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.49 มิลลิเมตร ยาว 10.69 มิลลิเมตร สีฟางสลับน้ำตาลไม่มีหาง ข้าวสารสีขาวยาว แดกกอดี ชอบนาชุ่ม

(59) ข้าวเหลืองปลาชิว ลำต้นตั้งแข็งแรง ยึดตามน้ำ ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 2.70 มิลลิเมตร ยาว 10.05 มิลลิเมตร สีฟางสลับน้ำตาล ไม่มีหาง ข้าวสารสีขาวยาว ไม่ทนต่อโรค

(60) ข้าวอีเหลืองน้อย ลำต้นแข็งแรง ต้นจะสูงกว่า มะลิ 105 แดกกอดี เวลาหุงอ่อนนุ่มหอม ข้าวเปลือกมีเมล็ดกว้าง 3.02 มิลลิเมตร ยาว 9.30 มิลลิเมตร สีฟางสลับน้ำตาล มีหาง ข้าวสารมีสีขาวยาว ออกรวงหลังมะลิ 105 ได้ผลผลิตดี

5.1.4 การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากข้าวพันธุ์พื้นเมือง มีดังนี้

(1) การใช้ประโยชน์เพื่อบริโภคเป็นอาหาร โดยจะใช้เป็นอาหารหลักในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังใช้ประโยชน์ข้าวพื้นเมืองเพื่อทำขนมพื้นบ้าน ซึ่งมีหลากหลายชนิดทั้งที่ทำจากข้าวเหนียวและข้าวเจ้า ส่วนใหญ่จะใช้ในช่วงประเพณี พิธีกรรม เช่น ขนมข้าวต้ม ข้าวโป่ง นางเล็ด ลอดช่อง ข้าวเม่า ข้าวหลาม ข้าวจี ข้าวปุ้น เป็นต้น รวมทั้งการใช้ประโยชน์เพื่อเป็น เครื่องปรุงอาหาร ตามวัฒนธรรมการบริโภค ซึ่งมีการใช้ข้าวคั่วมาเป็นส่วนประกอบในการปรุงแต่งเป็นตัวช่วยชูรสมีกลิ่นหอม ส่วนแฉงก็ใช้ ข้าวเปลือกมาช่วยปรุงรสให้น้ำเข้มข้นรสชาติดี และการใช้ประโยชน์เพื่อ ถนอมอาหาร ข้าวเป็นตัวช่วยในการถนอมอาหารที่สำคัญของชาวนาอีสานโดยเฉพาะอาหารหมักดอง เช่น ปลาจ่อม ปลาจุ่ม ที่เป็นอาหารขึ้นชื่อของคนอีสาน ปลาจ่อม แหนม เป็นต้น

(2) การใช้ประโยชน์ข้าวพื้นเมืองเป็นสมุนไพรและการรักษาโรค

(3) การใช้ประโยชน์เพื่อการแลกเปลี่ยน สำหรับการบริโภคใช้ประโยชน์ด้านนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ชาวนานำมาทำพันธุ์เพื่อปลูกในแปลงนา

(4) การใช้ประโยชน์เพื่อ การเลี้ยงสัตว์ เป็นการนำเอาข้าวมาเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงสัตว์พวกไก่ เป็ด จะใช้ข้าวเปลือก ข้าวสารและปลายข้าว

(5) การใช้ประโยชน์เพื่อขายเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ข้าวพื้นเมืองนับตั้งแต่ที่ชาวนาได้เปิดพื้นที่เพื่อตลาดข้าวกล้องอินทรีย์ทำให้ข้าวพื้นเมืองกลายมาเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคเพิ่มมากขึ้น

(6) การใช้ข้าวพื้นเมืองทำสาโท และการทำสาเหล้า เป็นการใช้น้ำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วนำมาหมักกับสาเหล้าที่เตรียมไว้จากนั้นใส่เองหมักทิ้งไว้ระยะหนึ่งก็จะนำเอาสาโทออกมารองและนำมาดื่มในงานพิธีต่างๆ ของชาวนาอีสาน

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.2.1.1 รัฐควรส่งเสริมสนับสนุนการฟื้นฟูการปลูกและอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองของชาวนาและการสร้างพื้นที่ทางการตลาดที่เกี่ยวกับผลผลิตและการสร้างผลิตภัณฑ์จากข้าวพื้นเมืองเพื่อนำไปสู่การสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของชาวนาที่อนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์

5.2.1.2 รัฐควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายชุมชนชาวนาที่อนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองเพื่อให้ชาวนาเกิดความเข้มแข็งและเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากข้าวพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์

5.2.1.3 สนับสนุนสถาบันการศึกษาทุกระดับในการศึกษาวิจัยและการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับอนุรักษ์พันธุกรรมพื้นบ้านเพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชนในจังหวัดบุรีรัมย์

5.2.1.4 รัฐควรสร้างนโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมการปลูกและอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองทั้งภาคส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและนโยบายการส่งเสริมการลงทุนเกี่ยวกับธุรกิจที่นำเอาข้าวพื้นเมืองมาเป็นปัจจัยการผลิตเพื่อสร้างมูลค่าและรายได้ให้กับชาวนาและประเทศชาติ

5.2.1.5 จังหวัดควรให้ความสำคัญและผลักดันชุมชนเข้มแข็งที่ปลูกข้าวพื้นเมืองให้เป็นแหล่งเรียนรู้ข้าวพื้นเมืองของจังหวัด

5.2.2 ข้อเสนอแนะทางการวิจัย

5.2.2.1 ศึกษาความเป็นไปได้ของพื้นที่ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และแนวทางการร่วมมือของภาคภาการศึกษาในพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายของพันธุกรรมข้าวพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์

5.2.2.2 ศึกษาเกี่ยวกับการปรับปรุงพันธุ์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าวพื้นเมือง และการนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการแปรรูปต่างๆ

5.2.2.3 ศึกษาการจัดการแหล่งสารสนเทศพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและการสร้างฐานข้อมูลข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์

5.2.2.4 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์

5.2.2.5 ศึกษาความเป็นไปได้ของหลักสูตรพันธุ์ข้าวพื้นเมืองสำหรับผู้เรียนระยะต่างๆ

5.2.2.6 ศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ของผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จากข้าวพื้นเมืองบุรีรัมย์

ภาคผนวก ก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและภาพที่เกี่ยวข้อง



ภาพที่ 1 ลงพื้นที่สัมภาษณ์ของทีมวิจัย



ภาพที่ 2 การเพาะเมล็ดข้าวหอมสุวรรณี



ภาพที่ 3 ผศ.ดร.สมหมาย ปะติตังโช วัดลักษณะสัณฐานวิทยาของข้าว



ภาพที่ 4 การวัดลักษณะสัณฐานวิทยาของข้าวของทีมวิจัย



ภาพ 7 การประชุมกลุ่ม ณ บ้านคลองหิน อำเภอนอนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์



ภาพที่ 8 การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์การแปรรูปจากข้าวพื้นเมือง

**แบบบันทึกลักษณะประจำพันธุ์ข้าว ดัดแปลงจากศูนย์ปฏิบัติการและเก็บเมล็ดเชื้อพันธุ์
ข้าวแห่งชาติ สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร**

ชื่อพันธุ์ข้าว.....แหล่งที่รวบรวม.....
สถานที่.....วันตกกล้า.....วันปักดำ (งอก).....

I. ระยะกล้า

1. ความสูงของต้นกล้า วัดในระยะที่ต้นกล้ามีอายุประมาณ 20-30 วัน โดยวัดจากโคนต้นถึงปลายใบ
10 ตัวอย่าง วัดเป็นเซนติเมตร

ต้นที่ 1	ต้นที่ 2	ต้นที่ 3	ต้นที่ 4	ต้นที่ 5	ต้นที่ 6	ต้นที่ 7	ต้นที่ 8	ต้นที่ 9	ต้นที่ 10	ค่าเฉลี่ย

II. ระยะแตกกอเต็มที่

2. การมีขนบนแผ่นใบ สังเกตโดยการทดลองลูบแผ่นใบไปมาแล้วแยกออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

(1) = เกลี้ยง (2) = มีบ้าง (3) = มีขน (x) = อื่นๆ

3. สีของแผ่นใบ ประเมินลักษณะสีของแผ่นใบออกเป็น 7 พวก ดังนี้

(1) = เขียวจาง (2) = เขียว (3) = เขียวเข้ม (4) = ม่วงที่ปลาย

(5) = ม่วงที่ริม (6) = ม่วงผสมเขียว (7) = ม่วงทั้งใบ (x) = สีอื่นๆ

4. สีของกาบใบ ดูจากสีของกาบใบด้านนอก แบ่งออกเป็น 4 พวก ดังนี้

(1) = เขียว (2) = เขียวเส้นม่วง (3) = ม่วงอ่อน (4) = ม่วง (x) = สีอื่นๆ

5. มุมของยอดแผ่นใบ ดูจากยอดของแผ่นใบใต้ใบธงใบแรกว่าเอนจากลำต้นมากขนาดไหน

ประเมินลักษณะ ได้ดังนี้ (1) = ตั้งตรง (5) = นอน (9) = ตก

6. สีของลิ้นใบ (เยื่อแก่น้ำฝน) ประเมินลักษณะได้ 3 พวก ดังนี้

(1) = ขาว (2) = เส้นม่วง (3) = ม่วง (x) = สีอื่นๆ

7. รูปร่างของลิ้นใบ (เยื่อแก่น้ำฝน) ดูลักษณะของเยื่อแก่น้ำฝนแล้วแบ่งประเภท ดังนี้

(1) = แแหลม  (2) = มี 2 ยอด  (3) = ไม่แหลม 

8. ความยาวเยื่อแก่น้ำฝน วัดความยาวเยื่อแก่น้ำฝน จากฐานของกาบใบถึงปลายยอดของเยื่อแก่น้ำฝน 5 ตัวอย่าง วัดเป็นมิลลิเมตร

ต้นที่ 1	ต้นที่ 2	ต้นที่ 3	ต้นที่ 4	ต้นที่ 5	ค่าเฉลี่ย

9. สีของหูใบ (เขี้ยวกันแมลง) ดูสีที่ปรากฏ ดังนี้

(1) = ขาว (2) = เส้นม่วง (3) = ม่วง (x) = สีอื่นๆ

10. สีของข้อต่อใบกับกาบใบ

(1) = เขียวอ่อน (2) = เขียว (3) = ม่วง (x) = สีอื่น ๆ

11. สีของปล้อง

(1) = เขียว (2) = เหลืองอ่อน (3) = เขียวมีเส้นม่วง (4) = ม่วง (x) = สีอื่น ๆ

12. ทรงกอ

(1) = กอตั้ง (3) = กอแบน (5) = กอแผ่ (7) = กอแผ่มาก (9) = แผ่เป็นแนวนอน

III. ระยะออกทรง

13. จำนวนวันตกกล้าถึงออกดอก 50%.....วัน หรือวันออกดอก.....วัน
(ประเมินลักษณะนี้โดยบันทึกวันที่ข้าวออกดอก 50% ของทั้งหมด หรือบันทึกช่วงเวลาตั้งแต่ตกกล้าจนกระทั่งข้าวออกดอก 50% สำหรับข้าวที่ไม่ไวต่อช่วงแสง)

14. มุมของใบธง สังเกตที่ข้อต่อของกาบใบซึ่งเป็นมุมระหว่างใบธงกับต้นข้าว โดยดูประมาณ 5 ตัวอย่างแล้วค่อยบันทึกลักษณะ

(1) = ตั้งตรง  (3) = เอน  (5) = เป็นแนวนอน  (7) = หักลง 



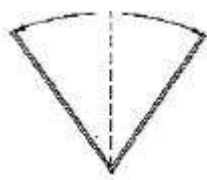


15. ความยาวของลำต้น วัดจากโคนต้นถึงฐานรวง จำนวน 5 ตัวอย่าง วัดเป็นเซนติเมตร

ต้นที่ 1	ต้นที่ 2	ต้นที่ 3	ต้นที่ 4	ต้นที่ 5	ค่าเฉลี่ย

16. จำนวนหน่อ นับจำนวนต้นข้าวทั้งหมดในหนึ่งกอ ทั้งต้นที่มีรวงและต้นที่ไม่มีรวง จำนวน 5 ตัวอย่าง

กอที่ 1	กอที่ 2	กอที่ 3	กอที่ 4	กอที่ 5	ค่าเฉลี่ย

17. มุมหรือลักษณะกอ สังเกตมุมหรือลักษณะกอจากทั้งแปลง แบ่งได้เป็น

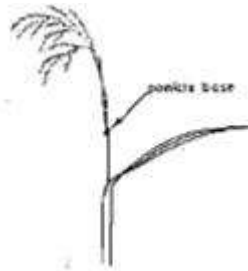
(1) = ตั้งตรง  (3) = เอนเล็กน้อย  (5) = เอน 
 (7) = เอนมาก  (9) = นอน 

18. สีของปล้องด้านนอก ดูจากผิวนอกของปล้องลำต้น

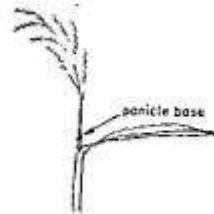
(1) = เขียว (2) = เหลืองอ่อน (3) = เส้นม่วง (4) = ม่วง



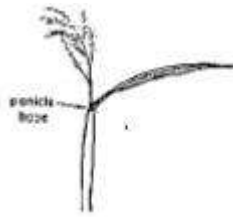
19. การชuurว ดูการชuurวเหนือใบธงหลังจากดอกบาน



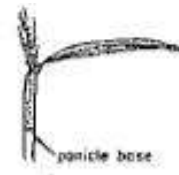
(1) = ชuurวดีมาก



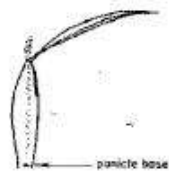
(3) = ชuurวดี



(5) = โผล่เล็กน้อย



(7) = บางส่วนโผล่



(9) = ไม่โผล่



20. ทางข้าว

(0) = ไม่มี (1) = สั้นและมีเป็นส่วนน้อย (5) = สั้นและทุกเมล็ดมีหาง

(9) = ยาวและทุกเมล็ดมีหาง



21. สีของทางข้าว

(1) = ฟาง (2) = เหลือง (3) = น้ำตาล (4) = แดง

(5) = ม่วง (6) = ดำ (x) = สีอื่นๆ







22. สีของยอดเมล็ด

(1) = ขาว (2) = ฟาง (3) = น้ำตาล (4) = แดง

(5) = แดงที่ปลาย (6) = ม่วง (7) = ม่วงที่ปลาย



23. การแตกกระแจะ สังเกตการแตกกระแจะของเมล็ดข้าวบนรวงแล้วให้คะแนน ดังนี้


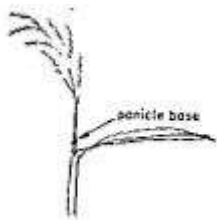
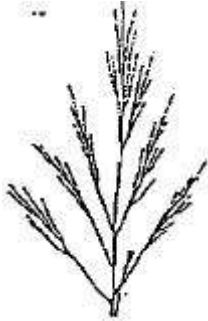
(0) = ไม่แตก		(1) = มีบ้าง	
(2) = แตกมาก		(3) = แตกเป็นกลุ่ม	

IV ระยะเก็บเกี่ยว

24. ความแข็งของลำต้น

(1) = แข็งมาก (3) = ค่อนข้างแข็ง (5) = แข็งปานกลาง (7) = ล้ม (9) = ล้มง่ายมาก

25. ลักษณะรวง ดูลักษณะการแตกแขนงของมุม primary branch และความหนาแน่นของเมล็ด

(1) = จับกันแน่น		(5) = ปานกลาง	
(9) = กระจาย			<input type="checkbox"/>

26. ก้านรวง สามารถบันทึกลักษณะได้เป็น (1) = ตั้งตรง (2) = อ่อน

27. ความยาวรวง วัดความยาวรวงจากฐานคอรวงถึงยอด จำนวน 5 ตัวอย่าง วัดเป็นเซนติเมตร

รวงที่ 1	รวงที่ 2	รวงที่ 3	รวงที่ 4	รวงที่ 5	ค่าเฉลี่ย

28. น้ำหนักทรง ซึ่งน้ำหนักทรง จำนวน 5 ตัวอย่าง เป็นกรัม

ทรงที่ 1	ทรงที่ 2	ทรงที่ 3	ทรงที่ 4	ทรงที่ 5	ค่าเฉลี่ย

29. การแก่ของใบ

(1) = ใบแก่ช้า (5) = ปานกลาง (9) = เร็ว

30. การติดเมล็ด

(1) = ติดเมล็ด > 90% (3) = ติดปานกลาง (75-90%) (5) = ติดน้อย (50-74%)

(7) = ติดน้อยกว่า 50% (9) = ไม่ติดเลย

31. การร่วงของเมล็ด

(1) = ร่วงยาก (2) = ร่วงน้อย (3) = ร่วงปานกลาง (4) = ร่วงง่าย (5) = ร่วงง่ายมาก

32. การแห้งของใบใต้ใบธง สังเกตใบใต้ธงในระยะเก็บเกี่ยว บันทึกโดยการให้คะแนน

(1) = แห้งช้า (5) = แห้งปานกลาง (9) = แห้งเร็ว

V ระยะหลังการเก็บเกี่ยว

33. การนวด หลังจากเก็บเกี่ยวแล้วนำรวงข้าว มาตากแดดเพื่อลดความชื้น

(1) = นวดยาก (5) = ปานกลาง (9) = ง่าย

34. สีของเปลือกเมล็ด

(0) = สีฟาง (1) = สีเหลือง (2) = ฟางกระน้ำตาล (3) = ฟางซีดน้ำตาล (4) = น้ำตาล

(5) = ม่วงอ่อน (6) = ฟางกระม่วง (7) = ฟางซีดดำ (8) = ม่วง (9) = ดำ

35. ขนของเปลือกเมล็ด

(1) = ไม่มีขน (2) = มีขนบนกลีบเมล็ดใหญ่ด้านล่าง (3) = มีขนบนกลีบเมล็ดใหญ่ด้านบน

(4) = ขนสั้น (5) = ขนยาว

36. น้ำหนักของข้าวเปลือก นำเมล็ดข้าวเปลือกตากแดดลดความชื้นให้เหลือประมาณ 14% แล้วชั่งเมล็ดข้าวเปลือก 100 เมล็ด โดยชั่งเป็นกรัมจำนวน 5 ตัวอย่าง

ตัวอย่าง 1	ตัวอย่าง 2	ตัวอย่าง 3	ตัวอย่าง 4	ตัวอย่าง 5	ค่าเฉลี่ย

37. ความยาวของเมล็ดข้าวเปลือก วัดความยาวของเมล็ดข้าวเปลือกจากฐาน เปลือกหุ้มเมล็ดจนถึงปลายยอดเมล็ด เป็นมิลลิเมตร จำนวน 10 ตัวอย่าง

เมล็ด 1	เมล็ด 2	เมล็ด 3	เมล็ด 4	เมล็ด 5	เมล็ด 6	เมล็ด 7	เมล็ด 8	เมล็ด 9	เมล็ด 10	ค่าเฉลี่ย

38. ความกว้างของเมล็ดข้าวเปลือก วัดความกว้างของเมล็ดข้าวเปลือกเป็นมิลลิเมตร จำนวน 10 ตัวอย่าง

เมล็ด 1	เมล็ด 2	เมล็ด 3	เมล็ด 4	เมล็ด 5	เมล็ด 6	เมล็ด 7	เมล็ด 8	เมล็ด 9	เมล็ด 10	ค่าเฉลี่ย

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

39. สีของข้าวกล้อง กระเพาะเปลือกเมล็ดข้าวออก สังเกตสีของข้าวกล้องแล้วบันทึกลักษณะ

(1) = ขาว (2) = น้ำตาลอ่อน (3) = น้ำตาลมัน (4) = น้ำตาลเข้ม (5) = แดง

(6) = ม่วงอ่อน (7) = ม่วงดำ (x) = อื่น ๆ

40. รูปร่างของข้าวกล้อง

(1) = เรียว (2) = ค่อนข้างป้อม (3) = ป้อม (4) = เรียว

ลักษณะต้นข้าวพันธุ์พื้นเมือง



ภาพที่ 1 ข้าวเก่า



ภาพที่ 2 ข้าวปักหม่วย



ภาพที่ 3 ข้าวป๋องแฉ้ว



ภาพที่ 4 ข้าวปิดตานก



ภาพที่ 5 ข้าวลิ้มฟ้า



ภาพที่ 6 ข้าวเจ้าแตก



ภาพที่ 7 ข้าวสันป่าตอง



ภาพที่ 8 ข้าวหอมนางนวล



ภาพที่ 9 ข้าวเหนียวดำ (ต้นขาว)



ภาพที่ 10 ข้าวเหนียวดำเจ้าพระยา



ภาพที่ 11 ข้าวเหนียวแดง



ภาพที่ 12. ข้าวเหนียวนาปรัง



ภาพที่ 13 ข้าวเหลืองบุญมา



ภาพที่ 14 ข้าวเหนียวมะลิ



ภาพที่ 15 ข้าวเหนียวลอย



ภาพที่ 16 ข้าวเหนียวเหลืองน้อย



ภาพที่ 17 ข้าวกษัตริย์



ภาพที่ 18 ข้าวขาวพระเทพ



ภาพที่ 21 ข้าวเจ้าชะงู๋ต้นขาว (จีบ)



ภาพที่ 22 ข้าวเจ้าชะงู๋ต้นแดง (จีบ)



ภาพที่ 23 ข้าวโชคอนันต์



ภาพที่ 24 ข้าวไชยา



ภาพที่ 25 ข้าวชูกรวง



ภาพที่ 26 ข้าวทองเดี่ยว



ภาพที่ 27 ข้าวตะโก



ภาพที่ 28 ข้าวตาเจริญ



ภาพที่ 29 ข้าวตายนยา



ภาพที่ 30 ข้าวตาทองแดง



ภาพที่ 31 ข้าวตำเปรี๊น



ภาพที่ 32 ข้าวไต้หวัน



ภาพที่ 33 ข้าวนางคง



ภาพที่ 34 ข้าวนางร้อย



ภาพที่ 35 ข้าวนางเหมย



ภาพที่ 36 ข้าวฟ้าลั่น



ภาพที่ 37 ข้าวมหาชัย



ภาพที่ 38 ข้าวมะลิตั้งเดิม



ภาพที่ 39 ข้าวมะลิแดง



ภาพที่ 40 ข้าวมะลิแดงเมล็ดเล็ก



ภาพที่ 41 ข้าวมะลิแดงเมล็ดใหญ่



ภาพที่ 42 ข้าวมะลิ 33



ภาพที่ 43 ข้าวมะลิใหญ่



ภาพที่ 44 ข้าวมะลิอินันต์



ภาพที่ 45 ข้าวเมล็ดเล็ก



ภาพที่ 46 ข้าวเมล็ดใหญ่



ภาพที่ 47 โรงจำปูนมะ



ภาพที่ 48 ข้าวไร่ไช้เบอร์รี่



ภาพที่ 49 ข้าวละออง



ภาพที่ 50 ข้าวละอองกษัตริย์



ภาพที่ 51 ข้าวยายเล็ม



ภาพที่ 52 ข้าวลุ่มพินธุ์



ภาพที่ 53 ข้าวหลวงประทาน



ภาพที่ 54 ข้าวหอมดง



ภาพที่ 55 ข้าวหอมนิล



ภาพที่ 56 ข้าวหอมมะลิดำ



ภาพที่ 57 ข้าวหอมสวรรค์



ภาพที่ 58 ข้าวเหนียว



ภาพที่ 59 ข้าวเหลืองปลาทิว



ภาพที่ 60 ข้าวเหนียวทอง

ภาพพันธุ์ข้าวพื้นเมือง

1. ข้าวเก่า



2. ข้าวบักหม่วย



3. ข้าวป่องแก้ว



4. ข้าวปัดตานก



5. ข้าวลืมผัว



6. ข้าวเจ้าแตก



7. ข้าวสันป่าตอง



8. ข้าวหอมนางหลวง



9. ข้าวเหนียวดำ (ต้นขาว)



10. ข้าวเหนียวดำเจ้าพระยา



11. ข้าวเหนียวแดง



12. ข้าวเหนียวนาปรัง



13. ข้าวเหลืองบุญมา



14. ข้าวเหนียวมะลิ



15. ข้าวเหนียวลอย



16. ข้าวอีเหลืองห้อย



17. ข้าวกษัตริย์



18. ข้าวขาวพระเทพ



19. ข้าวเจ้าขาว



20. ข้าวเจ้าลอย



21. ข้าวเจ้าะจี๊บตันขาว (จี๊บ)



22. ข้าวเจ้าะจี๊บตันแดง (จี๊บ)



23. ข้าวโซคองหนัด



24. ข้าวไชยา



25. ข้าวชุกรวง



26. ข้าวทองเดิยว



27. ข้าวตะโก



28. ข้าวตาเจริญ



29. ข้าวตายา



30. ข้าวตาแห้ง



31. ข้าวดำเปร็อน



32. ข้าวไต้หวัน



33. ข้าวหางคอง



34. ข้าวหางร้อย



35. ข้าวหางเหมย



36. ข้าวฟ้ายัน



37. ข้าวมหาชัย



38. ข้าวมะลิตั้งเดิม



39. ข้าวมะลิแดง



40. ข้าวมะลิแดงเมล็ดเล็ก



41. ข้าวมะลิแดงเมล็ดใหญ่



42. ข้าวมะลิ 33



43. ข้าวมะลิใหญ่



44. ข้าวมะลิอินทรีย์



45. ข้าวเมล็ดเล็ก



46. ข้าวเมล็ดใหญ่



47. รุจจำเปี้ยะ



48. ข้าวไรซ์เบอร์รี่



49. ข้าวละออง



50. ข้าวละอองกษัตริย์



51. ข้าวยายเล็ม



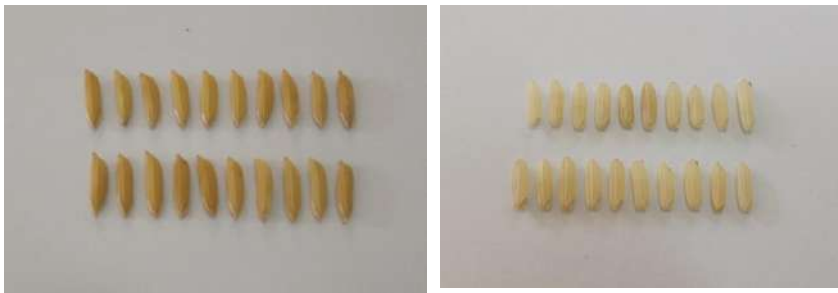
52. ข้าวสั้มพันธ์



53. ข้าวหลวงประทาน



54. ข้าวหอมดง



55. ข้าวหอมหิล



56. ข้าวหอมมะลิดำ



57. ข้าวหอมสวรรค์



58. ข้าวเหลือง



59. ข้าวเหลืองปลาชิว



60. ข้าวเหนียวขาว



ภาพข้าวในแปลงทดลอง



ข้าวกำ



ข้าวบั๊กหม่วย



ข้าวป้องแฉ้ว



ข้าวปิดตานก



ข้าวสีมัว



ข้าวเล้าแตก



ข้าวสันป่าตอง



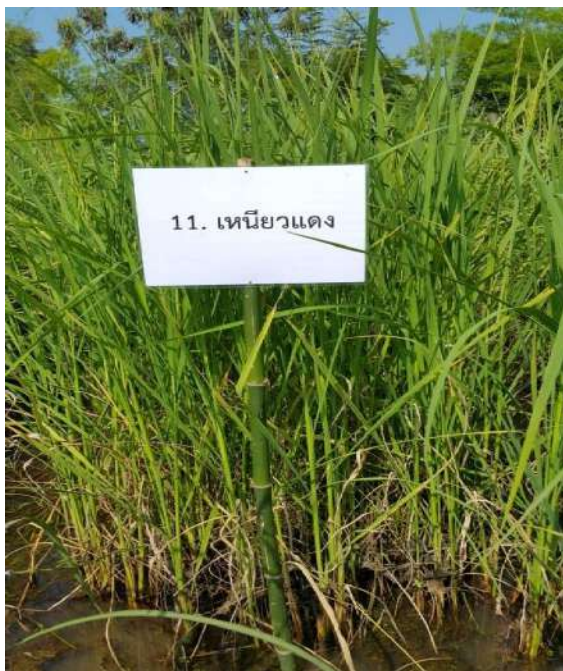
ข้าวหอมนางนวล



ข้าวเหนียวดำ (ต้นขาว)



ข้าวเหนียวดำเจ้าพระยา



ข้าวเหนียวแดง



ข้าวเหนียวนาปรัง



ข้าวเหลืองบุญมา



ข้าวเหนียวมะลิ



ข้าวเหนียวลอย



ข้าวอีเหลืองน้อย



ข้าวกษัตริย์



ข้าวชาวพระเทพ



ข้าวเจ้าขาว



ข้าวเจ้าจ๊อบต้นขาว (จ๊อบ)



ข้าวเจริญง้ำต้นแดง (จีบ)



ข้าวโชคอนันต์



ข้าวไชยา



ข้าวชุกรวง



ข้าวดอกเดียว



ข้าวตะโก



ข้าวตาเจริญ



ข้าวตายา



ข้าวตาแห้ง



ข้าวตำปेरือน



ข้าวไต้หวัน



ข้าวนางคง



ข้าวนางร้อย



ข้าวนางเหมย



ข้าวฟ้างัน



ข้าวมหาชัย



ข้าวมะลิตั้งเดิม



ข้าวมะลิแดง



ข้าวมะลิแดงเมล็ดเล็ก



ข้าวมะลิแดงเมล็ดใหญ่



ข้าวมะลิ 33



ข้าวมะลิใหญ่



ข้าวมะลิอนันต์



ข้าวเมล็ดเล็ก



ข้าวรุจจำเป็ยะ



ข้าวไรซ์เบอร์รี่



ข้าวละออง



ข้าวละอองกษัตริย์



ข้าวยายเลียม



ข้าวสัมพันธ์



ข้าวหลวงประทาน



ข้าวหอมดง



ข้าวหอมนิล



ข้าวหอมมะลิดำ



ข้าวหอมสวรรค์



ข้าวเหลือง



ข้าวเหลืองปลาชิว



ข้าวเหยงกวง

ประเด็นคำถามเกี่ยวกับบริบทและภูมิปัญญาชาวพื้นเมือง

.....

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อผู้ให้ข้อมูล (ชื่อ อายุ เพศ).....
2. สถานที่.....
3. วัน เดือน ปี.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลบริบทชุมชน

1. ที่ตั้ง อาณาเขต / GPS.....
2. พื้นที่นา
3. ประชากร ครุฑเรือน ชาติพันธุ์.....
4. การประกอบอาชีพในชุมชน.....
5. พัฒนาการระหว่างชุมชนกับชาวพันธุ์พื้นเมืองในชุมชนเป็นอย่างไร....
6. สถานภาพของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในปัจจุบันเป็นอย่างไร.....
7. กลุ่ม องค์กรชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการข้าวพันธุ์พื้นเมือง.....

ตอนที่ 3 การอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมือง

1. ชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมือง
2. ชุมชนมีวิธีการในการเก็บรักษาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองอย่างไร.....
3. สาเหตุใดที่ทำให้การอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองสูญหาย.....
4. ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่น/ ปรากฏชาวบ้าน หรือกิจกรรมการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างไร.
5. ชุมชนมีวิธีการสืบทอดการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างไร.....
6. กลุ่ม องค์กรชุมชน และภาคีมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างไร

ตอนที่ 4 การใช้ประโยชน์จากข้าวพันธุ์พื้นเมือง

1. ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่น/ ปรากฏชาวบ้าน หรือวิธีการในการใช้ประโยชน์จากข้าวพันธุ์พื้นเมืองแต่ละด้านอย่างไร
 - 1.1 ด้านคติ ความเชื่อ
 - 1.2 ด้านประเพณี พิธีกรรม
 - 1.3 ด้านการดูแลสุขภาพและโภชนาการ
 - 1.4 ผลิตภัณฑ์จากข้าว เช่น ข้าวเม่า ข้าวแตน กระจ่างสารท ข้าวตู ข้าวตอก

2. กลุ่มองค์กรชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์แต่ละด้านในพื้นที่
ข้าวพื้นเมืองอย่างไร

- 2.1 ด้านคติ ความเชื่อ
- 2.2 ด้านประเพณี พิธีกรรม
- 2.3 ด้านการดูแลสุขภาพและโภชนาการ
- 2.4 ผลิตภัณฑ์จากข้าว เช่น ข้าวเม่า ข้าวแต่น กระจ่างสารท ข้าวตู ข้าวตอก

ตอนที่ 5 ด้านเศรษฐกิจ

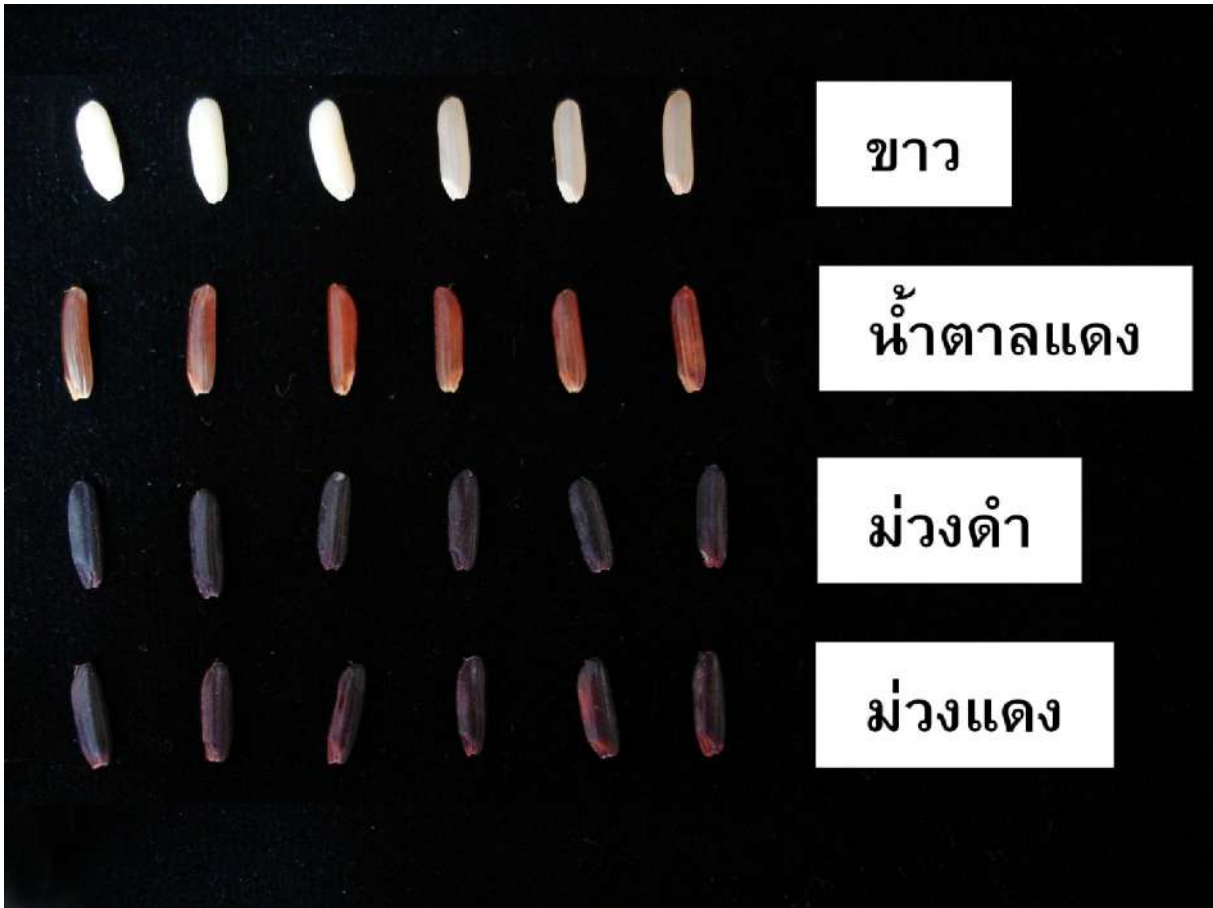
1. ต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม / ไร่
2. การทำบัญชีรับ-จ่าย
3. การตลาด / การจำหน่าย / การขนส่ง
4. รายได้ / มูลค่า (ถ้ามี)
5. การรวมกลุ่ม / เครือข่าย / สหกรณ์
6. มาตรฐานการผลิต
7. การแปรรูป / เพิ่มมูลค่า

ตอนที่ 6 ภูมิปัญญาด้านการปลูกและการดูแลรักษา

1. การตกกล้า / การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ / การเตรียมเมล็ดพันธุ์
2. การปักดำ / หว่าน / หยอดเมล็ด / โยนกล้า / ฯลฯ
3. การดูแลรักษา ได้แก่ การเตรียมดิน / การเตรียมนา / เตรียมแปลงปลูก / ให้น้ำ / การป้องกันกำจัดศัตรูพืช (วัชพืช / โรค / แมลง / ฯลฯ)
4. การเก็บเกี่ยว
5. การเก็บรักษา / การบรรจุหีบห่อ
6. ปฏิทินการปลูก การเก็บเกี่ยว และการดูแลรักษา

ตอนที่ 7 วิธีชีวิตชาวนา

1. ทำนาด้วยตนเอง / รับจ้างทำนา (เช่าที่นา) / จ้างคนมาทำนา
2. แรงงานทำนา ได้แก่ เครื่องจักร / คนงาน (ต่างชาติ / ชาติเดียวกัน) / สัตว์ (วัว / ควาย)
3. อาชีพเสริม เช่น ช่าง / รับจ้างทั่วไป / ทำสวน ทำไร่ / ค้าขาย /
4. ปัจจัยที่ส่งกระทบต่อวิถีชีวิตชาวนา เช่น ราคา นโยบายรัฐบาล การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ พืชเศรษฐกิจอื่นๆ ที่เข้ามาในพื้นที่ (อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา ยูคาลิปตัส ฯลฯ)





บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2543). **ข้าวพันธุ์ดี**. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมการเกษตร.
- ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา. (2550). **เศรษฐกิจพอเพียง=Sufficiency Economy**. กรุงเทพฯ : ว่างอักษร.
- กิตติชาติ ชาตียนนท์. (2550). **การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐานตาม
โครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนในอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท**.
วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ยุทธศาสตร์การพัฒนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ราชภัฏจันทรเกษม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- ฉวีวรรณ วุฒินาโณ. (2543). **พันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการเกษตร.
- ชาญ มงคล. (2536). **ข้าว**. กรุงเทพฯ : ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ
หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- ทรายแก้ว มีสิน. (2547). **โครงสร้างความหลากหลายทางพันธุกรรมของเชื้อพันธุ์ข้าว
พื้นเมืองไทย**.
- ธีรยุทธ ตูจินดา อภิชาติ วรรณจิตร และสมวงศ์ ตระกูลรุ่ง. (2548). **“ความก้าวหน้าของ
การวิจัยข้าว” ใน ข้าว-มัน-กุ้ง ผลผลิตคู่ชีวิตคนไทย**. ยอดหยัย เทพรานนท์ และ
กัญญาวิมว์ กীরติ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิบัณฑิตยสภาวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.
- บุรีรัมย์ภูมิหลังประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. (2555). **บุรีรัมย์ : คณะกรรมการบริหารสภา
วัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์ สภาวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์**.
- ประภา เหล่าสมบูรณ์. (2552). **การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของ
เกษตรกรรายย่อย อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี**. ราชบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏ
หมู่บ้านจอมบึง.
- ร่วมจิตร นกเขา และคนอื่นๆ. (2550). **การรวบรวมพันธุ์ การคัดเลือกพันธุ์ และ
การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่ของจังหวัดชุมพร**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัย
แห่งชาติ (วช.).
- สงกรานต์ จิตรากร. (2545). **เอกสารประกอบการบรรยายในงานสัมมนาและนิทรรศการ
“ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพข้าว”**. กรุงเทพฯ : ศูนย์พันธุกรรม-
วิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ 28 ตุลาคม 2545.
- สถาบันวิจัยข้าว. (2544). **ฐานข้อมูลเชื้อพันธุ์พืช : ข้าว. (Plant Germplasm Database :
Rice)**. ปทุมธานี : สำนักคุ้มครองพันธุ์ข้าวแห่งชาติ กรมวิชาการเกษตร.
- สถาบันวิจัยข้าว. (2545). **ข้าวกับคนไทย**. ปทุมธานี : สำนักคุ้มครองพันธุ์ข้าวแห่งชาติ
กรมวิชาการเกษตร.
- สำนักเมล็ดพันธุ์ข้าว กรมการข้าว. (2557). **คู่มือการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในครัวเรือน**.
กรุงเทพฯ : สำนักเมล็ดพันธุ์ข้าว กรมการข้าว.

- สุรพล ใจดี และไพฑูริย์ ทองพิทักษ์. (2531). **สภาพการปลูกข้าวพื้นเมืองในเขต 17 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยข้าวอุบลราชธานี สถาบันข้าว กรมวิชาการเกษตร.
- เสถียร ฉันทะ. (2554). **ความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและการอนุรักษ์ของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย**. ดุษฎีนิพนธ์ ปรด. (ความหลากหลายทางชีวภาพ). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- IRRI-IBPRG Rice Advisory Committee. (1980). “Descriptors for Rice *Oryza Sativa* L. International Rice Research Institute and International Board for Plants Genetic Resources,” **International Rice Research Institute**. IRRI Rice Almanac 1993-1995. 142p.